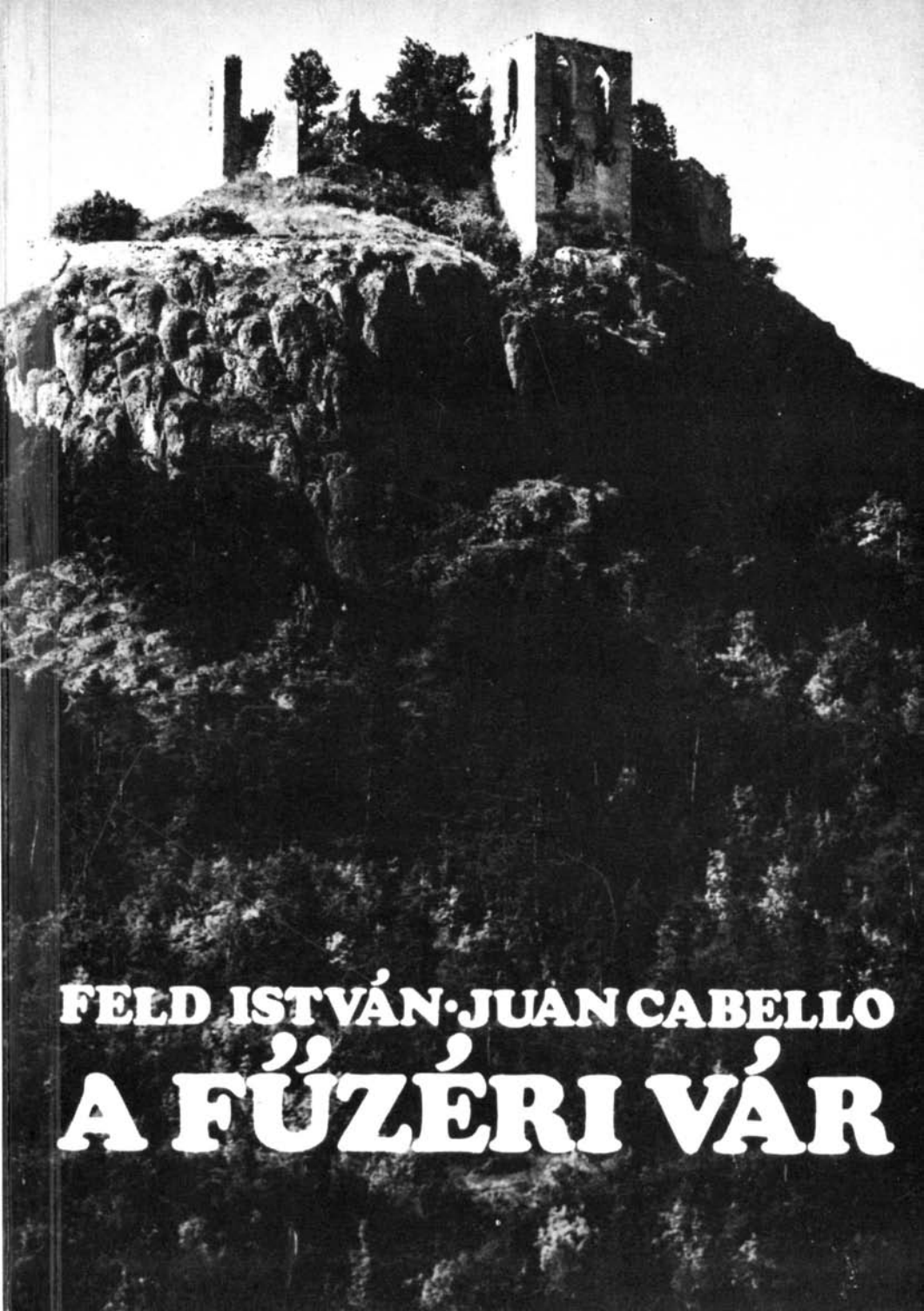
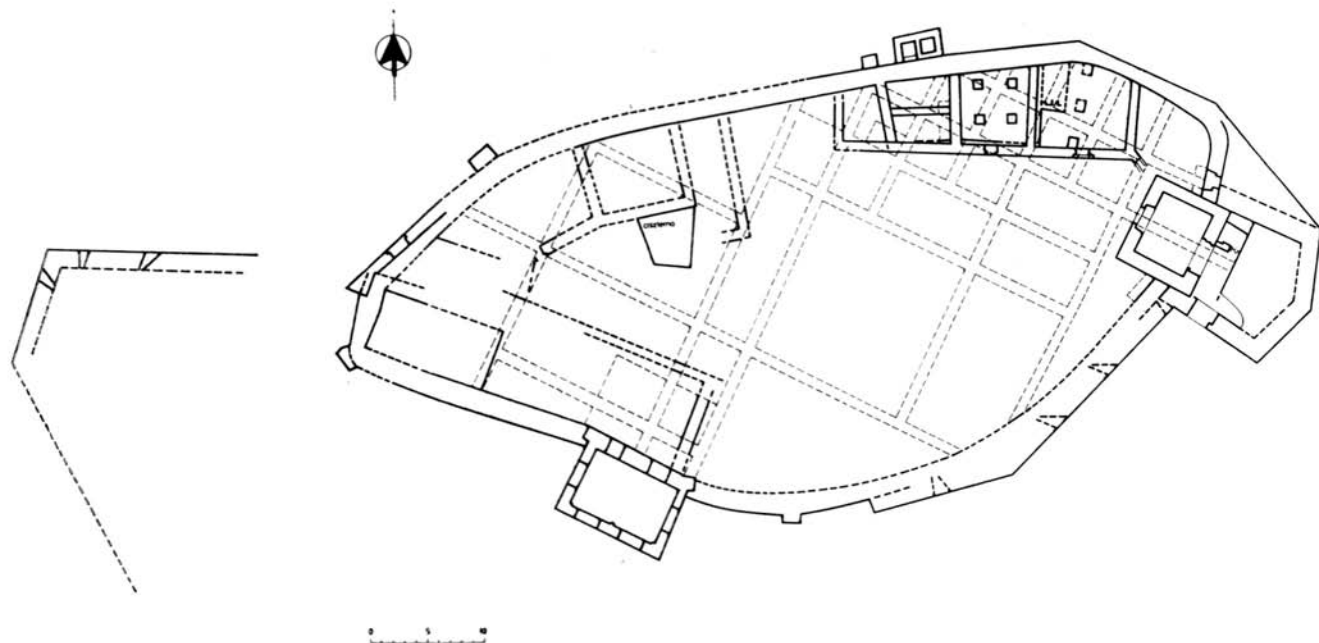

FELD ISTVÁN·JUAN CABELLO
A FÚZÉRI VÁR

BORSODI
KISMONOGRÁFIÁK

1. kép. A vár alaprajza az 1977. évi kutatás után (László Csaba rajza)

FELD ISTVÁN — JUAN CABELLO

A FÜZÉRI VÁR

HERMAN OTTÓ MÚZEUM
MISKOLC, 1980

A kötet a Sátoraljaujhelyi járási Hivatal
és Füzérkomlós Közös községi Tanács támogatásával jelent meg.

Lektor: Fügedi Erik

Horler Miklós

Szerkesztette: Szabadfalvi József

Technikai szerkesztő: Viga Gyula

Borítóterv: Kamarás Jenő

ISSN 0324—4563

ISBN 963—01—2854—3

FELELŐS KIADÓ: DR. SZABADFALVI JÓZSEF

Borsodi Nyomda — 80 5139 — Fv.: Kilián Béla

BEVEZETÉS

Hazánk legészakibb táján, a Zempléni-hegység keleti szélén elterülő Hegyköz medencéjében emelkedik a füzéri vár. Közel 500 m magas, az egész környék felett uralkodó, alig megközelíthető sziklacsúcsra épült, s bár egykori épületeinek többsége már elpusztult, még így is jelentős középkori vármaradványaink közé tartozik, festői fekvése pedig legszebb műemlékeink közé sorolja (2—5. kép).

Látogatóinak száma — bár kiesik a forgalmas turistautakból — évről évre növekszik, egyre többen csodálják meg legépebben megmaradt részét, a gazdag faragványokkal díszített várkapolnát. Rohamosan pusztuló falai néhány éve arra készítették a környék lelkes patriótáit, hogy mozgalmat indítsanak a romok megmentésére. Kezdeményezésükre végül az Országos Műemléki Felügyelőség elhatározta a vár feltárását és falainak helyreállítását. A munka első lépéseként 1977-ben kisebb kutatásra került sor a várban. Ennek során sikerült fő vonalaiban tisztázni az erősség egykori alaprajzi formáját, annak változásait, és számos, az egykor itt folyt életről tanúskodó lelet került napvilágra.

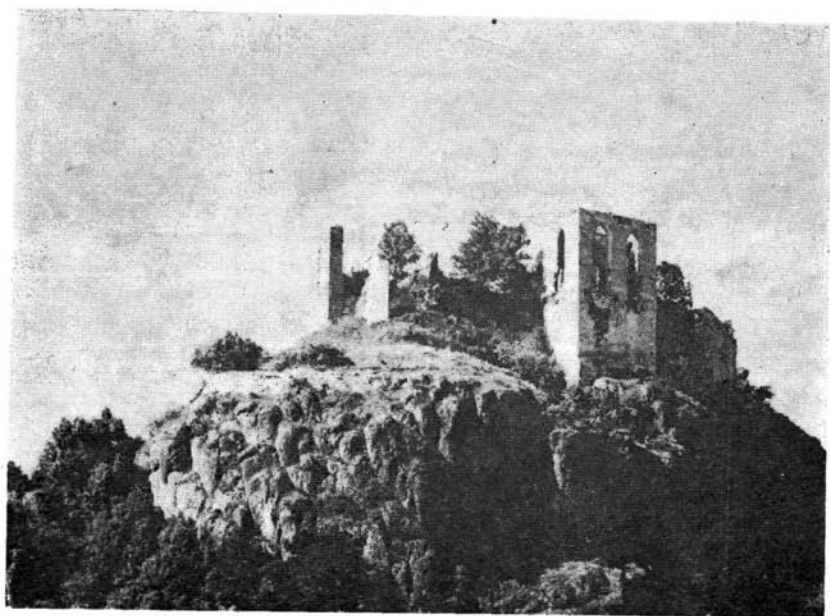
Az előzetes kutatás nyomán elkészült a romok állagvédelmének a terve, s remélhető, hogy a következő években a helyreállítási munkák is megindulnak. Ekkor kerülhet majd sor valószínűleg az ásátás folytatására, melynek eredményeit összevetve a párhuzamosan folyó levéltári kutatások adataival, megrajzolható lesz a füzéri vár egykori élete, részletes története.

Hogy a kutatás teljes befejezése előtt, most kísérletet teszünk a vár történetének felvázolására — vállalva azt is, hogy munkánk korántsem lesz mentes a hibáktól —, annak több oka van. Egyrészt hasznosnak érezzük, hogy az eddigi irodalom adatainak és helyszíni megfigyeléseink összefoglalásával előzetes beszámolót adjunk erről az építészeti-történeti szempontból nagyrészt ismeretlen várról. Másrészt a szakmunkákban is gyakori tévedések kirotálásával, a 17. századi várleltárak szövegének közlésével és elemzésével, a várról készült ábrázolások összegyűjtésével, az 1930-as években végzett biztosító munkák leírásával a későbbi összefoglalást kívánjuk előkészíteni. Nem utolsósorban úgy véljük, hogy ezzel is hozzájárulhatunk a füzéri vár maradványainak megmentéséhez és a középkori magyar várak jobb megismeréséhez.¹

A ma is nagyrészt erdővel borított Hegyköz sohasem nyújtott különösen jó lehetőségeket a földművelés számára. Lakóinak első-sorban az erdő, az állattartás és a gyümölcsstermesztés biztosított megélhetést. Az itt megjelenő első emberek bizonyára a hegyek lábánál húzódó völgyekben kezdtek hozzá az erdőirtáshoz, a legelők, szántók kialakításához. A megtelepedés hosszú folyamatát ma még nem tudjuk nyomon követni. A Hegyköz őstörténetének emlékeit ugyanis még nem gyűjtötték össze, a vidékről megemlékező első írott források pedig késeiek, csak a 13. század második feléből származnak.

Igy, ha a környék kora Árpád-kori történetét kutatjuk, csupán a helynevekből következtető településtörténet bizonytalan megállapításaira hagyatkozhatunk. Eszerint a magyar államalapítás korában szlávok éltek a tájon, majd a 12. század folyamán magyar betelepődéssel vegyes lakosság jött létre. Az első települések azok lennének, melyek hozzátétel nélküli személyneveket viselnek — ilyen *Füzér, Nyíri, Kajata*. Később jöttek volna létre a *-telke, -háza, -földje* végződésű névvel ellátott falvak, mint *Pálháza, Filkeháza, Derzstelke, Kánásföldre*.²

1. Az 1977. évi feltárást a szerzők vezették, munkatársaik Gyuritz Anna, László Csaba, Lukács Zsuzsa, Tárnoki Judit és Simon Zoltán voltak. A romok konzerválásának terveit Teleki Katalin készítette. Jelen munkánkhoz külön okleveles kutatást nem végeztünk, csak a mellékletben közölt 17. századi inventáriumoknál használtuk a levéltári eredetit. A folyamatban levő teljes feldolgozó munka során az okleveles kutatást dr. Draskóczy István végzi, az eddig előkerült leletanyagból a kályhacsempéket Gyuritz Anna, az edény- és fémleleteket Juan Cabello dolgozza fel, míg az építészeti részletek vizsgálatát Feld István végzi. Az 1977. évi kutatásról készített első jelentések: **Cabello J.—Feld I.**: Jelentés a füzéri várban 1977-ben folytatott kutatásról, in: *Archaeologiai Értesítő*, megjelenés alatt; **Feld I.**: Kutatás a füzéri várban, in: *Műemlékvédelem*, megjelenés alatt.

2. kép. A vár délről (fotó Hász András)

Biztosabb adataink csak a szélesebb vidék korai történetéről vannak. Füzér környéke a középkorban Abaúj vármegyéhez tartozott. A megyének nevet adó Aba-nemzetség legkorábbi szállásterülete — a Mátra vidéke — után, hamarosan megszállta a Hernád völgyét is. Az itt emelt nemzetségi várakat akkor is megtarthatták, amikor Szent István az egyes nemzetségi szállásterületekből megszervezte a királyi vármegyéket. A nemzetség ugyanis az uralkodó szövetségesei közé tartozott, egyik jelentős vezetője lehetett Aba Sámuel, István sógora. A király ezért csak a régi nemzetségi földek egy részét sajátította ki, itt felépítette Újvár megye székhelyeként a ma is meglevő Abaújvárat. E vár környékén feküdtek

-
2. A Hegyköz természeti viszonyaira és gazdálkodására: **Balassa I.** 1964. 5—26. és **Petercsák T.**: Hegyköz, Miskolc. 1978. (Borsodi kismonográfiák. 6.). A környék etnikumára és a helynevekre: **Kniesz I.**: Magyarország népei a XI. században. In: Emlékkönyv Szent István halálának kilencszázadik évfordulóján. II. Bp. 1938. 410—411.; **Szabó I.**: A falurendszer kialakulása Magyarországon. Bp. 1966. 136.

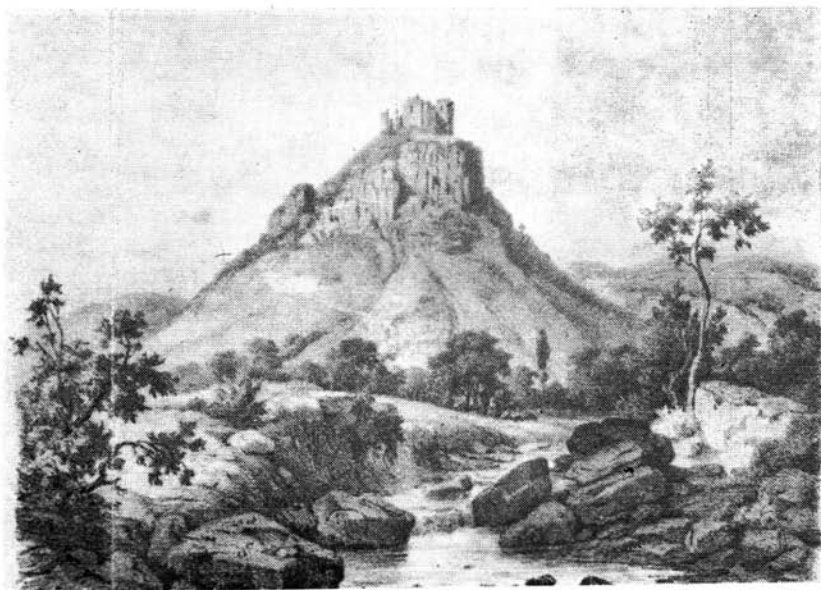
3. kép. A vár északnyugatról. Ligeti Antal olajfestménye, 1854. MNG.

a királyi várföldek, majd a királyné német vendégnépeinek falvai is. A megye más részei, főleg az erdős vidékek azonban az Abák kezén maradtak.

A ránkmaradt kevés oklevél nem tájékoztat bennünket az Aba-nemzetség 11—12. századi szerepéről. A 13. század végén megszorodó írott forrásokból azonban már egy hatalmas, több mint húsz ágra bomló nemzetség képe bontakozik ki előttünk, mely az ország egyik legnagyobb birtokosa.³

Valószínű tehát, hogy a korai Árpád-korban Füzér környéke is az Abák uralmi területéhez tartozott, sőt, nem kizárt, hogy a füzéri várat is a nemzetség valamelyik ága építtette. Erre azonban csak közvetett bizonyítékaink vannak. Mindenekelőtt egy 1270-ben kelt oklevél, melyben azt olvashatjuk, hogy Füzér várát és uradalmát egy bizonyos Kompolt-nemzetségbeli Vak Andronicus adta el II. Endre királynak. Időpontról nem esik szó benne, de ha írója nem téved, mindenképpen 1235 előtt kellett megtörténnie az adás-vétel-

3. Abaúj vármegyére: Györffy Gy. 1963. 41—44., az Aba-nemzetségre: Karácsonyi J. 1900. I. 19—71.

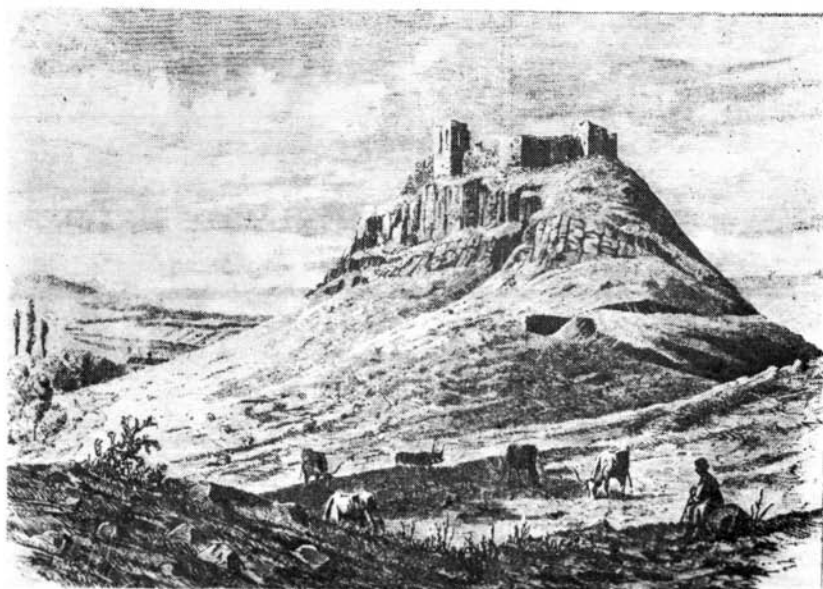
4. kép. A vár délnyugatról. Ligeti Antal litográfiája, 1854 körül, MNM.

nek, tehát ekkor már állt volna a vár. Az oklevélben szereplő Andronicusról és a Kompolt-nemzetségről semmi közelebbit nem tudunk, viszont abból, hogy a Kompolt-név az Aba-nemzetségben volt használatos, arra lehet következtetni, hogy a füzéri vár eladója, s talán építtetője e nemzetséghez tartozott. Ezt látszik igazolni az is, hogy a várhoz tartozó uradalmat észak és nyugat felől egyaránt Aba-birtokok — Gönc és Szalánc — dél és kelet felől pedig már Zemplén vármegye határolták.⁴

Mielőtt azonban tovább követnénk a vidék és a vár történetét, tekintsük át röviden, mit tudunk a legújabb kutatások alapján az Árpád-kori Magyarország várairól!

Az államalapítást követő időszakban a vármegyék közigazgatási központjai, az ispánsági várak voltak a legjelentősebbek. Ezek biz-

4. A megállapítás Györffy Györgytől származik: **Györffy Gy.** 1963. 44, 82. — tőle vette át Fügedi Erik — **Fügedi E.** 1977. 23, 134. — aki korábban — **Fügedi E.** 1975. 67. — még II. Endrét tartotta a vár építtetőjének. Utóbbi munkájában tévesen említi, hogy az 1264. évi oklevél emlékezik meg II. Endre vásárlásáról.

5. kép. A vár délkeletről. Greguss János metszete.
Vasárnapi Újság, 1868. (reprodukció Hász András)

tosították a király fennhatóságát az országban és fontos útvonalak, folyók mellé épülve gyakran ellátták az ország védelmét is. Mellettük még néhány korábbi eredetű nemzetségi vár magánkézben maradhatott és valószínűleg már korán megerősítették lakóhelyeiket a kialakuló földesúri osztály tagjai is. Erre részben a kisebb támadások elhárítása miatt volt szükség, de ezzel hatalmukat is biztosították a birtokaikon dolgozók felett. E várak erősítéseit változatos szerkezetű fa-földsáncok, árkok alkották, de míg a nagy kiterjedésű ispánsági várakat tekintélyes méretű védőművek övezték, a korai feudális magánvárak igen kis területet foglaltak el, s a sáncon belül általában csupán egy fából vagy kőből készített épület állt.⁵

5. Az ispánsági várakra: **Nováki Gy.**: Várepítészetünk kezdetei. In: Várepítészetünk. (Szerk.: **Gerő L.**). Bp. 1975. 45—60. A legújabb kutatási eredményekre: az Acta Arch. Acad. Scient. Hung. 28. kötetének (1976) tanulmányai. A korai feudális magánvárakat Nováki Gyula és munkatársai határozták meg: **Nováki Gy.—Sándorfi Gy.—Miklós Zs.** 1979. 90—98.

Kőfallal védett várakat a 11—12. században még a király is keveset építhetett, ezek nagyobb számban csak a 13. században terjedtek el. Ez azzal magyarázható, hogy egyrészt építésük összehasonlíthatatlanul többbe került, mint a sáncváraké; egy kővár emeléséhez olyan jelentős bevételekre és birtokokra volt szükség, mely ekkor az uralkodón kívül, csak igen keveseknek állt a rendelkezésére. Szerepet játszhatott ebben a lakás- és védelmi igények alacsony volta is, de legfőképpen az, hogy a kőfalak védte vár sokkal nehezebben lett volna bevehető, s így birtokosa bárkivel dacolhattott volna. Valószínű tehát, hogy mindaddig, amíg a nagy földbirtokokon nyugvó királyi hatalom elég erős volt, a földesúri osztály nem kapott engedélyt kővárak építésére. Hogy néhány nagyobb úr és nemzetség már viszonylag korán képes volt ilyen épületeket emelni, azt az általuk emeltetett nagy nemzetségi monostorok valószínűsítik.

A 13. század elejétől azonban megrendült a központi hatalom, hatalmas földterületek jutottak magánkézre. A nemzetségi birtokaikat ekkoriban megosztó feudális urak egyre szélesebb köre számára nyílt meg a lehetőség kőfallal övezett vár építésére. Ehhez párosult a kényelmesebb, tartósabb, biztonságosabb lakhelyre való egyre nagyobb igény, de legfőképpen az a felismerés, hogy e várak az eddiginél jóval nagyobb hatalmat jelentenek egyre többre vágyó tulajdonosaiknak. II. Endre — kezdetben bizonyára a leghatalmasabb, az ország vezetésében részt vevő — főurak és nemzetségeik törekvését még azzal is elősegítette, hogy nem csupán engedélyezte a várépítést, de számos királyi várat is eladományozott.

Fia, IV. Béla kezdetben apjával ellentétes politikát kísérelt meg folytatni. Azonban a tatárjárás után — az ország védelmének erősítésére — maga is nagy számban adott birtokokat és várépítésre alkalmas helyeket mindazoknak, akiknek erre „a szükséges ismeretük és lehetőségük” megvolt. Így hamarosan kővárak egész sorát mondhatta magáénak az ekkor kialakuló nemesség. De ezek végül is elsősorban nem az ország védelmét szolgálták — kis területük miatt a környék lakosságát általában be sem tudták fogadni —, hanem, mint az 1241 előtt épültek, birtokosaik hatalmát erősítették.

Épp a hatalom volt a meghatározója ezeknek a gyakran „lovagváraknak” nevezett, jellegzetes középkori váraknak. A várur hatalmát szolgálták egyrészt jobbágjai felett, de másrészt másokkal — a többi birtokossal, sőt, az uralkodóval — szemben, azaz politikai súlyt, tekintélyt biztosítottak számára az országban. Az oklevelek szóhasználata szerint „maguk és vagyonuk” védelmére emeltek várat a nemesek, a vár volt a földesúr székhelye, itt lakott, itt tartotta maga és birtokai védelmére a katonaságát, amellyel azután

szükség esetén innen támadott és ide vonult vissza. Itt őrizte kincseit és okleveleit, itt halmozta fel a birtokairól befolyt természetbeni jövedelmet is.

A kővár tehát a feudális társadalom fontos tartozéka, mely szoros kapcsolatban állt a nagybirtokkal. A vár elképzelhetetlen a hozzá tartozó birtokok — az ún. tartozékok — nélkül, ezek jobbágysai tartották fenn az általuk fizetett, a megművelt föld után járó járadékkal. De egyúttal az a birtok volt igazán értékes, melynek központjában vár emelkedett. Kezdetben a földesúr csak gazdasági hatalmat gyakorolt jobbágysai felett, később azután megszerezte fellettük a bírói és kegyúri jogokat is. Ezzel létrejött a vár és a nagybirtok szoros, zárt egysége, melyet uradalomnak nevezhetünk. Ezeken az uradalmakon alapult azután a késő középkori Magyarország arisztokráciájának hatalma, mellyel a későbbiek folyamán részletesen is megismerkedünk.⁶

A magánnagybirtokok kialakulása együtt járt a királyi vármegye felbomlásával, és így a katonai szempontból amúgy is elavuló ispánsági várak elveszítették jelentőségüket. Közülük néhány megfelelő helyen fekvőt kővárrá építették át, de többségüket elhagyták, szerepüket új várak vették át. Ugyanez a sors várt a sáncsal övezett korai magánvárokra is, bár egy részük a kevésbé tehetőses nemesek lakóhelyeként még bizonyára hosszú ideig fennmaradt.⁷

Füzér vára e vártípusok közül a legkorábbi magánföldesúri kővárak közé tartozott. A régészeti kutatás szerint ugyanis már legelső formájában vastag kőfal övezte. Korábbi sáncok-árkok nyomai nem kerültek elő, de ilyenek készítésére a meredek sziklacsúcs amúgy sem lehetett alkalmas. A 13. század elején az Aba-nemzetiség tagjai biztosan képesek voltak kővár emelésére. A korai nemzetségi monostorok — Sár, Debrő, Széplak — mellett, ők voltak biztos vagy valószínű építtetői számos 13. századi hevesi és abaúji várnak — Bene, Oroszlánkő, Sirok, Markaz, Derecske, Szalánc, Sárvár, Gönc, Regéc és Boldogkő —, melyek közül több talán még

6. A kőfallal védett, új típusú várak első modern történeti értékelését Fügedi Erik végezte el: **Fügedi E.** 1975. 65—66. és uő. 1977. 14. skk. — munkánkban az ő megállapításait követjük.

7. **Nováki Gy.—Sándorfi Gy.—Miklós Zs.** 1979. 95—97.; **Fügedi E.** 1977. 16. — Míg az ispánsági várak többsége laposabb, mélyebb részen épült, a kővárak kevés síkvidéki példától eltekintve kifejezetten magas pontokra kerültek. Ez lehetett az egyik oka annak, hogy csak a magasabb helyeken fekvő ispánsági várak — Nógrád, Pozsony — épültek át később kővárrá.

Füzérrel egy időben készült.⁸ Sajnos, a feltárás során előkerült leletek — elsősorban edénytöredékek — nem teszik azt eldönthetővé, vajon már a 13. század első éveiben, vagy csak közvetlenül 1235 előtt került sor Füzéren várépítésre.

A várhoz tartozó birtoktest a század második felében már szinte az egész Hegyközt magába foglalta és tizenegy falut számolt. Valószínű, hogy korábban jóval kisebb volt, s csak újabb és újabb irtásfalvakkal érte el ezt a kiterjedést. Egybefüggő nagybirtokokat a 13. században általában már csak az ilyen, erdőhatáron túli, gyéren lakott vidéken lehetett létrehozni, s talán ezzel magyarázható az, hogy az ország középső területein kevés korai várat találunk.⁹

Füzér nem szolgálta sokáig az Abák hatalmát. Nem tudjuk, miért vette meg tőlük II. Endre, de az biztos, hogy nem stratégiai helyzete miatt került az uralkodó kezére. A vár — mint a 13. században épített várak többsége — nem fekszik stratégiaiilag fontos helyen: a Zemplén vármegyéből Kassa felé vezető út tőle távolabb, a Bózsva- majd a Komlós-patak völgyében futott. Ezen nem is lehet csodálkozni: ekkor a várat építtető birtokos mindig olyan helyet választott ki, mely a legalkalmasabbnak tűnt „maga és vagyona” lehető legkönnyebb megvédelmezésére. Megfigyelhető, hogy ritkán esett a választása a környék legmagasabb pontjára — bár

3. Az ásatási megfigyelésekre részletes rajzi és fényképanyaggal ld. a kutatási dokumentációt a Nemzeti Múzeum és a miskolci Herman Ottó Múzeum Adattárában, valamint az 1. jegyzetben említett előzetes jelentést. A felsorolt várak közül biztosan az Aba-nemzetség építtette Benét, Sirokot és Oroszlánköt. Ezekről csak annyit tudunk, hogy 1300 körül már álltak: **Fügedi E.** 1977. 107., 188., 173. Derecske és Markaz csak birtoktörténeti megfontolásból köthető a nemzetséghez: **Feld I.:** A mátradereskei Kanázs-vár és az éllel ellátott henger alakú tornyok. In: *Műemlékvédelem*, 1980., megjelenés alatt. Gönc és Szalánc szintén Aba-építés, azonban Fügedi Erikkel szemben úgy véljük, hogy az, miszerint az 1270. évi füzéri határjárás nem említi magukat a várakat, még nem zárja ki meglétüket: **Fügedi E.** 1977. 138., 194. Regéc először — 1307-ben — Aba Amadé kezén tűnik fel, az Aba-nemzetség általi építése nem zárható ki. (Joó Tibor adatai — A regéci vár. In: A miskolci Herman Ottó Múzeum Közleményei. 16. (1977) 29. — nem alapulnak okleveles forrásokon.) Boldogkőn sem bizonyítható a Tomaj-nem várépítése, mivel Györffy György szerint a nemzetség leányág révén juthatott a megyébe — **Györffy Gy.** 1963. 44.

9. **Fügedi E.** 1977. 38—40.

a korai sáncvárakkal szemben, gyakran kifejezetten magas csúcsokra építették a kővárakat. Az lehetett a fő szempont, hogy köröskörül egyformán meredek lejtők akadályozzák meg a várhoz jutást, s arra is törekedtek, hogy lehetőleg rövid várfalakat kelljen építeni.¹⁰ Az, hogy a vár birtokosa és főleg jobbágjai ugyancsak igen nehezen tudták megközelíteni az erősséget, ekkor még valószínűleg nem okozott gondot. A Füzérrel nyugat felé szomszédos két vár, Gönc és Regéc ugyancsak jó példa a korabeli várépítés szempontjaira.

Valószínű, hogy II. Endre azért szerezte meg Füzér várát, mert ezzel a Hegyközzel dél felé szomszédos pataki erdőispánság királyi birtoktestét növelhette. A királyi család gyakran tartózkodott Patakon, s a tatárjárás után a mai Sátoraljaújhely mellett kővár is épült.¹¹

Később IV. Béla Füzért és uradalmát leányának, Anna boszniai és macsói hercegnőnek és két fiának, Mihálynak és Bélának ajánlódokozta. Mivel Anna férjéről, a halicsi Ratiszlávról nem emlékezik meg az adományozást említő oklevél, valószínű, hogy annak halála után, 1262-ben, vagy 1263-ban jutott Füzér a hercegnő birtokába. Ez a birtoklás igen rövid volt. 1264-ben ugyanis fegyveres harc robbant ki IV. Béla és fia, István, ifjabb király között. Mivel a viszályban Anna az apja oldalára állt, István elfoglalta nővére számos birtokát, köztük Füzért is. Az öreg király a pápához fordult közvetítésért, s IV. Orbán 1264-ben egyházi fenyték terhe alatt intette Istvánt a jogtalanul elvett javak visszaadására. Ebben az oklevélben olvashatunk IV. Béla említett adományozásáról, s így ez a legkorábbi egykorú adat a várról.¹²

Béla végül nagy sereget küldött fia ellen, mely sorra elfoglalta annak várait és magát Istvánt, az erdélyi Feketehelem erősségébe szorította vissza. Ez volt az első alkalom, amikor közvetlenül bebizonyosodott, milyen fontos politikai szerepet játszhatnak az ország-

-
10. A stratégiai szempontokra és a helyválasztásra: **Fügedi E.** 1977. 60—61.; **Gerő L.** 1975. 23.; **B. Nagy M.** 1973. 31. Fügedi Erik szerint „az ... sohasem tartozott a nagybirtokosok céljai közé, ... hogy birtokuk népét befogadhassák a várba és ott megvédhessék...” (61.). Így nem tűnik túl szerencsésnek a várak jelentős része stratégiai jellemzésére általa használt „mentsvár” kifejezés.
 11. Patakra: **Déthy M.** 1966. 178—179. és uő. 1979. 3—4., valamint **Fügedi E.** 1977. 177.
 12. Az általános történeti adatokra: **Hóman B.—Szekfű Gy.** 1935. I. 575—579.; az 1264. évi oklevélre: **Györffy Gy.** 1963. 82. és **Pettkó B.** 1911. 223—224.

ban a feudális kővárak. A hadjárat során Anna hercegnő ostrommal bevette az említett pataki várat, öccse egyik székhelyét, ahol az feleségét és gyermekeit hagyta vissza. Ezután kerülhetett sor a közeli Füzér ostromára. Az öreg király csapatai számára azonban bevehetetlennek bizonyult a vár. István hű embere, a Rosd-nemzetségből származó Endre fia Mihály ispán „nem hallgatván sem ígéreire, sem fenyegetésre”, megvédelmezte ellenük.¹³

Nem tudjuk, hogy az 1265-ben megkötött béke után továbbra is az ifjabb király kezén maradt-e a vár, de amikor István 1270-ben trónra lépett, nem felejtkezett el Mihály és testvére, Demeter szolgálatairól. Mihály ugyanis nemcsak Füzért, de a nyitrai Temetvény várát is megőrizte István számára, majd részt vett az ura győzelmével végződő isaszegi csatában. Demeter viszont Erdélybe követte az ifjabb királyt, majd követségbe ment IV. Bélához, ami nem volt éppen veszélytelen vállalkozás, mivel ennek során az egyik Béla-párti főúr fogságába esett, aki alaposan megkínóztatta.

E szolgálataikért V. István még uralkodásának első esztendejében a két testvérnek adományozta Füzér várát a hozzá tartozó falvakkal együtt. Az adománylevél részletesen fel is sorolja, melyek voltak ezek a települések: *Fyzer, Cumlous, Nyri, Capella, Teluky, Wereng, Ratka, Koycha, Kanasfeldy, Ders Teluky* és *Bysta* nevekkel találkozunk. Közülük Füzér, Komlós, Nyíri, Kajata ma is meglévő falvak a Hegyközben, *Kápolna* pedig puszta Nyíri közelében. A ma Csehszlovákiához tartozó Biste már a Ronyva völgyébe esik, s a Hegyköztől nyugatra, a ma is erdőségekkel borított vízválasztón túl — már inkább a Hernád völgyében található Telkibánya, mellyel az oklevélben szereplő *Telukyt* azonosítják. A többi települést viszont már csak régészeti terepbejárással lehetne pontosan helyhez kötni. (6. kép a.)¹⁴

V. István 1270-ben kelt oklevele tartalmazza az új birtokosok beiktatásakor végrehajtott határjárás leírását is. Ez nem csupán a

13. Ld. a 11—12. jegyzetet. Valószínű, hogy ekkor nem került sor szabályos ostromra a szinte bevehetetlennek számító vár ellen, inkább körülzárással, alkudozással próbálkozhattak a király hadvezérei. A korabeli várostromokra: **Fügedi E.** 1975. 73—74.

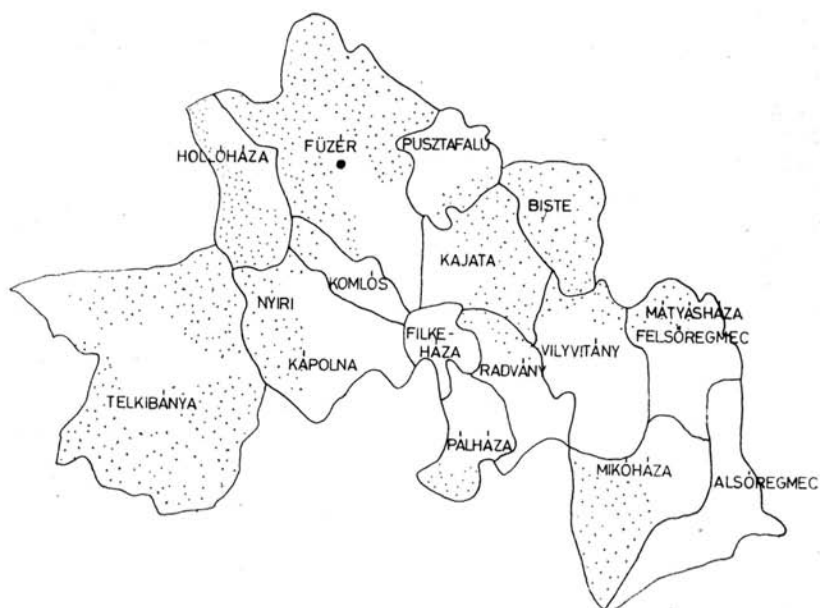
14. Az adományozásra: **Pettő B.** 1911. 224.; **Karácsonyi J.** 1900. III. 20—23., a várbirtokra: **Csánki D.** 1890. I. 197.; **Györffy Gy.** 1963. 82., térképpel. — Az elpusztult települések közül Derzstelke és Kánásföldre már a 14. század első felében sem létezett, Rátka, Abaújtörök és Telkibánya között feküdt, Vereng —, mely később vármhelyként szerepelt — a kassai út mellett, Komlóshoz közel kereshető. E települések pontos helyezközése csak régészeti terepbejárással végezhető el.

benne szereplő számtalan — részben ma is élő — földrajzi név miatt érdekes számunkra, hanem azért is, mert ennek alapján a leírt várbirtok határa egész pontosan térképre vihető. A határjárók északkeleten indultak el, talán a mai Pusztafalu körül feküdt Rednek föld közelében. Az *Izra*-tavat, több patakot és hegyet — *Saruspotok*, *Sebuspotok*, *Huzevheg* — érintve elérték a Ronyva melletti *Kozma* falut, körbejárták a Nagy-Milic — *Mylychkw*, azaz Milickő — erdőségét, elhaladtak Szalánc és Kalsa mellett. Majd a *Bükkerdő*nek nevezett erdőségen át, a Hernád-völgyi Szkároshoz értek. Itt délre fordultak és a hegygerincet követve Komlós földhöz értek. Majd számos patakot — *Kumlos-patak*, *Vlespotok*, *Muhospotok* — keresztezve, Pányok, Abaújvár, Gönc mellett elhaladva a pataki erdőispánság radványi uradalmát érték el. Ennek határa valószínűleg kelet—nyugati irányban húzódott. Itt megemlékezik a határjárás a Bózsva-patak forrásáról — *Borsuafev* — és sok patakról: *Ilsva-patak*, *Azev-patak*, *Bruzow-patak*, *Ozewpotok*. Végül a Hegyközt délről megkerülve Radványtól keletre, Vily mellett ismét a Ronyva völgyébe jutottak, ahol északra fordulva *Kázmér* és *Kolbásza* falvak mellett érték el kiindulópontjukat. (6. kép b.).¹⁵

Jelentős területet magába foglaló, főként erdővel borított nagybirtok képe rajzolódik ki előttünk az oklevélből, ennek közepén emelkedett Füzér vára. Ez igen alkalmas lehetett az Aba-nemzettség valamelyik ága hatalmi törekvéseinek szolgálatára, nagy értéket jelenthetett későbbi királyi birtokosainak is. Érthető tehát, hogy Mihály és Demeter ispánok — miután uruk szolgálatában megismerték —, mindent elkövettek megszerzésére.

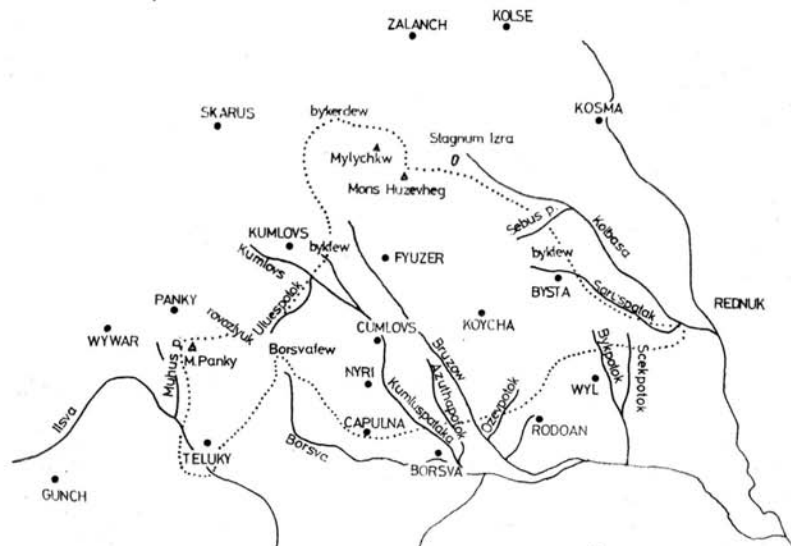
De ideje most már megismerkednünk magával a várral. A hegy, amely felépült, tulajdonképpen egy vulkanikus eredetű sziklatömb, mely önmagában is védelmet jelenthetett. Három oldalról szinte megközelíthetetlen, s keletről — ahol egy keskeny nyereggel a Nagy-Milic vonulatához csatlakozik — úgyszintén nem könnyű megmászni (5., 65. kép). Füzér várába épp ezért nem vezetett kocsit, lóval is alig lehetett elérni. A keleti nyeregből induló szerpentin ugyanis hamarosan egy, a hegy sziklájába vágott lépcsővel folytatódik egészen a várkapuig (7. kép). Ennek korát ismerjük, de valószínű, hogy már a 13. században hozzákezdtek kialakításához.

15. Györffy Gy. 1963. 82—83. — A határjárást először V. Šmilauer vitte térképre: *Vodopis starého Slovenska*. Praha—Bratislava. 1932. 267—269. — (Erre lektorunk, Fügedi Erik hívta fel figyelmünket, amiért ezúton is köszönetet mondunk.). Ennek ellenőrzését és a részletes térképes feldolgozást jelenleg végezzük.

6. kép.

a) A várhoz tartozó birtokok a 13—15. században,

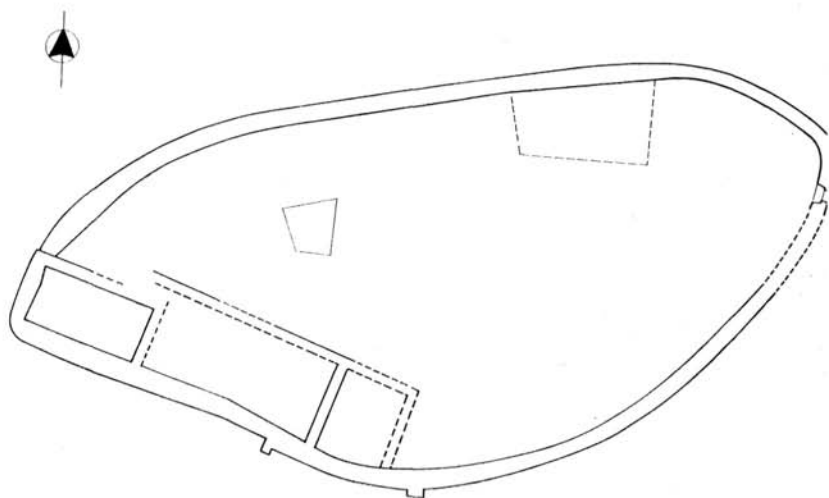
b) A füzéri vár birtok 1270. évi határjárása (Smilauer után)

Maga a hegytető egy mintegy 40x70 méteres, szabálytalan formájú terület, melynek nyugati része néhány méterrel mélyebben helyezkedik el a keletinél. Ezt, a terep formáját követve, egy átlag 1,5 méter vastag és a belső szinthez képest 5—6 méter magas kőfallal vették körül — melyet már a lejtőre alapoztak —, s így egy szabálytalan, ovális formájú alaprajzot kaptak (8. kép). A várfal építéséhez helyszínen kitermelt kőanyagot használtak, a szerkezeti-leg fontos részeket — a kaput, a rézsűs külső lábazatot — vulkáni tufából alakították ki. Ezt az igen jól megmunkálható anyagot ma Füzérkomlós környékén bányásszák, s valószínűleg a vár építésekor is itt fejthették a szükséges tömböket. Felszállításuk a várba nem volt könnyű feladat, s ez önmagában is jelzi, milyen terhet jelentett a kővárak építése.

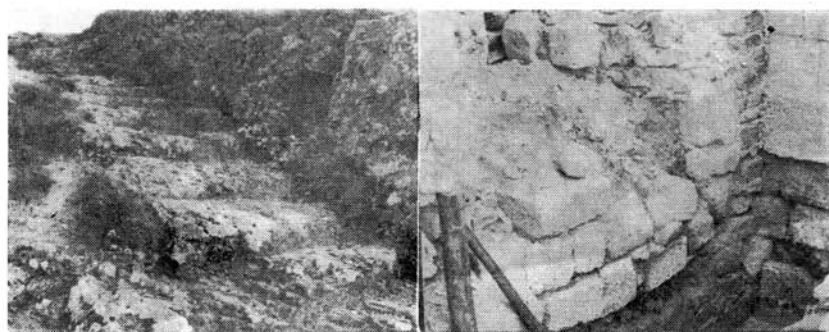
Az északkeleti részen megmaradt egyetlen eredeti, magas várfalszakasz tanúsága szerint — melyen egy lépcsőszerű visszaugrás található — a várfalakon belső védőfolyosó futott körbe. Erről lehetett megközelíteni az egykori kilövényílásokat, vagy védőpár-tázatokat. A falat kívül néhol keskeny támpillérek erősítették.

A vár északkeleti részén nyílt az egyszerű, kicsiny várkapu, mely tulajdonképpen egy, a várfalba vágott „lyuk” volt. A külső szinthez képest magasabban helyezkedett el, s valószínűleg egy faszerkezetű feljáróval lehetett megközelíteni. A kapu pontos formáját a későbbi várfalvastagítások, befalazások, pusztulások miatt sajnos nem ismerjük, csak alsó része maradt ránk (9. kép). Úgy tűnik — bár e kérdéssel a kutatás még igen keveset foglalkozott —, hogy Árpád-kori, kőből épült hegyi várainknál általános volt ez a kaputípus, mely csak arra volt alkalmas, hogy egy gyalogos bejus-son rajta a várfallal övezett területre. A kapu minden korban a vár legkényesebb pontja volt, s ezeket az egyszerű nyílásokat könnyen lehetett ellenőrizni, még tornyot sem kellett föléjük emelni. A lovas vagy szekér befogadására is alkalmas, gyakran kettős kapuelrendezés talán csak a következő évszázadokban jelenhetett meg hegyi váraink többségénél.¹⁶

16. Ilyen egyszerű nyílásokat ismerünk Vajdahunyad, Csobánc, Sümeg, Hollókő, Sirok és Drégely várainál: **B. Nagy M.** 1973. 17.; **Gerő L.** 1975. 180., 254., 297. és 300. (részben az egyes kutatóktól). Lektorunk, Horler Miklós úgy véli, nem lehet kizárni, hogy a korai időkben is voltak egyes várakban akár szekérrel is járható kapuk, a kapunyílás formája a vár topográfiai helyzetétől és funkciójától is függött. A kérdés eldöntéséhez korai váraink további régészeti kutatása és az eredmények feldolgozása szükséges, jelenleg az egyszerűbb kapu tűnik általánosabbnak.

8. kép. A 13. századi vár alaprajza az eddigi kutatások szerint
(László Csaba rajza)

7. kép. A várba vezető szikla-
lépcső (fotó Hász András)

9. kép. Az elfalazott korai vár-
kapu, kibontás közben (fotó
Juan Cabello)

Az íves várfalon csak egyetlen ponton találunk derékszöveget: itt, a várnak a természetből legjobban védett pontján, a délnyugati sarokban — a déli várfal mellett — emelkedett a legkorábbi lakóépület, a palota (8. kép). Pontos méretét és beosztását egyelőre nem ismerjük, hiszen csak alsó szintjének falmaradványai maradtak ránk a pusztulási törmelék alatt, s ezeket is csak részben tártuk fel. A sarokban elhelyezkedő, 11x6 méteres belméretű épületrész biztosan egykorú a várfallal, de az sem kizárt, hogy az egész — mintegy 9x35 méteres — déli palota felépült már a 13. században. Ez a három- esetleg négyosztatú, síkfödémes épület bizonyára két szintre tagolódott. Alul volt a 3—4 méter belmagasságú pinceszint, a természetes sziklafelszín alkotta „padlóval”, mely egyúttal alépitményként egyenlítette ki a nyugati rész mélyebb fekvéséből adódó szintkülönbséget. Felette helyezkedtek el a várfalnál alacsonyabb lakóhelyiségek — talán a nyugati szélső épületrész még egy emelettel is rendelkezett — valószínűleg az udvarra néző nyílásokkal.

A szakirodalom szerint legkorábbi kőváraink csupán egy általában lakható toronyból és körítőfalból álltak, s nem rendelkeztek palotaépülettel. Bár minden eddigi megállapítás az általánosításhoz szükségesnél jóval kevesebb biztos adatra támaszkodott — igen kevés 13. századi várunkban történt alapos régészeti kutatás — s az sem tisztázott még, hogy tulajdonképpen mi is a lakható torony kritériuma, mennyiben tér el a többszintes palotától — mégis szükségesnek látjuk felvetni, hogy a lakóépület talán már korai kőváraink többségének is szerves része volt. A várépítő főúr aligra lakott egy szűk öregtoronyban, ha lakásigényei nem is vehetők össze a későbbi századok arisztokráciáéival. Az eddigi régészeti kutatások és az okleveles adatok szerint, első kőváraink formája bonyolultabb lehetett, mint azt eddig feltételezték.¹⁷

-
17. Újabban **Holl I.**: Mittelalterarchäologie in Ungarn. 1946—1964. In: Acta Arch. Acad. Scient. Hung. 22. (1970) 396. — és Fügedi Erik — **Fügedi E.** 1975. 74. és uő. 1977. 55—57. — tettek kísérletet korai váraink építészeti formájának meghatározására. Lektorunk, Horler Miklós szerint is „valószínűnek látszik, hogy a korai várak nagy részénél — nem a normann értelemben vett — nagyobb torony szolgált az várúr lakóhelyeül, mely fallal volt körülvéve”. Szerintünk azonban lehetetlen meghúzni a választóvonalat a nagyobb alapterületű torony és a kisebb méretű, de két-háromszintes palota között. Így különösen nehéz eldönteni olyan esetekben, amikor csak az alapfalakat ismerjük — ez a helyzet Pozsonyban, Simon-tornán, vagy a jóval későbbi Gyulán —, hogy itt toronyról vagy palotáról van-e szó! Ld. **Fialá A.**—**Štefanovičová T.**: Stavebný

Kilátástalan és hamis képet eredményező feladat lenne arra vállalkozni, hogy meghatározzuk a várak általános alaprajzi elrendezését, hiszen a vár formáját mindig a rendelkezésre álló terület adottságai határozták meg ekkor. Így sziklagerincen csak keskeny, nyújtott alaprajzok születtek, ott, ahol nagyobb, laposabb területet szemeltek ki az építkezésre, igen gyakran a füzérihez közelálló, szabálytalan, ovális várforma jött létre, s jóval szabályosabb formájú várak épülhettek a síkvidéken.¹⁸

vývoj Bratislavského hradu v 11. až 13. storočí. In: Vlastivedný časopis 1965/2. 77.; **Horier M.** 1979. 40.; **Paraai N.**: A gyulai vár ásatásának építéstörténeti eredményei. In: Magyar Műemlékvédelem. 1961–1962. Bp. 1966. Hazánkban csak két igazi lakótornyot ismerünk — mindkettő királyi építkezés eredménye — ezek — Visegrád és Esztergom — tulajdonképpen nagy méretű palotaként is értelmezhetők. (A Fügedi Erik által lakótoronynak tartott Budatin szerintünk mérete miatt — belméret max. 6 m — jól beilleszthető más váraink — pl. Szepes — „oregtornyai” sorába is: **Fiala, A.** — **Izakovičová, M.** — **Marsina, R.**: Budetin. In: Vlastivedný časopis 1965/3. 101. Dévényben sem bizonyítható, hogy lakótorony állt a sziklatetőn, ui. a millenniumi emlékmű maradványai máig nagyrészt fedik itt a falakat, régészeti feltárássra itt még nem került sor, s végül a nagyszámú korai ábrázolás sem utal itt egy kifejezetten „keep”-re. — **Plachá, V.**: Devin. Nitra, 1975. 10–14. (Az itt közölt alaprajz csak feltevés.) Végül a Fügedi által feltételelesen a lakótornyok közé sorolt Köpcsény egy központi udvart körülvevő épületszárnyakból álló vár volt: **Frickler, H.**: Burgen und Schlösser. Burgenland, Wien. 1972. 7. és Könyöki J. felmérése az OMF tervtárában.). A tornyok kérdésében figyelemre méltó **Jakimowicz, T.** felfogása — Dwor murowany w Polsce w wieku, XVI. Warszawa—Poznan. 1979. 44–57. —, aki a kisebb alapterületű „kincstár- és raktár”-tornyokat megkülönbözteti a „torony-házról”. Így felvethető a „torony-palota” vagy „palotatorony” elnevezés is. Kifejezetten paloták voltak viszont Hollókőn, Boldogkőn, Visegrád fellegvárában, Csóváron, Siklóson, talán Sümegen és Szigligeten már a XIII. században. (Fügedi Erik még Saskót és Szalónakot is ide sorolja, a legszebb példa: Szepes mellett.). Elterjedtségükre utal Gimes 1295. évi és Bene 1301. évi leírása is. (Nincs terünk most annak kifejtésére, miért nem tartjuk meggyőzőnek a hollókői és a boldogkői palota XIV. századi datálását.). Ld. **Gerő L.** 1975. 116., 177., 238., 259., 275., 293. (tanulmányok az egyes kutatóktól), **Feld I.** — **Jakus L.** — **László Cs.** 1979. 18., 53.; **Fügedi E.** 1977. 107., 131. — Végül igazat kell adnunk lektorunknak, Fügedi Eriknek, aki a paloták elterjedtségével kapcsolatos felfogásunkról a következőket rögzítette: „... teljes aránytévésztés és tudományos szempontból megengedhetetlen, hogy hét esetből vonjunk le következtetést a XIII. század végén létező 166 várról.” Ez azonban véleményünk szerint — tekintve a felhasznált adatmennyiséget — minden eddigi rendezési kísérletre is vonatkoztatható.

Füzéren, a palota előtt már valószínűleg korán elkészült a sziklába vágott kút, vagy ciszterna, melyet az 1264. évi ostrom idején aligha nélkülözhettek a várban tartózkodók. Ehhez egy sziklába vágott lépcső vezetett le a magasabb keleti udvarrésztől. További korai épületről egyelőre nincs tudomásunk, valószínűleg csak fából készült gazdasági épületek támaszkodhattak még a várfalakhoz. Egy ilyen építményt feltételezünk az északkeleti részen.¹⁹ Ezekben élt és dolgozott a vár szolgáncja és katonasága, itt és a palota pincéjében halmozták fel a birtok falvaiból beszolgáltatott termény egy részét. A takarmány, tűzifa, a később párkánynak nevezett „alsóvárban”, azaz a keleti hegynyereg környékén kerülhetett raktározásra és itt lehettek az istállók is. Ezt a későbbi századokban is csupán fából készült kerítéssel, palánkkal vették körül.

A várnak az Árpád-korban tehát nem volt tornya, ami érthető, hiszen ilyen sziklacsúcson maga a várfal is elegendő védelmet nyújtott. Torony nélküli várakat máshonnan is ismerünk, középkori váraink megjelenése tehát igen változatos lehetett.²⁰

Igy nézhetett ki tehát a füzéri vár, melyet 1270-ben az egykor *Rosd-szigetnek* nevezett *Szentendrei-szigetről* származó Mihály és Demeter birtokba vettek. A két testvér közül a bizonyára termete miatt „kis” melléknévvel említett Mihály hamarosan nyitrai ispán lett. Füzér mellé megszerezte a királytól a Bereg megyei lónyai

-
18. A szabálytalan ovális várformára jó példa többek között Diósgyőr — **Czeglédy I.**: Beszámoló a diósgyőri vár 1963. évi feltárásáról. In: *Archaeológiai Értesítő*. 1964. 229—237. (a szerző későbbi munkáiban feltételezett ÉK-i toronyra nem látunk elég bizonyítékot), Vajdahunyad — **B. Nagy M.** 1973. 17. —, Borostyánkő, Léka — **Prickler, H.**: Burgen und Schlösser. Burgenland. Wien. 1972. 15., 91. A síkföldi vízivárakra: **Slivka, M.** 1979. 168.
 19. Az itt megfigyelt korai leletanyag és egy még nem értelmezhető alapozási kiugrás miatt.
 20. A torony nélkülözhetetlenségét, központi szerepét hangsúlyozzák: **Gerő L.** 1975. 18—25.; **Fügedi E.** 1977. 55—57.; **Csorba Cs.**: A magyarországi várkutatás története. In: MTA II. Osztály Közleményei. 1974. 291—292. — Ezzel szemben Csóvár, Máravár, Solymár, Szklabinya és Somló váraiban az első periódusban nem volt torony: Csóvár: **Feld I.—Jakus L.—László Cs.** 1979. 54.; Máravár: **G. Sándor M.**: Régészeti kutatások Máravárban. In: Magyar Műemlékvédelem. 1959—1960. Bp. 1964. 117—126.; Solymár: **Feld I.**: Újabb kutatások a solymári középkori várban. In: *Archaeológiai Értesítő*, megjelenés alatt.; Szklabinya: **Fügedi E.** 1977. 200. A somló vár monografikus feldolgozására még nem került sor, a szakirodalomban szereplő lakótoronyra a helyszínen nem utal semmi nyom.

uradalmat, melyet ezután a várhoz számítottak. Nem tudjuk, Füzér volt-e a székhelyük, vagy inkább — Mihály tisztsége miatt — a nyitrai Temetvény, s az sem világos előttünk, hogy meddig birtokolták a várat. Demeter, majd Mihály 1280 körül meghalt, ekkor esett el Mihály egyik fia a kunok elleni hódtavi csatában, de a másik sem élt már 1285-ben.²¹

De akár kihalt ezzel a család, akár nem, igen valószínű, hogy Füzér várának hamarosan V. István kegyeltjeinél hatalmasabb gazdája támadt. A királyi földek magánkézre jutásának, a várral erősített nagybirtokok létrejöttének következménye ugyanis az ún. tartományuraságok kialakulása lett. Birtokaikra és főleg kővéraikra támaszkodva egyre többen tettek kísérletet arra, hogy egy-egy területen a náluk gyengébb nemeseket, egyházakat, városokat uralmuk elismerésére kényszerítsenek. Szinte természetes, hogy e feudális urak közé tartoztak Abaúj vármegyében az ősbirtokos Abanembeli Dávid fiai: Finta, Péter és Amadé.

Az Aba-nemzetség birtokairól és vagyonáról már esett szó, mindehhez járult még ekkor a testvérek által betöltött számtalan országos méltóság. Utóbbiakra a királyi jogok — bíraskodás, adószedés, birtokadományozás — gyakorlásánál lehetett hivatkozni. A legidősebb fiú, Finta már 1281-ben összeütközésbe került emiatt a királlyal, IV. László sereggel vonult ellene és szalánci várat is elfoglalta.

1285 körül már csak Amadé élt, akiről tudjuk, hogy részt vett a morvamezei csatában, és ott volt a hódtavi ütközetben is. Érdemeiért IV. László az egész Ung vármegyével jutalmazta, nádorrá, valamint Abaúj, Zemplén és Szepes megyék ispánjává tette. De tartományúri törekvései miatt, ő sem kerülhette el az összeütközést az uralkodóval: 1288 előtt már székhelyét, a gönci várat kellett védelmeznie László ostromló seregei ellen. Később változtatott politikáján. Az lett az elve, hogy a királlyal való jó viszonyt megőrizve — jogilag lehetőleg kifogástalanul — vonjon fennhatósága alá minél több várat és birtokot. Ezért hűséges híve lett III. Andrásnak is, aki 1293-ban ismét nádorrá nevezte ki, s Amadé ettől kezdve ezt a címet haláláig használta. Közben pedig lehetősége nyílt uralma nyugodt kiépítésére.

III. András halálakor már szinte kész is volt az „országá”: Abaúj, Zemplén, Szabolcs, Ung és Bereg megyék jelentős része

21. **Karácsonyi J.** 1900. III. 20—23.; **Györffy Gy.** 1963. 82. Utóbbi helyen szerepel egy, Mihályra vonatkozó 1285. évi oklevél is, azonban a forrás megjelölése nélkül. Temetvényre: **Fügedi E.** 1977. 204.

ismerte el urának. Göncön kiskirályi udvartartása volt, tudunk kancellárjáról, jegyzőjéről, udvarbírájáról, albírájáról. Bírói székét a Hernád-völgy egyik legjelentősebb településén, Vizsolyban tartotta. Várnagyai képviselték az öröklött, általa építtetett, vagy más módon megszerzett váraiban. Abaújban kezdetben Gönc mellett Boldogkő, Regéc és bizonyára Szalánc és Füzer volt a kezében, bár az utóbbi kettő birtoklásáról közvetlen adataink nincsenek. Zemplénben a talán általa emelt *Kőrév* (Tokaj), Ungban Nyevice, Beregben Munkács volt az övé (10. kép).

Amadé hamarosan Károly Róbert mellé állt, sőt, 1304—1306 között, gönci várában élvezte a nápolyi trónigénylő az abaúji kiskirály vendégszeretétét. Emellett védelmét is, hiszen 1304-ben a cseh Vencel pártján álló kassaiak megostromolták a sziklacsúcon emelkedő várat. Amadé várnagya azonban nemcsak megvédte ura székhelyét, de le is győzte a támadókat.

A nagyúr később is gyakran szerepelt Károly hívei között, részt vett koronázásain, közreműködött a szentkorona visszaszerzésében. De közben nem állt meg tartománya bővítésében sem: ekkor Sáros, Torna és Szepes vármegyék irányába tájékozódott. Így megszerezte Szádvárát, Lublót és Gölnicet, de fő célja Kassa megkaparintása volt. Felépítette a város felett Szakalya várát és a polgárok által folytatott kereskedelem hasznának durva lefölözésére törekedett. Ezzel a rövidlátó politikával azonban kiváltotta a város lakóinak megmozdulását, akik 1311-ben zavaros körülmények között megölték.

Károly Róbert — mivel tisztában lehetett azzal, hogy hiába odaadó híve Amadé, ha épp királyi hatalmának gyakorlásában akadályozza őt tartományában —, Kassa és Amadé fiainak meggyezésében rákényszerítette az utóbbiakat jogtalan hatalmuk felszámolására. Az Amadé-fiak mindent megígértek, de alig néhány hónap múlva, már megrohanták Patak királyi városát, híveik megszállták a sárosi várat, majd ostromra indultak Kassa ellen. Az ekkorra már megerősödött uralkodó mindezt már nem tűrhette és a fegyveres leszámolás mellett döntött. Így került sor 1312-ben Kassa közelében a híres rozgonyi csatára, melyben az Anjou-királyt támogató erőké lett a győzelem. Ez az Abák tartományurasságának végét is jelentette, s ezzel a nagy múltú nemzetség elvesztette Abaúj vármegyében három évszázadon át betöltött vezető szerepét.²²

Füzer vára tehát az 1280-as évektől 1312-ig a középkori magyar politikai fejlődés e jellegzetes képződményének, a főúri tartományurasság egyik formájának hatalmi szervezetébe tartozhatott. Mint erről már szó esett, ebből a korszakból nincs közvetlen adatunk a

Károly Róbert és Nagy Lajos, felismerve a feudális várakban rejlő lehetőségeket, hosszú és nyugodt uralmuk alatt a királyi várak általuk kiépített rendszere segítségével ellenőrizték az országot. Hatalmuk a várakba várnagyként ültetett bizalmi embereiken nyugodott.

A várnagyokról eddig még kevés szó esett, pedig nélkülük a tartományurak létrejötte sem lett volna elképzelhető. A várbirtokos főnemes ugyanis közvetlenül csak egyetlen vár irányítását tudta ellátni, így ha több vár volt a kezében, megbízható emberekre kellett azokat bízni. Ezek az általában közép- vagy köznemesi származású férfiak az úr kíséretéből, familiájából kerültek ki, jellegzetes képviselőjük volt Amadé szolgálatában a kassaiak ellen eredményesen védekező gönci várnagy.

A tartományurak várnagyi szervezete volt az előzménye Károly Róbert várrendszerének. A királyi várakat hívei a királyt képviselve, „pro honore”, azaz tisztséggül kapták. A várhoz tartozó falvak szolgálati birtoknak számítottak, s ennek fejében a várnagyok tartoztak a király számára a várat jó karban megőrizni, megvédeni, a birtokokat megfelelően igazgatni, sőt növelni. Mint királyi tisztviselők, urukat jogi ügyekben — perekben, birtokbaiktatásoknál — is képviselték és ugyanígy a „király képében” bíraskodtak a várban tartott úriszéken a birtok jobbágjai felett. Ha a várnagy volt a megye ispánja is, a vár katonasága biztosította az ehhez szükséges hatalmat.²⁴

Az Anjou-uralkodók ügyeltek arra, hogy túl nagy birtokokra még a hozzájuk hű főurak se tegyenek szert. Ha lehetett, másutt töltettek be velük méltóságokat, mint ahol fő birtokaik voltak. Ez alól csupán néhány, hatalmuk biztos támaszának tartott arisz-

24. E várnagyok szerepének részletes vizsgálata: Fügedi E. 1975. 74.; uő. 1977. 68—82., valamint Engel P. 1977. 13.

tokratával tettek kivételt. Közülük kezdetben a legjelentősebbek a Drugeth-család tagjai voltak.

Drugeth Fülöp, a rozgonyi csata hadvezére az Anjoukhoz hasonlóan francia származású volt, s velük együtt került Itáliából hazánkba. Kezdetől fogva a király bizalmi híve, eredményes katonája. 1312 után, nagyrészt kezébe kerültek Amadé tisztségei és birtokai. Károly király ugyanis a tartományurasságok tapasztalatait még egy ponton hasznosította. A sok vármegye igazgatása külön-külön sokszor igen nehézkes lett volna, ezért bizonyos megyéket nagyobb területi egységbe vont össze. Vidékünkön ez az egység majdnem megegyezett a korábban Amadé uralta területtel, s ennek irányítását a király Drugeth Fülöpre bízta, aki kezdetben szepesi és abaújívári ispán, majd királynői tárnokmester volt, végül 1322-től haláláig az ország nádora.

Várainak egy részét adományként kapta meg, a többbit, mint királyi várnagy, szolgálati birtokként. Nehéz e két csoportot egymástól különválasztani, de valószínű, hogy Terebes, Barkó és Jecszenő zempléni, Palocsa sárosi, Lubló szepesi, valamint Regéc és Gönc abaúji várak az ő tulajdonában voltak, Füzért, Boldogkőt, Szakalyát, Sáros és Szepest pedig a királyi képeben bírta. 1320 után az irányítása alá tartozó — „hétvármegye” néven említett — terület (Abaúj, Borsod, Gömör, Zemplén, Ung, Bereg és Ugocsa megyék) ügyeit Amadéhoz hasonlóan, főleg a Vizsolyban tartott ispáni széken intézte.²⁵

1327-ben fiúutód nélkül halt meg, birtokai és méltóságai azonban családjában öröklődtek. Kezdetben bátyja, János volt a nádor, annak fia, Vilmos pedig abaúji, szepesi, sárosi ispán. Végül apja halálával a nádorsággal együtt Vilmosé lett nagybátyja teljes öröksége. Ennek megfelelően, tovább gyarapította birtokait, megszerezte Szalánc várát, az Ung megyei Nyeveckét, felépíttette a szepességi Nedecet (11. kép).

Vilmos már 1330-ban majd tíz várat tartott fennhatósága alatt. mint ezt ekkor elkezdett végrendeletében olvashatjuk. Ugyanebből értesülünk arról, hogy birtokbiztosító okleveleit Regécen, kincseit — tálakat, kelyheket, 12 ivópoharat tokban, ezüst evőeszközöket, ezüsttel kivert öveket, bársony- és selyemruhákat, sőt, aranyozott koronát — a gönci várában őrizte. Valószínűleg Gönc volt — leg-

25. Ilyen mennyiségű birtokot még híres kortársa, a nógrádi Szécsényi Tamás sem tudott szerezni, s később is csak a Lackfiak szárnyalták túl: Györffy Gy. 1963. 52.; Kemény L. 1912. 62., 87.; Fügedi E. 1977. 83—87., utóbbiban ld. az egyes várakra az Adattárat.

alább az egyik — székhelye, főleg itt teljesíthettek szolgálatot íródeákja, fegyverhordozói, lovászai, kocsisai, akikről szintén a végrendeletből van tudomásunk.²⁶

Nincs tudomásunk arról, hogy a Drugetheket nagy vagyonuk valaha is megátorította volna királyhűségükben. Nagy Lajos ennek ellenére igen óvatos volt, Drugeth Vilmos 1343-ban bekövetkezett magtalan halála után, csupán három várat engedett át oldalági örököseinek, nyolc várat — elsősorban Abaújban és környékén — magának tartott meg.²⁷

Hosszabb kitérőnk után azonban térjünk vissza a füzéri várhoz, mely tehát a 14. században királyi vár, várnagyai a Drugethek, kik várnagyságukat — más magas tisztségeik miatt — természetesen helyettesükkkel gyakorolják. Ez a helyettes — akit a Drugethek okleveleikben saját várnagyuknak neveznek, hiszen familiárisuk volt — 1320-tól 1330-ig ugyanaz a személy, a szolgálatának hosszú ideje miatt gyakran Füzérinek is nevezett Lampert fia Mihály mester volt. Bár számtalan oklevélben szerepel, származásáról, társadalmi rangjáról nincs közelebbi tudomásunk. Urai telégedtek lehettek működésével, mert 1322-ben és 1327-ben összesen négy, a váruradalommal részben határos birtokot kapott adományul.

Várnagysága alatt adta vissza az uralkodó a Lónyaiaknak a mindedig a várhoz számított beregi falvakat. A tartozékok csökkenését telepítéssel, új irtásfalvak létrejöttének elősegítésével lehetett ellensúlyozni. A Drugethek gyakran telepítettek népeket birtokaikra, különböző kedvezmények biztosításával. Hasonlóan jártak el a kezükre bízott területekkel is, Drugeth Fülöp 1320-ban kifejezetten utasította is erre füzéri várnagyát. Mihály bizonyára eleget is tett a parancsnak. Valószínű, hogy ebben az időben jött létre többek között Pálháza, Pusztafalu, vagy Pusztaujfalu, s ezek a fokozatosan megerősödött falvak ellensúlyozták azt, hogy számos Árpád-kori település elnéptelenedett.²⁸

26. A végrendeletet idézi: **Kemény L.** 1912. 62—68.

27. **Fügedi E.** 1977. 85.

28. **Györffy Gy.** 1963. 83.; **Kemény L.** 1912. 62—63. Az 1332—35. évi pápai tizedjegyzékből ismerjük a Hegyköz egyházainak első jegyzékét: Füzér, Kápolna, Kajata és Telki szerepel ekkor. Füzérben román korinak bizonyult a templom nyugati része, a kápolnai templom romjait a múlt században a mai nyíri templom építéséhez használták fel. Valószínű, hogy Kajatán és Telkibányán is várhatók román kori részletek. A tizedjegyzékre: **Györffy Gy.** 1963. 55—57.

A 14. század közepe utáni időkből nem ismerjük Füzér várnagyát, de nem kizárt, hogy továbbra is a vármegye ispánjai töltötték be ezt a tisztséget. A vár alvárnagyai közül egyről, Szendi Tamásról tudunk, aki 1350-ben egy megyebeli birtokot kapott hű szolgálataiért Nagy Lajostól.²⁹

Ebben az időben a váruradalom már egy teljesen zárt gazdasági és igazságszolgáltatási egységgé alakult, hol a jobbágyok felett a várnagy és helyettese szinte élet és halál ura volt. Maguk a várnagyok ugyan csak ritkán fordulhattak meg a várban, de bizonyára nemcsak arra ügyeltek, hogy familiárisuk a királyi várat jó állapotban őrizze meg, de szükségesnek tarthatták azt is, hogy új építkezésekkel növelje védhetőségét és fényét. A füzéri várban ekkor folyt építkezésekről ma még elég keveset tudunk. Lehet, hogy bővítették a palotát, talán ekkor épült a keleti része. Ekkor emelhették azt a később elbontott épületet is, melynek boltozati bordáit, záróköveit és más részleteit a ma is álló várkapolna alépítményének falában találtuk meg. Arra gondoltunk, hogy ez is egy kápolna lehetett, mely később már nem felelt meg az igényeknek. Helyét sajnos, nem ismerjük, de feltételezzük, hogy vagy magában a palotában, vagy közvetlenül mellette állt.³⁰

Emellett bizonyára többször építkeztek a várfalakon, a gazdasági épületeken, de ezekről sincs közelebbi tudomásunk. Azt sem sikerült kiderítenünk, hogy mikor készült a vár északkeleti részén a kaputorony, ugyanis közvetlenül a csupasz sziklafelszínre épült, faragott részleteit nem ismerjük, falazásmódja pedig korhatározásra alkalmatlan. Elképzelhető, hogy ezt is valamelyik királyi várnagy építtette, de az sem kizárt, hogy csak a következő évszázadban, a Perényiek birtoklása alatt készült.

Az egykor legalább kétemeletes, 7x7 méteres alapterületű torony keleti oldalával kiugrott az Árpád-kori várfal síkjából (30. kép). Az út ezentúl rajta keresztül vezetett a várudvarra, így feleslegessé vált a korábbi kapunyílás, melyet ekkor az új épület készítéséhez használt, laposabb tufakváderekkel elfalaztak (9. kép). Az új kapu előtt, kívül magasan jelentkezik a sziklafelszín, a bejárat akadályozó farkasveremnek nem találtuk nyomát.

29. „.... Thomas filius Andree de Zend, vicecastellanus de Fyzer fidelis noster...” — Anjou-kori okmánytár. (Szerk.: Nagy Imre és Nagy Gyula.). V. Bp. 1920. 420.

30. A várnagyok tevékenységére: Fügedi E. 1975. 75. skk.; az elbontott építmény faragott kövei közül a rövid, kétszer hornyolt boltozati bordák XIV. századi párhuzamait Cseh- és Lengyelországból ismerjük. (32. kép. 6.)

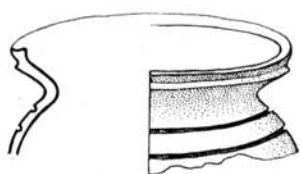
12. kép. A kaputorony
nyugatról, 1935. OMF
(reprodukció Hász András)

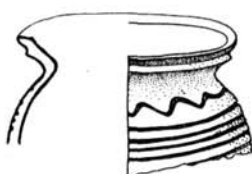
13. kép. A kaputorony
mai állapotában
(fotó Feld István)

A torony az utóbbi évszázadokban annyira lepusztult, hogy eredeti részleteiről alig tudunk valamit. Nyílásait teljesen szétbontották, csupán az első emelet nyugati ablakfülkéje maradt meg (12. és 62. kép). A kapuk formájáról így semmit nem tudunk, csupán szélességük határozható meg. A jelenleg látható összes nyílás új, nem mindig megalapozott kiegészítés (13. kép). A gerendafészekek arról tanúskodnak, hogy az egyes szintek között síkfödémek voltak, a közlekedést talán létrák, falépcsők szolgálták. Az első emelet északnyugati sarkában egy igen egyszerű, konzolos kandalló biztosította a hideg napokban a fűtést. Ebből csak a konzolcsonkok és a kürtő maradtak ránk. A szinte teljesen elpusztult második emeleten hasonló fűtőberendezés lehetett.

E torony nem csupán a kapu védelmének fokozására épülhetett, bár ez is szerepet játszhatott építésében. De a 15. század elején sem fejlődött még annyit a haditechnika, hogy az a meredek sziklacsúcson épített várra új veszélyt jelentett volna. Kétségtelenül a vár legerősebb része lett az új épület, mely — mint más várakban az ún. öregtorony — nagyobb támadás esetén a védők utolsó menedékeként is szolgálhatott. A legvalószínűbb, hogy építésének fő indoka a várnagy, a birtokos méltóságának, hatalmának méltó hangsúlyozása volt. A várak tornyai a 14—15. században a gyakorlati védelmi funkció mellett egyre inkább hatalmi, társadalmi értelemben vett jelképszerepet is betöltöttek, s ezzel szorosan összefügg az,

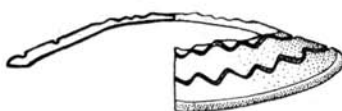
1

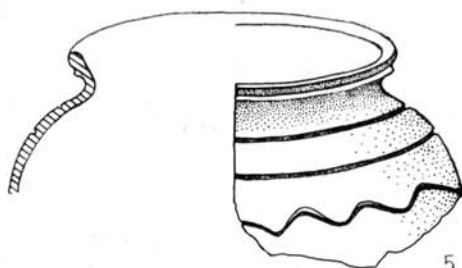
2

3

4

5

14. kép. 13—14. századi cserépedények a várból
(Pisch Ildikó rajza)

hogy rajtuk, általában a bejárat felett, igen gyakran címeres-feliratos tábla utal az építtető személyére. Lehet, hogy Füzéren is volt ilyen, de ma későbbi építkezések takarják a torony külső homlokzatát.³¹

Az épületek adta kereten kívül a várban folyt egykori élet néhány tárgyi emlékét is ismerjük. Kutatásaink során, elsősorban főzőedények töredékei kerültek elő, a valamelyik gazdasági épületben berendezett konyha felszerelésének maradványai. Formájuk, díszítésük, durva anyaguk hasonló volt a 13. és 14. század folyamán (14. kép). Kályhacsempék, kályhaszemek ebből az időből nem kerültek elő, a palotában bizonyára kandallókkal, másutt kemence-szerű alkalmatosságokkal fűtöttek.

Ilyen lehetett tehát az Anjou-kori vár, melynek történetében ezután Luxemburgi Zsigmond trónralépte döntő változást jelentett. A fiatal, tapasztalatlan király — hogy meg tudja fizetni az őt támogató főurak szolgálatait — 1387—1392 között eladományozta, vagy elzálogosította a királyi várak több mint felét. Ezzel a nagybirtokos arisztokrácia túlsúlyba került a királlyal szemben, kezébe került az ország birtokainak többsége.³² Ekkor gazdagodott meg többek között az ősi Rátót-nemzetség sarja, Ilsvai Lesták, Zsigmond udvarmestere, aki 1387-ben számtalan más királyi várral együtt Füzért is zálogba vette, 3000 forintért.³³

A király azonban kezdettől fogva arra is törekedett, hogy — idegenekből és köznemesekből — az Anjou-kor főuraival szemben egy hozzá feltétlenül hű bárói csoportot hozzon létre. E cél érdekében nem sajnálta azután újabb és újabb, hatalmas birtokok eladományozását, annak ellenére, hogy az első évek pazarlása után, később már minden eszközzel a megmaradt váruradalmak megtartására összpontosított. Az általa így a főnemesség soraiba emelt köznemések közé tartoztak a Perényiek is, akik — miután a király visszaváltotta Ilsvaitól — 1389-ben örök adományul kapták Füzér várát és tartozékait: Füzér, Komlós, Nyíri, Kápolna, Biste, Pusztajfalu, Radvány, Kajata és Pálháza falvakat.³⁴

31. A várakban folytatott újabb építkezések jellegére: Fügedi E. 1975. 81—83. A tornyok jelképfunkciójáról: Mojzer M.: Torony, kupola, kolonnád. Bp. 1971. c. munkájában ír, s a középkori várakra is vonatkoztatható az, amit a későbbi kastélyokról említ: a torony „sajátos nemesi jel: ez a jel hivatott arra, hogy a környező birtokon élőt, vagy az arra járókat a hely birtokosa hatalmára, illetve jogaira intse”. (17. o.) A várkapuk feletti feliratos táblákra: Vágbeszterce, Zsolnalitva — Pison, S. 1977. 211., 269.; Nógrád, Csövár — Feld I.—Jakus L.—László Cs. 1979. 34., 55.

32. A kérdésről részletesen: Engel P. 1977. 30. s. kk.

33. A következő évben feleségére ruházza a várat: ZSO. I. 643., valamint Engel P. 1977. 32.

34. Zsigmond adományozási politikájáról alapvető megállapításokkal: Engel P. 1977. 34—35., az adományozásra: Pettkő B. 1911. 225., ZSO. I. 915.

A család ősei az egyik Hernád-völgyi német hospesfalú, Perény lakói közül a 13. században emelkedtek a köznemesek közé. Névadó birtokuk fekvése miatt előbb az Abák, majd a Drugethek familiárisai voltak. A III. András idejében élt Orbán egyik, István nevű fiától származik a családnak az az ága, mely közel két évszázadig birtokolta Füžért.³⁵

A felemelkedés útján István fia, Péter indult el: bekerült a király kíséretébe, majd regéci királyi várnagy lett. Így kelthette fel — főúri pártfogói révén — Zsigmond király figyelmét, aki uralkodása kezdetétől kegyeibe fogadta. Előbb a fontos diósgyőri váruraldom élére állította, mely egyúttal több vár varnagyságát és öt megye ispánságát is jelentette. Legidősebb fia, Miklós, ugyanakkor a királyi udvarban kapott méltóságot: pohárnokmester lett. E tisztségek ellátásához természetesen megfelelő birtokokra is szükség volt. A király ezért 1387-ben a zempléni Terebes várát adta nekik, mely ettől kezdve, a család fő székhelye lett.³⁶

35. A Perényi-család története máig sincs feldolgozva, a témát érintő történeti munkák — különösen Nagy Iván geneaológiája (ld. erre **Engel P.** 1977. 75. jegyzet) — hemzsegnek a tévedésektől —, de az újabb irodalom — így **Fügedi E.** 1970. — sem mentes a hibáktól. Különösen a nádori és a bárói ág azonos időben, azonos keresztnévvel élő tagjai okoznak zavart. Jelen munkánkban ezért foglalkozunk bővebben a család történetével, igyekszünk a közölt adatokat rendezni, egy okleveles adatokon alapuló családtörténet előkészítéseként. — A család eredetére a legmegbízhatóbb munka: **Komáromi A.**: A Perényiek a mohácsi vész előtt. In: Nagy Iván Családtörténeti Értesítő. I. (1899). 3—8.

36. Péter nem tévesztendő össze a bárói ágból származó Péterrel, aki előbb székelyispán, majd országbíró volt: **Engel P.** 1977. 24., 35.; **Fügedi E.** 1970. 26.; **ZSO.** I. 162. — Terebessel egy időben kapták a Hegyközzel szomszédos Alsó- és Felsőregmecet, valamint Vilyt: **Pettkó B.** 1911. 225.

1388-ban apja halálával Miklós lett a diósgyőri várnagy, majd hamarosan még fontosabb kormányzati posztra emelkedett: szörényi bán lett. A pohárnokmesterségben öccse, János követte, míg Imre, a legfiatalabb testvér, aki 1384-ben a prágai egyetemen tanult, a királynő udvari apródja lett. A testvérek együtt kapták ekkor Füzért és uradalmát, majd a török elleni harcokban tanúsított érdemeiért csak Miklós a délvidéki Érdsomlyó várát. Ez utóbbit azonban a király 1392-ben elcserélte a füzéri uradalommal határos Patak és Újhely városaira és a közöttük fekvő várra. Miklós és János csak néhány évig élvezhették ezt a jelentős vagyont: a nikápolyi csatából a három testvér közül csak Imre tért vissza.³⁷

1396 után, így Imre lett a család feje. Kezdetben ő is csak pohárnokmester volt, de ez a tisztség — ha nem is járt külön hatalommal — biztosította számára a királyi tanácsban való részvételt. Erejét amúgy is diplomáciai feladatok kötötték le: kihasználva a török trónviszályt, utazásai során kapcsolatot teremtett a szultán ázsiai ellenfeleivel. Imre — akit Zsigmond egy oklevelében megnyerő külsejű, éles eszű, bátor katonának rajzolt —, sohasem felejtette el, hogy családja kinek köszönheti felemelkedését. 1403-ban, amikor a régi arisztokrácia magukat mellőzöttnek érző tagjai felkeltek Zsigmond ellen, mint diósgyőri várnagy, ő szórta szét Patak mellett a környék lázadó nemeseinek csapatait.³⁸ A hála az uralkodó részéről sem maradt el: bőségesen jutalmazta híveit a felkelők javaiból. Imre Borsod megyében kapott tekintélyes birtokokat, melyek központjában hamarosan felépítette Csorbakő várát. Később emellett még Lubló, majd helyette a sárosi Újvár és Podolin birtokosa lett³⁹ (19. kép).

Élete végéig Zsigmond legmeghittebb hívei közé tartozott, 1404-től ő lett a király titkos kancellárja. 1408-ban természetesen bekerült a Zsigmond hűséges fegyvertársait tömörítő Sárkányostársaságba.⁴⁰ Úgy tűnik, hogy bár a család fő székhelye a terebesi Parics-vár volt — a hagyomány szerint, a városban 1400-ban új

37. Engel P. 1977. 24., 35. Perényi Imrére: ZSO. I. 481., Fügedi E. 1970. 94.; Patakra: ZSO. I. 1674.

38. Részletesen erről: Mályusz E.: Zsigmond király központosító törekvései Magyarországon. In: Történelmi Szemle. 1960. 178., valamint Fügedi E. 1970. 121., Engel P. 1977. 22., 41., Kemény L. 1912. 71.

39. ZSO. II. 2916., 2959., 2724., Engel P. 1977. 166., Fügedi E. 1975. 80. —, de nincs tudomásunk arról, hogy Podolinban élt volna castellum-építési jogával.

40. Engel P. 1977. 59—60.

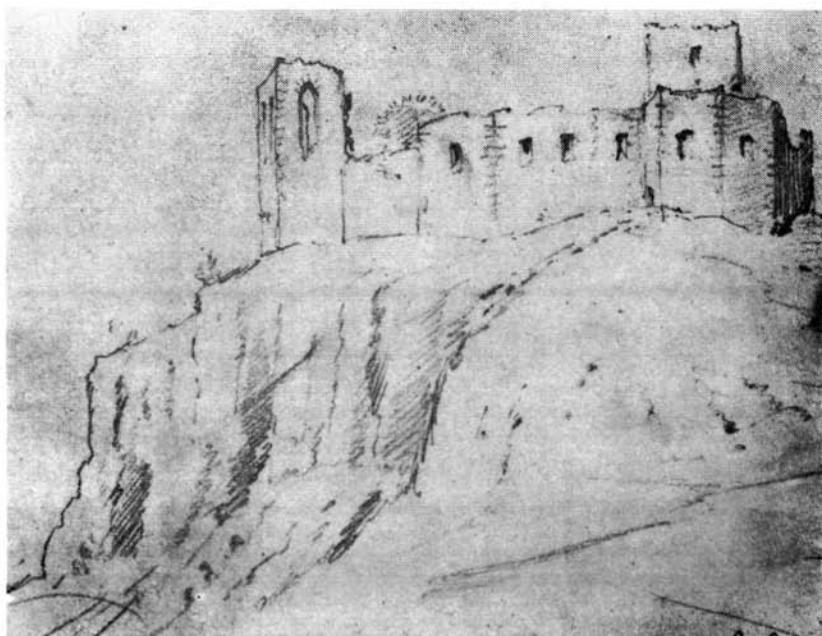

15. kép. Perényi Imre sírköve
a nyárádi kolostorból
(reprodukción Hász András)

16. kép.
Perényi István
(megh. 1437.)
Rudabányán őrzött
sírköve
(fotó Horler Miklós)

plébániatemplomot építtettek a Perényiek — Imre később az általa építtetett Csorbakőt részesítette előnyben. Ennek egyik oka talán az lehetett, hogy várai közül ez esett a legközelebb Budához, hol ideje jelentős részét töltötte. Emellett szól az is, hogy 1408-ban Csorbakő közelében, Nyárádon pálos kolostort is emeltetett. A késő középkori arisztokrácia ilyen kolostoralapításai hasonló célt szolgáltak, mint az Árpád-kor nemzetségeinek monostorai. A főúri reprezentáció és a középkori vallásosság jellegzetes termékei voltak: az építtető és családja fényét, tekintélyét jelezték, a kolostor szerzetesei a család tagjainak lelki üdvéért imádkoztak, s ezek templomai szolgáltak végül méltó temetkezési helyül. Így lett 1418-ban a nyárádi kolostor Perényi Imre nyugalóhelye, s 1437-ben itt temették el egyik fiát, Istvánt is. Mind Imre töredékesen fennmaradt sírkövét, mind fiáét a sisakdíszes családi címerpajzs díszíti, a szakállas, madártestű csodalénnnyel (15. és 16. kép).⁴¹

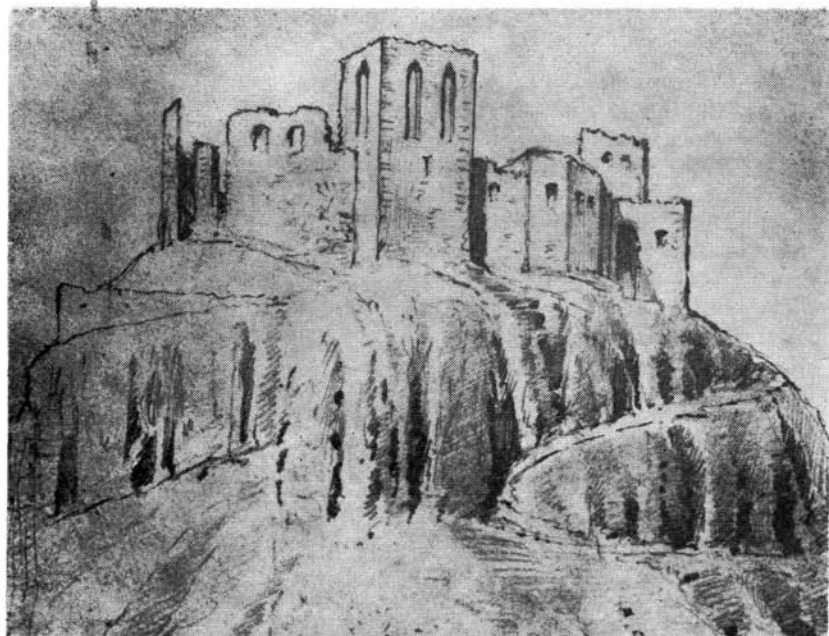
17. kép. A várromok keletről. Miskovszky Viktor ceruzarajza, 1890. OMF (reprodukció Hász András)

Patak vára lehetett a lakóhelye a volt szőrényi bán, Miklós gyermekeinek, Lászlónak és Miklósnak, kik 1406 körül szintén királyi apródként kezdték udvari pályafutásukat. Miklóst — aki a galambóci hadjáratban bekövetkezett haláláig számos bizalmi tisztséget töltött be —, gyakran Patakinak is nevezték.⁴²

Zsigmond 1405-ben Imre és unokaöccsei számára erősítette meg 1389. évi adományát, Füzért — és Terebest — tehát közösen birto-

41. Terebesre: **Slivka, M.** 1979. 149—169. Csorbakő feldolgozatlan, a két világháború közötti kutatás rajz- és fotóanyaga a miskolci Herman Ottó Múzeum Adattárában. A nyárádi kolostorra: Magyarország műemlékjegyzéke. Bp. 1976. 224. — Perényi Imre sírkövének töredékei 1969-ben kerültek elő, Czeglédy Ilona és Déthsy Mihály kutatásai során. A fénykép közlésre való átengedését Czeglédy Ilonának köszönjük. Imre fiának, Istvánnak sírköve is a kolostorból kerülhetett a rudabányai templomba — ld. **Csoma J.—Csergheő G.** 1888. 295.

42. **Engel P.** 1977. 70—71.

18. kép. A várromok délről. Miskovszky Viktor ceruzarajza, 1890. OMF (reprodukció Hász András)

kolták. A közös birtokok ügyeinek intézője kezdetben természetesen Imre volt, így 1406-ban ő tiltakozott az ellen, hogy a füzéri várbirtok jobbágyaitól jogtalan taxát szedjenek.⁴³

Füzér vára tehát ekkor csak egy a Perényi-család uradalmi központjai közül. Élén a várnagy állt, aki azonban — a kialakult szokásjog szerint — majdnem ugyanazt a jogkört gyakorolta, mint Anjou-kori elődei. Hogy miért nem lett Füzér a család egyik székhelye, az részben a közös birtoklásban, de főleg a vár földrajzi helyzetében kereshető. Terebes vára sík vidéken épült, vizesárvok biztosították megfelelő védelmét. Kis méretű magját könnyen át lehetett építeni az új igényeknek megfelelően, az uradalom gazdasági épületei is jól elhelyezhetők voltak a külső várban. Egyszóval könnyen megközelíthető, kényelmes lakhelyet biztosító vár lehetett

43. ZSO. II. 4085, 4739., Pettkő B. 1911. 225.

ekkor, mely különösen megfelelt a kor főúranak székhelyével szemben támasztott igényének. Csorbakő vára egy alacsonyabb dombon állt, vármagja nagyjából Terebesével egyezett meg. Patak ezekkel szemben viszont magasabb hegyre épült, egykori formájáról, alaprajzáról ugyan nem tudunk közelebbit, de fontos útvonal, jelentős települések közelében emelkedett. Úgy tűnik tehát, hogy Füzér ekkor már nem számított „korszerű” feudális várnak, nehezen lehetett megközelíteni, kényelmetlenek lehettek épületei, a modernizálásra kevés lehetőség volt. A 13–14. század elvárásainak bizonyára messzemenően megfelelt, de a 15. században már nem volt alkalmas földesúri székhelynek.⁴⁴

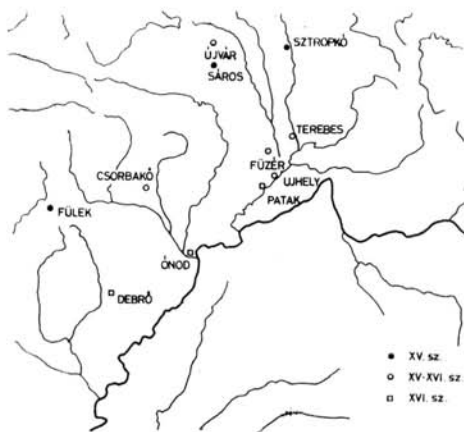
A későbbi századok pusztulásai mind a négy várat erősen érintették, az ebből az időből származó épületrészeket még Terebesről is keveset ismerünk, így a nagybirtokosokká vált első Perényiek építtetői és művészetpártoló tevékenységéről csak a terebesi templom, a nyárádi kolostortemplom, s talán még a felsőregmeci plébániatemplom tanúskodnak.

Abauj vármegye 1427-ből fennmaradt adójegyzékéből képet kapunk a füzéri várbirtokról, mely ekkor már elérte legnagyobb kiterjedését. Nemcsak az egész Hegyközt, de dél felé a Ronyvától nyugatra eső, majdnem Újhelyig terjedő területet is magába foglalta (6. kép). 1389 óta a két Regmecet és Vilyt is a várhoz számították, később még Bózsát, Mátyás- és Mikóházát is megszerezték a Perényiek. Az így kibővült várbirtok 14 falujából ekkor öt — negyvenhét portával — Perényi Imre fia Jánosé, kilenc — százötvennégy portával — Perényi Pataki Miklósé. Alsőregmec és Mikóháza voltak a legnagyobb települések — a Ronyva mellett jobbak voltak a szántók, mint a Hegyközben — hasonló portaszámot a régi tartozékok közül csak Nyíriben találunk.⁴⁵

Pataki Miklós halálával, 1429-ben a néhai Imre János és István nevű fiai lettek Füzér, Újvár, Csorbakő és Terebes birtokosai. A következő időszak vezető egyénisége János lett. Élettörténete a 15. századi magyar arisztokrata jellegzetes pályája. A királyi tanácsban gyakran ült együtt híres kortársával, Hunyadi Jánossal, szerepe azonban korántsem volt olyan egyértelmű, mint a törökverő hadvezéré.

44. Terebesre és Csorbakőre ld. a 41. jegyzetben említetteket. Patak — azaz a mai Újhely — várának monografikus vizsgálatára még szintén nem került sor. A XIII. századi, magashegyi várak elavulásának kérdése azonban még további vizsgálatokra szorul, melyek csak számos monografikus feldolgozásra épülhetnek.

45. **Thallóczy L.:** A kamara haszna, Bp. 1879. 172.

19. kép. A Perényi család
nádori ágának várai Észak-Magyarországon

Perényi János már kezdettől fogva mindent elkövetett birtokai gyarapítására: alig halt meg unokatestvére, máris kölcsönös örökösödési szerződést kötött testvérével, Istvánnal együtt a Perényiek másik ágával Terebes és Füzér váraira.⁴⁶ 1431-től a két testvér asztalnokmesterként tagja Zsigmond tanácsának. Bizonyára hűségesen szolgálták őket is az ekkorra már idős uralkodót, János a husziták ellen is harcolt. Zsigmond utóda, Albert király őt különösen kedvelhette, mert már 1438-ban tárnokmesterré nevezte ki. Ez a méltóság fontos bírói feladatokat ellátását kívánta meg — a királyi városok tartoztak a tárnoki székhöz —, melyet külön kancellária segített. Gyakorlása újabb szerzeményekhez segítette hozzá Jánost: előbb Fülek várát vette zálogba Erzsébet királynétól, majd Sáros várát (19. kép) kapta a királytól.⁴⁷

Perényi János 1440-ben tagja volt annak a küldöttségnek, mely Ulászlót Krakkóban meghívta a magyar trónra. Az új király meg is erősítette tisztségében, de közben az özvegy Erzsébet királyné

46. Perényi János Imre kancellár fia: **Engel P.** 1977. 61. A Füzérrel foglalkozó újabb irodalom által következtetesen félreértett 1430. évi szerződés: Orsz. Levélt. Dl. 70.857., 70.864., 70.870. — **Pettkó B.** 1911. 225—226.

47. **Engel P.** 1977. 61.; **Fügedi E.** 1970. 107., 120.; **Nagy I.**: Nógrád megye története 1544-ig. Balassagyarmat. 1907. 166.; **Varju E.**: Magyar várak. Bp. é. n. 112.

szolgálatában a cseh Giskra megszállta az északi Felvidék jelentős részét és elfoglalta Perényi várát, Sároست is. Mivel Ulászló nem birt Giskrával, Perényi úgy vélte, hogy személyes érdekei a zsoldosvezérhez való közeledést kívánják meg. Így 1444-ben már Giskra szövetségeseként tárgyalta a lengyelekkel. Ezzel viszont kihívta a király haragját és Rozgonyi Simon püspök haddal vonult ellene, majd Pálóczi Simon ugyanebben az évben elfogta. Kiszabadulása után bosszút esküdött a Pálócziak ellen, elfoglalta két várukat, Dédest és Ajnácsköt, majd Patak városát. A magánháború folytatásaként Pálóczi László a füzéri várat vette be. Végül a két hatalmas főúri család 1446-ban kiegyezett egymással.⁴⁸

A várnai csata után Giskra a hét főkapitány egyike lett, s hatalmát később a kormányzónak választott Hunyadi János sem tudta megtörni. Perényinek tehát továbbra is szüksége volt a jó viszony fenntartására. De amikor 1448-ban a magukat önállósító huszita bratrik elfoglalták a sárosi Újvárat, szembefordult Giskrával és Hunyadi mellé állt. Részt vett hadjárataiban és az azt követő béketárgyalásokon. Tárnokmesterként tagja volt az V. László kiadatásáról 1452-ben Bécsben tárgyaló küldöttségnek.⁴⁹

Giskra és a husziták azonban V. László trónralépte után sem hagytak fel rablásaikkal, ezért Perényi Jánosnak továbbra is sok dolga akadt velük. Hunyadi László lefejezése után, azonban már ismét Giskrával együtt főkapitány, s mint ilyen kötött fegyverszünetet Kassán Szilágyi Mihállyal, a Hunyadi-párt vezérével. 1458-ban halt meg, Mátyás királlyá választását alig néhány nappal élte csak túl.

Halálakor hét vár, ugyanannyi mezőváros és számtalan falu maradt utána.⁵⁰ Székhelye mindvégig Terebes volt — innen indult csapataival a husziták ellen, itt tanácskozott bárótársaival —, s a

48. A huszita háborúk feldolgozása: **Tóth-Szabó P.** 1917., az említett adatokra 184—204., valamint **Teleki J.** 1852. I. 171., 206., 243.; **Fügedi E.** 1970. 108.; **Pettkő B.** 1911. 226., valamint **Déthsy M.** 1979. 6. és **Horváth S.**: Adatok a Perényi-család történetéhez. In: *Történelmi Tár*. 1908. 1. — jellemző, hogy a tárnokmester a báról ágból való másik Jánost, mikor az Giskra fogságába esett, csak több birtok átengedése fejében segített kiváltani.

49. **Tóth-Szabó P.** 1917. 235—287.; **Teleki J.** 1852. II. 110.

50. **Tóth-Szabó P.** 1917. 280—301.; **Teleki J.** 1852. 289.; a János után maradt birtokokra: **Engel P.** 1968. Adattár. — Egyébként 1454-ben a bárói ág beleegyezésével János felesége testvéreivel is kötött örökösödési szerződést Füzérre, majd V. László királytól új adományt és külön kiváltságlevelet kapott a várra: **Pettkő B.** 1911. 226—227.

20. kép.
Perényi János sírköve
a terebesi templomban.
Csoma-Csergheő után.
(reprodukcio
Hász András)

terebesi templomban is temették el. Ma is itt őrzött sírköve apjához és testvéréhez hasonló, de azoknál még gazdagabban faragva, számos lovagrend szimbólumaival ékesítve hirdeti származását és tekintélyét (20. kép).⁵¹

Mint említettük, Füzér vára nem tartozott ekkor a család székhelyei közé. Sajnos, keveset tudunk arról, hogy a 15. században a várbirtokok sorát kezükben tartó főurak mennyire laktak egyes váraikat. Nem dönthető el egyértelműen, hogy többségükben csak néha fordultak-e meg, vagy felváltva, hosszabb ideig laktak-e egy-egy várat. Mindenesetre Füzér esetében arra kell gondolnunk, hogy a század második harmadában gyakran szolgált a sziklavár Perényi

51. **Tóth-Szabó P.** 1917. 288., a címerhasználat értékelése: **Fügedi E.** 1970. 14.; a sírkőre: **Csoma J.—Csergheő G.** 1888. 296.

21. kép.
A várkápolna délről
(fotó Hász András)

János vagy fiai lakóhelyéül. Az eddigi művészettörténeti vizsgálatok szerint, ugyanis ekkor épült fel a vár ráncmaradt legértékesebb része: a késő gótikus várkápolna (21. kép). Az épület — méltóan a Perényiek társadalmi állásához — a korszak legjelentősebb építkezései — Pozsony, Vajdahunyad, Buda — sorába illeszkedik, s nehezen képzelhető el, hogy a csupán Terebesen élő urai méltóságát és hatalmát volt hivatva reprezentálni.⁵²

-
52. A kápolnát a legújabb művészettörténeti összefoglalás — **Gerevich L.**: A gótika korának művészete. In: A magyarországi művészet története. Bp. 1970. 166. — a XV. század közepének emlékei között említi. Részletei közül számos megtalálható a pozsonyi vár 1431-től készült épületein — **Fiala, A.**: Gotická architektura Bratislavského hradu. In: Zborník Filozofickej Fakulty Univerzity

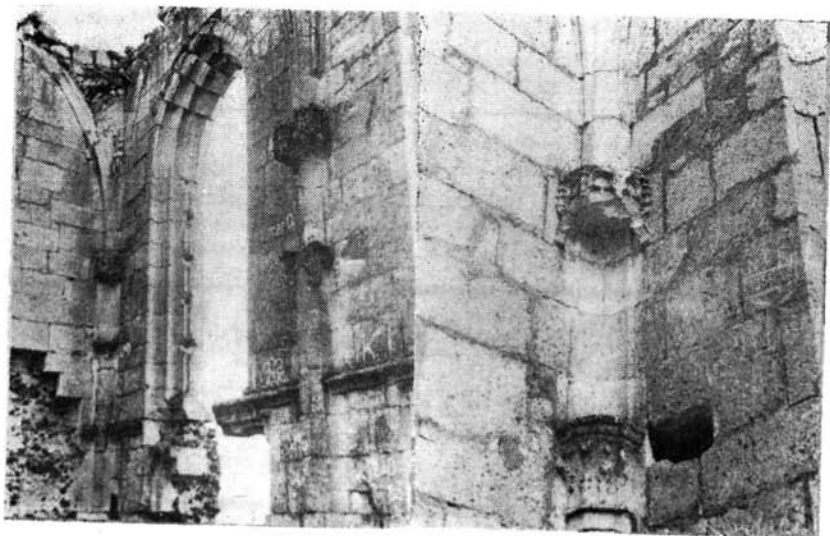
A vár, mint elkülönített, erős és díszes lakóhely, ugyanúgy a külön temetkezőhely, az építési feliraton és sírkövön szereplő családi címer az arisztokrata és a többi országlakos között fennálló különbséget hangsúlyozta. Ezt szolgálta a saját várkápolna is, mely kiemelte a váruat és családját a plébánia kötelékéből. Itt hallgathatták a misét, itt szolgálta ki számukra a kápolna külön papja a szentségeket, pápai engedély esetén még akkor is, ha a környék egyházi tilalom alatt állt.⁵³

Ez a fontos tartalom megfelelő formát igényelt. Túlzás nélkül mondhatjuk, hogy ennek a középkori Magyarország területén a füzéri várkápolna az egyik legszebb megvalósulása. Mivel az építetető igényeinek megfelelő és a kor szokásai szerint keletelt épület a meglevő falakon belül bizonyára nem fért volna el, azt a déli palota külső oldalához építették hozzá (17., 18. kép). Hogy a kápolnateret a palota földszintjéről meg tudják közelíteni, először egy 10 méter magas alépítményt — dongaboltozatos pincét — kellett készíteni. Ezen helyezkedett el a tulajdonképpeni kápolna, melynek szabályos téglalap alaprajzú, 5x8 méteres belső terét egy 8 méter magas, kétszakaszos, valószínűleg csillagboltozat fedte (25—26. kép). Így jött létre a toronyformájú kápolnaépítmény — szó sincs emeletes kápolnáról, mint ez néhol olvasható —, melyet a keskeny sziklapadon mesteri módon, támpillérek vagy falrészű nélkül építettek meg (60. kép).

A kápolna nyugati és keleti falát egy-egy, a délit két nagyméretű, csúcsíves ablak törte át. Mérműveik, osztósudaraik ismeretlenek, gazdag keretezésükbe egykor fémcsapokkal erősítették az üvegezetet tartó fatokokat (22. kép). A könyöklő alatt övpárkány futott körbe, ezt csak az északi oldalon kialakított ismeretlen kiképzésű kapunyílás szakította meg. Az ablakok alatt — a keleti rész kivételével, ahol az oltár állt — ülőfülkék mélyültek a falba. Gazdag pálcátagos keretezésük megmaradt részletei alapján a nyu-

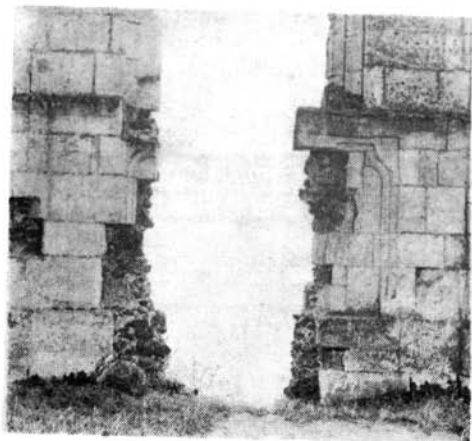
Komenského. Roč. XX. Historia. 1969. — a vajdahunyadi vár 1450 utánra tehető részéről — **Möller I.**: A Vajda-Hunyadi vár építési korai. Bp. 1913. —, a budai várnegyed Mária Magdolna templomának a század második felére keltezhető nyugati bővítésénél — **Bertalan V.-né**: Mittelalterliche Baugeschichte der Maria-Magdalone-Pfarrkirche in der Budaer Burg. In: Acta Techn. Acad. Scient. Hung. 67. (1970) — és a budai várpalotában is: **Várnai D.**: A budavári középkori boltozatok bordáinak formai fejlődése. In: Budapest Régiségei. 16. (1955) 363.

53. A várkápolnák szerepére: **Fügedi E.** 1970. 17.; uő. 1975. 82. — szükség esetén természetesen a kápolna papja lelkipásztori feladatokat is ellátott.

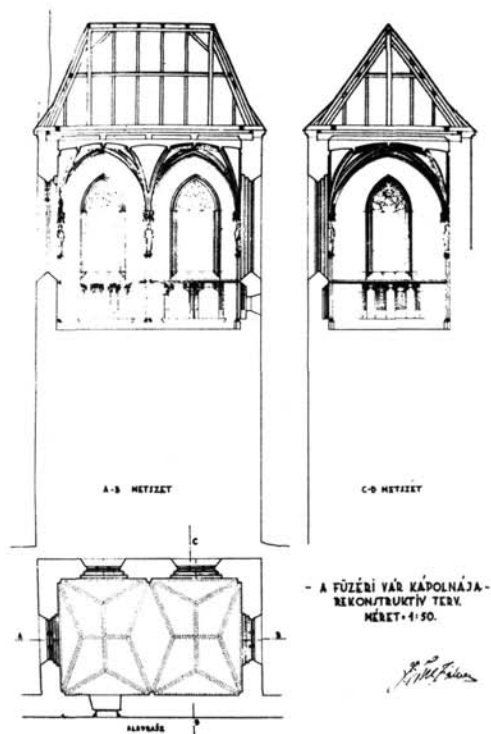

22. kép. A kápolnabelső
keleti része 1930 körül. OMF.
(reprodukcio Hász András)

24. kép. Szoborfülke
a kápolnában
(fotó Hász András)

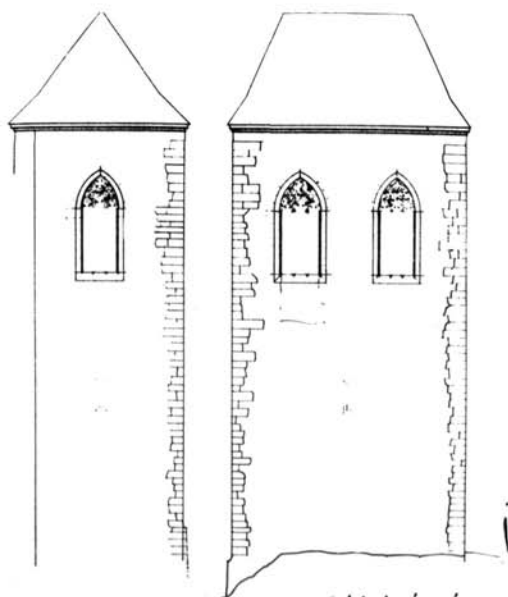
23. kép. A kápolna
délkeleti ülőfülkéjének
maradványa
(fotó Hász András)

25. kép.
A kápolna
rekonstrukciós terve,
Lux Kálmán, 1935.
Belső. OMF
(reprodukció
Hász András)

gati és a délkeleti fülke három, a délnyugati két részre tagolódott, s az utóbbi hátfalát két kisebb nyílás törte át. E nyílások sem liturgiai, sem védelmi okokból nem voltak indokoltak, viszont nagyszerű kilátást nyújtottak az egész Hegyközre. (23., 25—26. és 28—29. képek).

A finom profilú, pálcatagokkal kísért körtetagos bordákból (32/7. kép) álló boltozat a sarkokban és a hosszfalak közepén elhelyezkedő keskeny falpillérekről indult. Felső részükön ezeket díszes — a hosszoldalak közepén kettős — szoborfülkék szakították meg. Az itt állt szobrok levél- és más növényi díszes konzolokon helyezkedtek el, felettük pedig fiálékkal és lecsüngő vakmérművekkel díszített baldachinok voltak (22., 24. kép). A kápolna belső burko-

26. kép.
A kápolna
rekonstrukciós terve,
Lux Kálmán, 1935.
Külső. OMF
(reprodukcio
Hász András)

- A FÜZÉRI VÁR KÁPOLNÁJA-
REKONSTRUKTÍV TERV.
MÉRET: 1:50.

Handwritten signature: Hász

27. kép.
A kápolna 1938-ban
(reprodukcio Hász András)

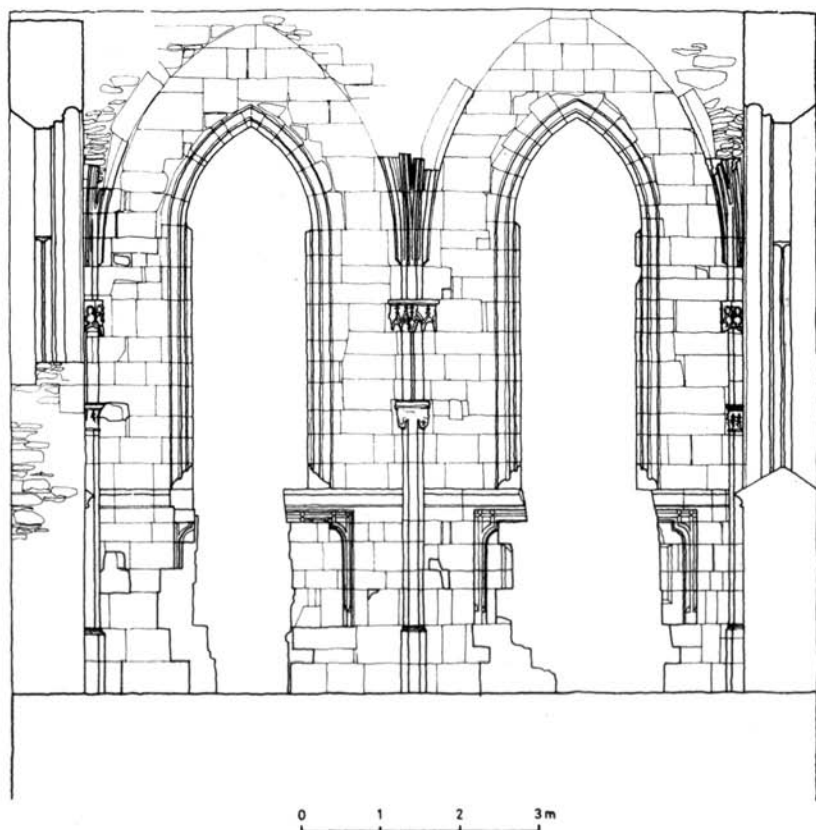
lata, faragványai és külső sarokarmirozása tufából készültek, a többi rész építőanyaga helyi tört kő.⁵⁴

Az alépitmény falaiban találtuk az említett, 14. századi kőfaragványokat, s ezekből arra következtethetünk, hogy a kápolna emelésekor a vár más részein is folyt — kisebb-nagyobb bontásokkal járó — építkezés. Valószínű — bár erre még csak néhány kőfaragvány utal —, hogy ekkor átépítették vagy bővítették a palotát is. Bővítésre északnyugat felé nyílt lehetőség, ami a korai palota, a várfal és a ciszterna által határolt terület beépítését jelentette. Itt egy 6 méteres belső szélességű, pincére és legalább egy lakószintre tagolódó épületszárny jött létre. Mivel ma ez a várnak a legjobban elpusztult része, csak annyit tudunk a palotáról, hogy egyik pincéjébe a déli palota mellett lehetett bejutni az udvarról és valószínű, hogy az egyes szinteket fafödémek választották el egymástól (30. kép).⁵⁵

Azt azonban biztosan állíthatjuk, hogy a 15. század második felében építették azt a várfalhoz támaszkodó épületszárnyat, melyet a palota és a kaputorony közötti részen tártunk fel. Ez a 7x22 méteres, önálló épület három helyiségre oszlott, melyeket külön-külön lehetett megközelíteni az udvarról. A valószínűleg földszintes szárny dögölt-sározott padlószintje az udvar sziklafelszín alkotta járószintjével egyezett meg. A keleti helyiség volt a legnagyobb, egyszerű bejárata két oldalán egy-egy faragott ülpados, fülkés ablak maradványait találtuk meg. A következő helyiség rendeltetését is ismerjük: az itt megfigyelt vastag, hamus rétegből előkerült állatcsontok és edénycserepek tanúsága szerint, kezdettől fogva konyhaként szolgált. Nyílt tűzőn, nagy fazekakban vagy vasháromlábakon, tűzikutyákon, nyársakon készült itt az étel a várbeliek részére. Eredeti részletek itt alig maradtak fent, s ugyanezt mondhatjuk

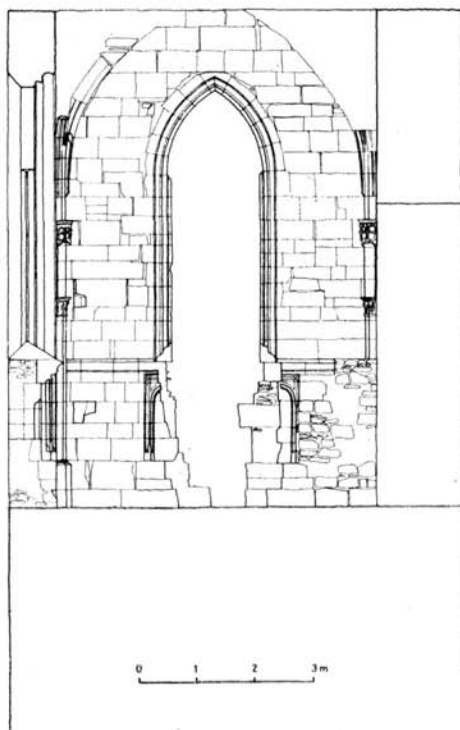
54. Alaptalan tehát az a megállapítás, hogy a kápolna a királyi kápolnához hasonlóan kétszintes volt, nem is beszélve arról, hogy az alsó rész román kori lenne: **Gerő L.** 1975. 301—303. Ezt a megállapítást Fügedi Erik is átvette, de ő már a Drugethek építkezésének tartja a kápolnát: **Fügedi E.** 1977. 89., 134. — Egyébként ugyanilyen alépitményen nyugszik az esztergomi, a csejtei és a szklabinai vár kápolnája is. Lux Kálmán rekonstrukciós rajza felmérési hibák miatt nem teljesen hiteles. A kápolna „lőrésaire”: **Lux G.** 1941. 239.

55. Erre a kutatóárkunkban előkerült gerendamaradványokból következtetünk. Viszont nem tudjuk még értelmezni a nyugati fal alsó részét áttörő kifolyóvályút, ez még a legkorábbi palotához is tarthatott. A XV. századi építkezések jellegére számos figyelemre méltó megállapítás: **Fügedi E.** 1975. 81—83.

28. kép. A kápolna déli belső homlokzatának felmérése, 1979.
(Teleki Katalin rajza)

el a következő helyiségről is. Ezt később többször át is építették: először északi és déli részre választották egy közfallal, északi része téglapadlót kapott, majd nyugat felé egy újabb, téglapadlós helyiséggel bővítették (30. kép). A nagy pusztulás miatt nem tudjuk, melyik építkezés emléke az a késő gótikus ajtókeret-töredék, mely egy reneszánsz ablak részleteivel itt került elő a várudvart borító törmelékből (31—32/3—5. kép). Nem tudjuk, milyen célt szolgáltak a konyha melletti helyiségek, de elsősorban igazgatási vagy gazdasági

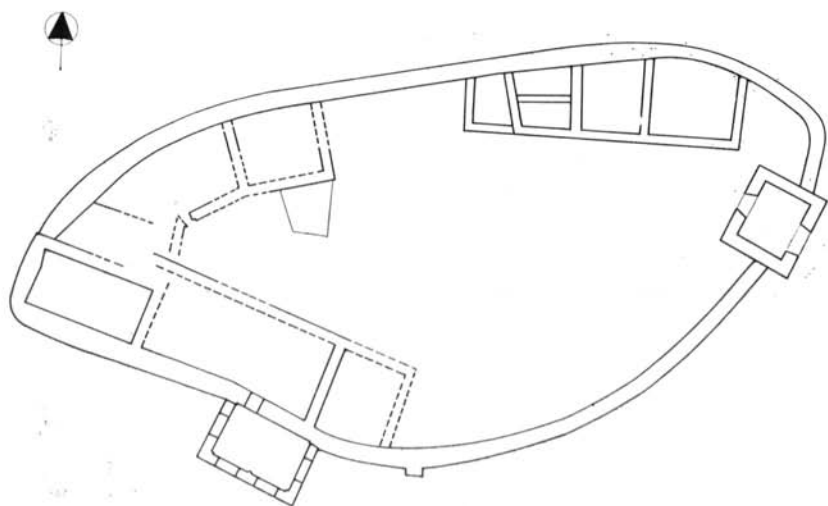

29. kép. A kápolna nyugati
belső homlokzatának
felmérése, 1979.
(Teleki Katalin rajza)

funkcióra gondolhatunk: az uradalom tisztviselőinek lakóhelyei vagy raktárak lehettek itt.⁵⁶

Ma még nem dönthető el, hogy a leírt építkezések közül melyikre került sor még János tárnokmester idejében, s mi épült fiai alatt. Lehetséges egy nagyobb, hosszabb ideig tartó munka, de ugyanúgy többszakaszos építkezés is.

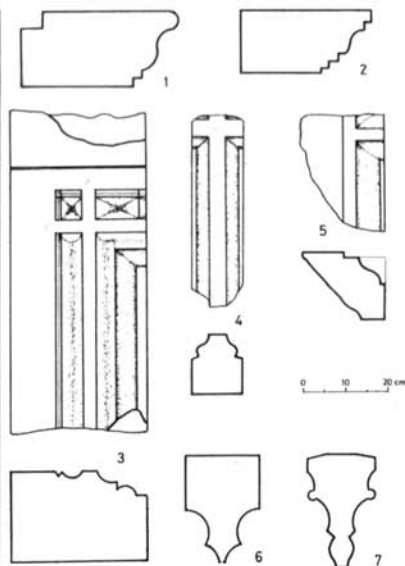
56. Általában más váraknál — többek között Diósgyőrben — is külön-külön lehetett az udvarról megközelíteni a földszinti gazdasági helyiségeket. Ahol a vár külső várral is rendelkezett, általában ott helyezték el a gazdasági szárnyakat, ez a helyzet többek között Trencsényben vagy Csejten — **Pison, S.** 1977. 105—108., 329—335. — Csőváron viszont hasonló gazdasági szárny állt a belső várban, melynek konyhájában ugyancsak elterítették a tűzhely hamuját és a szemetet: **Feld I.—Jakus L.—László Cs.** 1979. 18., 20., 54.

30. kép. A 14—15. századi vár alaprajza az eddigi kutatások alapján
(László Csaba rajza)

31. kép. Gótikus ajtószárkő
az északkeleti szárnyból
(fotó Feld István)

32. kép. Gótikus
és reneszánsz kőfaragványok
a várból
(László Csaba rajza)

Perényi Jánosnak három fia volt, akik közül halála után István lehetett a család feje, rajta kívül még Miklósról van közelebbi tudomásunk. Perényi István 1459-ben, mint zempléni főispán, a korábbi ellenségeskedéseket félretéve, a Mátyás-párti főurak között tartózkodott Budán. Bizonyára úgy vélte ekkor, hogy az új király támogatása megfelel érdekeinek. Először nem is érte csalódás, hiszen Mátyás egyik első tette a számos Perényi-várat elfoglalva tartó husziták megtörése volt. A harcokban és az azokat lezáró tárgyalásokban István személyesen is részt vett. Mint apja idejében, most is Terebesen gyülekeztek a környék főurai, hogy Giskra és Talafusz ellen vonuljanak.⁵⁷

Perényi Istvánt ezután az uralkodó kisebb udvari méltóságokba is emelte — 1463—1466 között asztalnok, majd 1468—1469 között főlovászmester volt. 1464-ben részt vett Mátyás koronázásán, majd a következő évben új adományként kapta tőle — testvéreivel együtt — Füzért és uradalmát. Nem ismerjük állásfoglalását az 1467. évi erdélyi főúri lázadás idején, de feltűnő, hogy ekkor épp nem töltött be semmilyen tisztséget. 1470-ben még ott szerepelt a Mátyás ígretének megtartása mellett kezeskedő főurak között.⁵⁸

A király külpolitikája, a régi arisztokráciából álló királyi tanács jelentőségének visszaszorítása, s más, a főúri érdekeket sértő központosító törekvések 1471-ben a Vitéz-féle összeesküvéshez vezettek. Az összeesküvők között találjuk Perényi Istvánt is, aki bizonyára az évek óta gyűlő elégedetlenségének adott hangot azzal, hogy testvérével, Miklóssal együtt, már a határnál fogadta a trónra behívott lengyel Kázmért. Perényi Miklós még az időközben megszerzett zempléni Sztropkó várát is megnyitotta a trónigénylő előtt. Perényi István Kázmérral vonult Buda felé, de hamarosan belátva a herceg erőinek elégtelenségét, még ebben az évben visszatért Mátyás hűségére. A király megbocsátott a lázadónak, sőt, ugyanekkor a Kázmér mellett továbbra is kitartó Miklós összes vagyonát — köztük füzéri részét is — a két másik testvérnek, Istvánnak és Péternek adta. Később Miklós is kegyelmet kapott, de sztropkói várát csak 1473-ban tudta visszaszerezni a lengyelektől.⁵⁹

1472-ben Mátyás Perényi Istvánt apja egykori méltóságába emelte: tárnokmesterré tette, azonban az uralkodó és a főúr közötti

57. Perényi István János tárnokmester fia: **Pettkó B.** 1911. 227.; **Tóth-Szabó P.** 1917. 315—321.; **Teleki J.** 1852. III. 124., 196.

58. **Fügedi E.** 1970. 121—124.; **Teleki J.** 1852. IV. 160.; **Pettkó B.** 1911. 227.

59. **Teleki J.** 1852. IV. 259—260., 273., 309.; **Pettkó B.** 1911. 227.

jó viszony nem volt hosszú életű. István és Miklós nem tudtak belenyugodni Mátyás addig ismeretlen keménységű uralmába. Nem tudjuk, hogy mi volt a szakítás közvetlen oka, de tény, hogy néhány év múlva, a testvérek — kihasználva a váraikban rejlő lehetőségeket — megkísérelték önállósítani magukat az északkeleti felvidéken. Perényi István talán kapcsolatban volt a király külső ellenségeivel is, amikor 1479-ben — Pálóczi Istvánnal együtt — cseh és lengyel zsoldosokkal pusztított a határvidéken. Majd 1481 körül — feudális földesúri ösztöneinek engedelmeskedve, mint egykor Amadé — a gazdag királyi város, Kassa polgárain hatalmaskodott, éppen ő, ki néhány éve még a királyi városok főbírája volt. Egy erős uralkodó mindezt nem nézhette tétlenül, idézéseire azonban István nem jelent meg a bíróság előtt. Amikor azután testvére, Miklós sztropkói várából már rendszeresen sarcolta a Lengyelországból jövő, vagy oda igyekvő kereskedőket, végleg a katonai leszármolás mellett döntött. Állandó hadsereggel rendelkezven, már elegendő erőt tudott felvonultatni ahhoz, hogy a magukat biztonságban érző Perényieknek váraik ne szolgáljanak menedékhelyül. Először ugyan csak a kassaiakat küldte „minden vívó szerszámaikkal” Sztropkó ellen. Közben azonban meghalt Miklós, de István, most már az ő váraiból is folytatta rablásait. Füleken ágyútűzzel fogadta a király emberét, Sárosba és Újvárra idegen katonaságot akart fogadni. Mátyás ezt már végképp „királyi hatalma és tekintélye megvetésének” tekintette, s 1483 őszén, királyi sereget küldött ellene. Katonái a városoktól kapott ágyúkkal sorra elfoglalták Újvárt, Sárost és Sztropkót, decemberben pedig már a családi székhelyet, Terebest ostromolták. Arról nincs tudomásunk, hogy Füzeren is ostromra került volna sor. Valószínű, hogy várnagyai — akik 1478-ban Possai György és Méhész Mátyás voltak —, Terebes eleste után önként átadták a várat a királynak.

Nem tudjuk, mi történt a felségsértő Perényivel, birtokait mindenetre elveszítette. Sorsa jól jelzi a régi feudális arisztokrácia törekvéseit és lehetőségeit Mátyás idejében.⁶⁰ A király az elkobzott birtokok egy részét később visszaadta a lázadó egyetlen, Imre nevű fiának. Mátyás általában ritkán tette teljesen földönfutóvá a vele szembeszegülő régi főúri családok tagjait. 1490-ben így Imre Terebes, Füzer, Csorbakő és Újvár birtokosa volt, s ez elegendőnek bizonyult ahhoz, hogy Mátyás halála után újból felvirágoztassák

60. Az események pontos felderítéséhez okleveles kutatás szükséges. Az idézett adatok forrásai: **Teleki J.** 1852. V. 130., 278—281., **Kelemen L.** 1912. 89., **Pettő B.** 1911. 227. és **Fügedi E.** 1970. 107.

családját.⁶¹ Nem állt azonban azonnal Ulászló mellé. Birtokai elhelyezkedéséből, s családja hagyományos orientációjából következhetett, hogy előbb az újabb lengyel trónigénylőt, János Albertet támogatta. Mint apja két évizede Kázmért, ő is a határnál fogadta az országra betörő herceget. De még 1490-ben Ulászlóhoz pártolt, aki asztalnokmesterré nevezte ki.⁶²

A következő években egyre nagyobb befolyásra tett szert az udvarban, a király bizalmasa, az udvari párt arisztokratáinak egyik vezetője lett. 1504-ben először Abaúj vármegye örökös főispáni címét kapta, majd az országgyűlés nádorrá választotta. Személyében családja ezzel mindeddig el nem ért rangra emelkedett. 1505-ben még nem mert fellépni a köznemesi párt ellen, bár ellenezte a rákosi országgyűlés határozatait. 1508-ban azonban már ő volt az első főúr, aki a koronázáson a szertartást vezető főpappal együtt helyezte a koronát a királyjelölt — a gyermek Lajos — fejére. 1509—1511. között, a király sziléziai útja idején Imre nádor lett az ország teljhatalmú kormányzója, majd később horvát-dalmát bán és országos főkapitány is. 1514-ben a király őt bízta meg a Hegyalja védelmével a felkelő parasztok ellen.⁶³

A királyi családnak élete végéig hűséges híve volt, tevékenyen közreműködött a Jagelló—Habsburg házassági szerződés létrejöttében. Ezzel elnyerte Miksa császár bizalmát is, aki szolgálataiért őt és utódait 1517-ben siklósi előnévvel német-római szent birodalmi herceggé tette.⁶⁴

A Jagelló-kor nagy birtokszerzői között Imre nádor nem sorolható a legügyetlenebbek közé. Egy velencei követjelentés ez idő tájt „ingatagnak és falánknak” nevezte. Nádorsága második felében megszerzett váraival — a délvidéki Valpó, a baranyai Siklós, a hevesi Debrő, a borsodi Ónod — az ország legnagyobb birtokosai közé emelkedett (19. kép).

Ekkor lett az országban igazán csak ez idő tájt meghonosodó reneszánsz művészet egyik mecénása is. Ez nem annyira az 1504-ben alapított terebesi pálos kolostorra vonatkozik — itt a korábbi plébániatemplomot késő-gótikus stílusban építtette át —, mint a terebesi és többi váraiban folytatott építkezéseire. Az azóta bekövet-

61. Imre István fia: **Teleki J.** 1852. 281. (Bonfini alapján). Imre birtokaira: **Engel P.** 1970. 309—311.

62. **Fügedi E.** 1970. 121., **Kemény L.** 1912. 121.

63. **Főgel J.**: II. Ulászló udvartartása. Bp. 1912., **Fügedi E.—Benda K.** 1979. 103., **Komáromy A.**: A báró Perényi-család levéltárából. In: Történelmi Tár. 1900. 119.

64. **Fraknói V.**: Werbőczy. Bp. 1899. 108.

33. kép. Perényi Imre nádor
terebesi sírköve.
Csoma-Csergheő után.
(reprodukcio Hász András)

34. kép. A kapubástya
1938-ban. OMF
(reprodukcio Hász András)

kezett pusztulás miatt, ónodi és debrői tevékenységéről csak az írott források számolnak be, de a siklói várban ránkmaradt részletek és a terebesi töredékek nagyfokú igényességről tanúskodnak. Imre új székhelye valószínűleg Siklós lett, de gyakran megfordult az ősi fészekben, Terebesen is, s a két vár között Ónod és Debrő ideális pihenőhelynek kínálkozott. Végső nyugvóhelyet 1518-ban a terebesi kolostortemplomban talált, nagyapja mellett. Sírkövét páncélos alakja díszíti, karddal zászlóval, a családi címerekkel (33. kép).⁶⁵

65. Ónodi, debrői építkezéseire: **Déthsy M.** 1975. 193., Siklósra: **Feuerné Tóth R.**: Reneszánsz építészet Magyarországon. Bp. 1977. 221., **Horler M.** 1979. 38., Terebesre: **Slivka, M.** 1979. 149–169., itteni kolostoralapításra: Adalékok Zemplén megye történetéhez. II. köt. 310. — Sírkövére: **Csoma J.—Csergheő G.** 1888. 300.

Imre nádorról tudjuk, hogy gyakran járt többi váraiban is, Terebesre menet bizonyára Füzért is többször útba ejtette. Valószínűnek látszik azonban, hogy a régi hegyi várak szerepe a 15. század végén és a 16. század elején még jobban megváltozott: eredeti lakóhelyfunkciójukat fokozatosan elveszítették, uraik a kényelmes, kastélyszerű, nagyrészt ekkor épített vagy újjáépített váraikba, castellumnak nevezett erősségeikbe költöztek. Az új igényeknek és életfelfogásnak, a divatnak az olyan szabályos, gyakran négyzetes formájú, kényelmes lakószárnyal rendelkező várak feleltek meg, mint Siklós, Ónod, Debrő és részben Terebes. A korábbi sziklavárak így ezentúl elsősorban katonai, de főleg börtön-, biztos értékőrző szerepet tölthettek be.

Így érthető, hogy írott adataink nem szólnak Imre nádor füzéri, csorbakői, vagy újvári építkezéseiről. A művészettörténeti irodalomban ugyan arról olvashatunk, hogy Perényi Imre ekkor egy vörösmárvány burkolatú termet alakíttatott volna ki a füzéri várban, ez a megállapítás azonban csupán egy 17. századi várleltár félreértésén alapul. Az ásatások során kerültek elő ugyan egyszerű reneszánsz nyíláskeretrészek (32. kép), ezekről azonban nem lehet eldönteni, hogy mikor készültek, származhatnak Imre fia, vagy unokája idejéből is.⁶⁶

Ugyancsak nem tudtuk még egyértelműen megállapítani, mikor épült Füzéren a vár kapubástyája (34. kép). Már esett szó arról, hogy a középkori ostromgépekkel Füzéren semmit sem érhettek el a támadók. A 15. században azonban már egyre inkább elterjedtek

66. Ld. a 44. és 65. jegyzeteket, az ott idézett munkákban az egyes várak alaprajzával. Ld. még Siklósra: **Gerő L.** 1975. 235—244. (Czeglédy Iлона összefoglalása). — A márványburkolatra: **Balogh J.**: Az esztergomi Bakócz-kápolna. Bp. 1955. 33., uő.: A reneszánsz kor művészete. In: A magyarországi művészet története. Bp. 1970. 205. — eszerint a Bakócz-kápolna mellett ez lett volna az egyetlen teljesen vörösmárvánnyal burkolt terem az országban. Ezzel kapcsolatban már Mojzer Miklós is fenntartásokkal élt: **Mojzer M.**: Torony, kupola, kolonnád. Bp. 1971. A tévesen értelmezett 1665. évi inventárium ide vonatkozó része: „... Ebből nyílik egy boltos ház (melyben) zöld kívül fűtő kemence. Ezen boltos házból nyílik a Tár ház ajtaja. Piros márványköves házból nyílik más bolt is...” Vessük ezt össze a három évvel később készült inventárium szövegével: „... vagyon itt egy kívül fűtő zöld mázas kemence, egy piros márványkőből álló asztal kőlabasztól. Ezen boltos házból nyílik az tárház... Felül megírt piros márvány kőasztalos házból nyílik...” — azaz egyértelmű, hogy csupán egy kőasztal állt a helyiségben. (Az inventáriumok teljes szövegét ld. a mellékletben.).

a távolra ható tűzfegyverek, láttuk, Perényi István várait is ágyúkkal ostromolta a királyi sereg. A 16. század első felében már annyira tökéletesedtek a fegyverek, hogy Füzér is támadhatóvá vált, igaz, ekkor is csak egy oldaláról, a kelet felől szomszédos hegy irányából. De épp ezen az oldalon volt a vár legkényesebb része: a kapu. Védelmének fokozására ezért a kaputorony keleti oldala elé egy ötszögű bástyát építettek, melynek tompaszögű éle épp a várható támadás irányába nézett (44. kép). A befelé nyíló kapuszárnyakkal és felvonóhíddal ellátott új kapu a bástya déli, védett oldalára került. Így, ha valaki meg akarta közelíteni a várat, először meg kellett kerülnie a bástyát, s abba bejutva, derékszögben fordulhatott csak be a kaputoronyba. A védelmet szolgálták az eredetileg nyitott, mintegy 8 méter magas bástya négy oldalán kialakított ágyúlőrések is, melyek az ágyútűz viszonyozását tették lehetővé.⁶⁷

Ez az itáliai hadiépítészetből származó, ólasz bástyának is nevezett forma a maga idejében a legkorszerűbbnek számított. Az első ilyen bástyák hazánkban általában az 1530–40-es években készültek, de lehetséges, hogy Siklóson még Perényi Imre volt az építtetője egy hasonló formájú építménynek. Így nem kizárt, hogy az ő idejében készült a füzéri kapuvédőmű is.⁶⁸

Imre nádor után két fiú maradt: Péter, aki apja örökébe lépett és Ferenc, aki váradi püspök lett. Hatalmas vagyona birtokában Perényi Péter kezdettől fogva nagy szerepet játszott az országos politikában. 1519-ben még csak temesi és abaúji főispán volt — ekkor abaúji alispánja épp füzéri várnagya, Némethi Miklós. A két testvér ebben az évben kölcsönös örökösödési szerződést kötött nagybátyjaikkal: Báthori Istvánnal és Andrással, ez többek között a füzéri várra is vonatkozott. A rendi párharcok szövevényében azonban nem volt meglepő, hogy a Perényiek néhány év múlva

67. A várakban már Zsigmond korától nagy számban használt tűzfegyverekre: **Kalmár J.**: Régi magyar fegyverek. Bp. 1971. 158–160. — A várba vezető út megtörését általában védelmi okokkal magyarázzák.

68. A bástya teljes feltárása során annak építési idejére régészeti adat nem került elő. Ilyen bástyák a Perényiek birtokában levő várakban: Sárospatakon 1534-től, Egerben 1542 és 1548 között épültek, ugyanebben az időben — 1539–1541 között — a Nádasdiak egervári erősségében készültek még hasonlóak. Horler Miklós viszont úgy véli, hogy a siklósi olaszbástya egyidős a Perényi Imre által építtetett várkapolna-szentéllyel: **Horler M.** 1979. 38. Sárospatakra, Egerre, Egervárra: **Gerő L.** 1975. 140., 149., 218., 238.

már a Báthoriak ellen szövetkeztek, s Péter Szapolyai Jánossal együtt lett koronaőr.⁶⁹

Perényi Péter a mohácsi csatában a magyar sereg bal szárnyának parancsnoka volt. A vereség után szerencsésen megmenekült, testvére, Ferenc azonban holtan maradt a csatatéren. 1526 novemberében Péter részt vett Szapolyai fehérvári koronázásán, ahol az új király erdélyi vajdává tette. Mint koronaőrnek ezután a koronázási jelvényeket a visegrádi várba kellett volna visszavinnie, Perényi azonban magánál tartotta azokat. Szerémi György így ír erről: „És Perényi Péter azonnal vígan elrohant Budára, nem várta meg a királyt végig. És Budáról nyomban Füzérvárra futott, s ott helyezte el a koronát biztos helyen”. Ha tehát hihetünk az egyébként gyakran megbízhatatlan szerzőnek, 1526 végén Füzér lett a magyar királyi korona „biztos helye”. Nem Siklósrá, Debrőre, Ónodra, vagy Terebesre vitte azt Perényi, hanem abba a várába, melyet a legbiztonságosabbnak, a legjobban védhetőnek ítélt meg. Ez megerősíteni látszik korábbi feltevésünket: a füzéri vár ekkor már nem annyira lakóhelyként szolgált, hanem mint az értékek — kincsek, oklevelek — biztos tárházául. A már ekkor is nagy tiszteletben tartott koronát megfelelő helyen, a palotában, vagy épp a kápolnában helyezhették el, de semmi esetre sem a kápolna alatti, ma is meglevő pincébe, mint azt a hagyomány, sőt, nyomában néhány szakmunka tudni véli.⁷⁰

Hogy meddig őrizhették a koronát a várban, nem tudjuk. Amikor Perényi Péter 1527 őszén az erősebbnek vélt Ferdinánd király oldalára állt, egy forrás szerint, már Temesvárról vitte azt az újabb koronázásra. De Péter ezentúl környékbeli birtokait — köztük a Mohács után önkényesen elfoglalt pataki és újhelyi várakat — már nem birtokolhatta zavartalanul: a két király hívei közötti várháborúk sorozatában mind Patak, mind pedig Újhely gyakran cserélt gazdát. Füzér ostromát azonban bizonyára meg sem kísérelték a János-pártiak, bár 1529-ből arról értesülünk, hogy csapataik a környéken portyáztak és a vár alatti istállókat is felgyúj-

69. Némethi, mint megyei alispán: **Kemény L.** 1914. 1., Perényi Péterre: **Hóman B.—Szekfű Gy.** 1935. II. 605., **Pettkó B.** 1911. 227., **Kemény L.** 1914. 146.

70. **Szerémi Gy.:** Magyarország romlásáról. Bp. 1979. 140.; **Bertényi I.:** A magyar korona története. Bp. 1978. 90. Pettkó Béla téves adatot közöl: **Pettkó B.** 1911. 227—228. A hagyományra: **Lux G.** 1941. 238. — A füzéri vár tehát olyan szerepet játszhatott, mint Hevesben a Pásztó mezővárosában élő Pásztói-család hasznosi vára: kincstárnak és börtönnek használták.

tották. Ez a pusztulás valószínűleg a keleti hegynyeregben épült párkányt érte.⁷¹

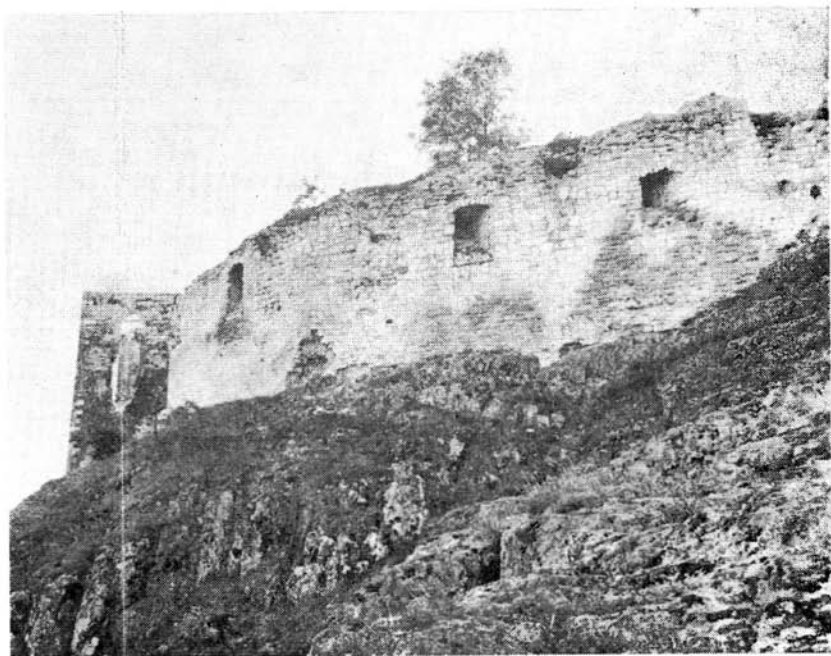
Ferdinánd koronázása után a korona visszatért Visegrádra. A továbbra is koronaörnek meghagyott Perényi azonban — az állandó harcokra hivatkozva —, hamarosan ismét magához vette, s most siklói várában őriztette, mely távolabb esett a Szapolyai uralta vidéktől. Amikor azonban 1529-ben a fokozódó török veszély miatt Siklósról az új székhelynek kiszemelt Patakra költözött, útközben családjával és a koronával együtt a János-pártiak fogságába esett. Sok hányattatás, török fogság után, csak 1533-ban érkezett meg végre Patakra, ahol azonnal hozzálátott egy méltó székhely kialakításához. Ekkor már ismét János király híve volt, így vett részt a két fél követei közötti tárgyalásokon, majd 1538-ban ő kérte meg János számára Izabellát, a lengyel király leányát, s kísérté Magyarországra. Ebben az időben lett a reformáció híve és lelkes terjesztője. Lehet, hogy a füzéri kápolna szobrai is vallásos buzgóságának lettek áldozatai, bár erre adatunk nincsen.

János király halála után Péter ismét Ferdinánd pártjára állt. Bár a pártok ilyen gyakori váltogatása nem volt szokatlan ebben a korban, a király — noha kancellárrá és főkapitánnyá nevezte ki — valószínűleg alig bízott benne. Amikor több főúrral együtt érdekei védelmére Patakon ligát alakított, a törökkel való összejátszás vádjával Ferdinánd fogságba vetette. Az országgyűlés minden tiltakozása ellenére, hat évet töltött börtönben, s kiszabadulása után közvetlenül, 1548-ban meg is halt.⁷²

Így érthető, hogy fia, Perényi Gábor először János Zsigmond pártjára állt, s csak később, 1563 körül egyezett ki a királlyal. Ekkor tárnokmester, országbíró és titkos tanácsos lett Miksa udvarában. Ennek fejében szerződést kötött az uralkodóval, miszerint magtalan halála esetén hatalmas birtokai a kincstárra szállnak. Gábor is lelkes híve volt a reformációnak és tevékenyen részt vett a Luther követői és a terjedő kálvini irányzat hívei közötti vitákban. 1563-ban így épp a füzéri várban — mint biztos helyen — folyt elnöklete alatt egy hitvita az ágostai és a Béza-féle hitvallás vitás kérdéseiről.

71. A koronára: **Katona T.** (szerk.). A korona kilenc évszázada. Bp. 1979. 188.; a mohácsi csata utáni harcokra: **Déthsy M.** 1979. 7., az 1529. évi portyázásra: **Kemény L.** 1914. 4.

72. A korona sorsára: **Fügedi E.—Benda K.** 1979. 118., Perényi Péterre: **Déthsy M.** 1979. 7—9. — **Pettkő B.** 1911. 228. szerint Perényi 1546-ban ünnepélyes hűségesküt tett és térítvényt adott a királynak arról, hogy belzavarok idején átadja neki Terebes és Füzér várait.

35. kép. A várkapu melletti lőréses várfalszakasz
(fotó Hász András)

Perényi Gábor 1567-ben, fiúutód nélkül hunyt el. Halálával véget ért a füzéri erősséget hat generáción át birtokló Perényi-ág, a magyar késő- középkor e jellegzetes főúri családjának története.⁷³

A század első kétharmada zavaros viszonyai között tehát Füzér lehetett a Perényiek egyik legbiztonságosabb vára. Szükség esetén ezt szánhatták utolsó menedéknek is, ezért az egyre tökéletesedő ágyúkkal szemben újabb és újabb védőművekkel igyekeztek ellenállóvá tenni. Ezek közül a legelsőről, a kapubástyáról már esett szó. Ezt követte később a keleti várfal megerősítése és a nyugati sziklapad nagyméretű bástyájának felépítése (44. kép).

73. Déthsy M. 1979. 10., Kemény L. 1914. 88., Pettkó B. 1911. 228., valamint Zoványi J.: A reformáció Magyarországon 1564-ig. Bp. 1922. 414.

36. kép. A nyugati alsó védőmű a faluval (fotó Hász András)

A legjobban támadható keleti vároldalt a terepviszonyok miatt további bástyákkal már nem lehetett erősíteni. Ezért a várfalnak a kaputól majdnem a kápolnáig terjedő szakaszát egy átlag egy méter vastag külső köpenyezéssel látták el. Ennek külső síkja nem

követte az íves várfalat, hanem — az új haditechnikának megfelelően — két, egymással tompaszöget bezáró egyenes szakaszra oszlott. Az így megerősített várfalban négy, kisebb tűzfegyverek számára alkalmas lőrést alakítottak ki. Ezek nem merőlegesek a falsíkra, hanem a várható támadás irányába néznek (35. kép). Ugyanekkor a fal belső oldalán — a köpenyezés teljes hosszúságában — egy magas és széles, az udvar felé rézsűsen kialakított földfeltöltést készítettek. A korábbi eredetű várfalakat a 16. században általában így lehetett megerősíteni, a földfeltöltés az ágyútűzzel szemben biztosított megfelelő rugalmasságot, és így nagyobb ellenállóképességet.⁷⁴

A vastagításnál alkalmazott gondos rakású tufafalazatot és ugyanolyan ferde lőrésüket figyelhetünk meg a nyugati sokszögű védőműnél is, így valószínű, hogy a két építmény egy időben készült. A vár nyugati részénél jóval mélyebben fekvő, lejtős sziklapad peremén épített erődítményből a falut és a rajta át a várba vezető utat lehetett megfigyelni, sőt, szükség esetén az itt elhelyezett fegyverekkel ellenőrizni is (36. kép). A vár északi és déli oldalán a természet elegendő védelmet nyújtott, ott nem volt szükség erősítésre. Lehetséges viszont, hogy a kapubástyától északra eső holttér tömör elfalazására is a leírt építkezésekkel egy időben került sor.

Ismerjük e jelentős erősítések mestereit is. Az 1530-as évektől Perényi Pétert, majd fiát szolgálta egy olasz kőműves, Alessandro Vedani, aki egy 1571-ben kelt levelében így ír: „Perényi Péter városának és kastélyának erődítményeit készítettem el, mint ahogy Egerben is látni munkámat, hol az egyik bástya a nevemet viseli. Ónodon is, hol minden ami szép és erős, az én munkám, Füzéren és Terebesen is...” Vedani volt tehát a Perényiek utolsó székhelye, Patak erősítéseinek mestere, feltételezhetően urai többi várában is elsősorban az erősítési munkákat irányíthatta. Terebesi és ónodi munkáit nem ismerjük, az akkoriban Perényi Péter által megszállt Egerben, viszont, több általa emelt bástya maradt fenn. Közéjük tartozhat a Tömlöc-bástya is, melynek lőrésai feltűnő egyezést mutatnak a leírt füzéri kilövőnyílásokkal. Nem tudjuk, hogy Vedani Füzéren 1530 és 1567. között pontosan mikor dolgozott, adatunk van viszont arról, hogy 1563-ban egy Jakab nevű kassai mester is épített a várban. Vedanihoz talán a ferde lőréses védőműveket köthetjük, de nem kizárt, hogy a korábbi, más anyagból épített

74. A falvastagítás belső oldala melletti feltöltést a régészeti kutatás során határoztuk meg. Erre a megoldásra ld. Gerő L. 1975. 325. skk.

kapubástya az ő műve, formája igen közel áll az általa épített egri Varkoch-kapuéhoz.⁷⁵

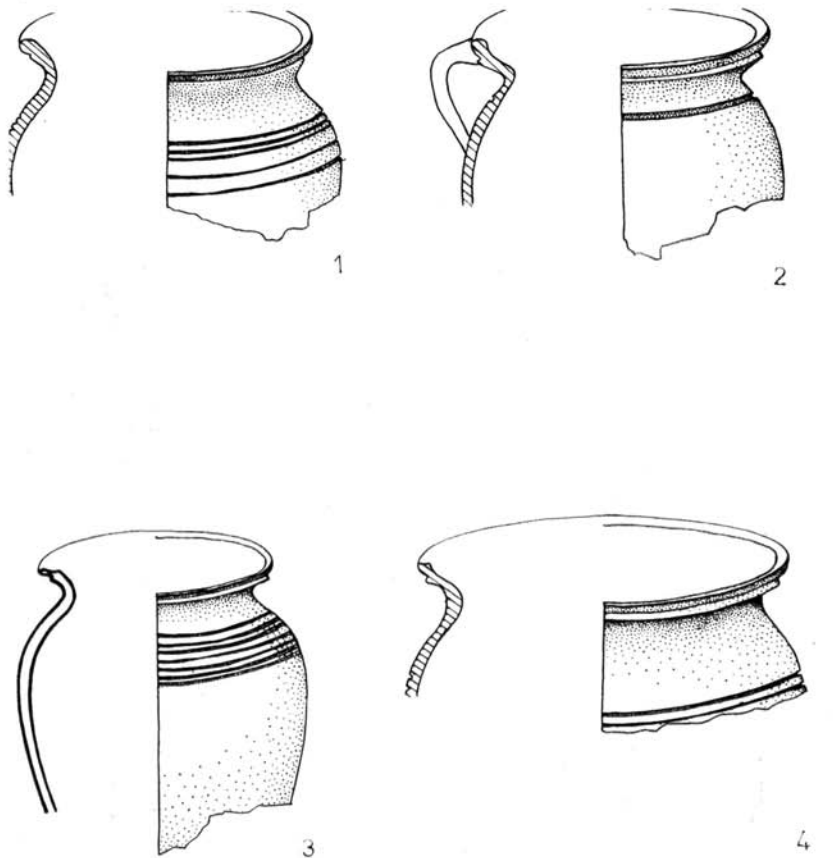
Nincs tudomásunk arról, hogy az így megerősített várat támadás érte volna. Füzér nem vált végvárrá, s e nyugtalan időben is tovább folytatódhatott megszokott élete. Bácsmegyei János volt ez idő tájt a vár tisztartója, Ferber Farkas pedig provizor, a várban élők ellátásának felelőse. A mezőgazdasági technika fejlődésével az uradalom egyre nagyobb bevételt hozott, annak ellenére, hogy az egész porták száma csökkent, néhány település — mint Kápolna — el is pusztasodott. 1552-ben még így is 14 falut soroltak a vártartozékok közé, összesen 76 portával. Legnagyobb közülük Füzér 25 portával, de továbbra is jelentős település Nyíri és Mikóháza is. 1563-ban nagyrészt ugyanezekkel a falvakkal találkozunk.⁷⁶

A terület a 16—17. században kívül esett a török hódoltságon. A Hernád-völgybe gyakran beütő sarcoló csapatok idáig nem jutottak el, csupán délkeletről csapott néha be az ellenség a Ronyva vidékére. Ez történt 1567 előtt is, amikor az uradalom három ideeső falvát: Mátyásházát és a két Regmecet teljesen elpusztították a tatár segédcsapatok. A Perényi Gábor halála évében felvett összeírás így csak Komlóst, Nyírit, Mikóházát, Pálházát, Vilyt, Kajátát, Bistét, Radványt és Füzért említi lakott helyként. Ekkor a várban szolgáló zselléerekről is értesülünk: Estók Gergely és Kertész Bertalan örök voltak, Szakács Albert szakácsként, Borsvai András a várkert kertészeként, Lengyel Szaniszló pedig serfőzőként dolgozott.⁷⁷

75. Vedani munkásságának részletes ismertetése: **Déthsy M.**: I maestri cinquecenteschi del castello di Sárospatak. In: Acta Techn. Acad. Scient. Hung. 67. (1970) 105—124., valamint korábban **Herczog J.**: Adatok a hazai építészet XVI. századi történetéhez. In: Magyar Művészet. II. 19—26. Jakab mesterre: **Kemény L.**: Kassai építőmesterek. In: Magyar Mérnök és Építész-Egylet Közlönye. 1904. 80.

76. **Demkó K.**: Felső-magyarországi várak és várbirtokok a XVI. században. In: Hadtörténeti Közlemények. 1914. 622.

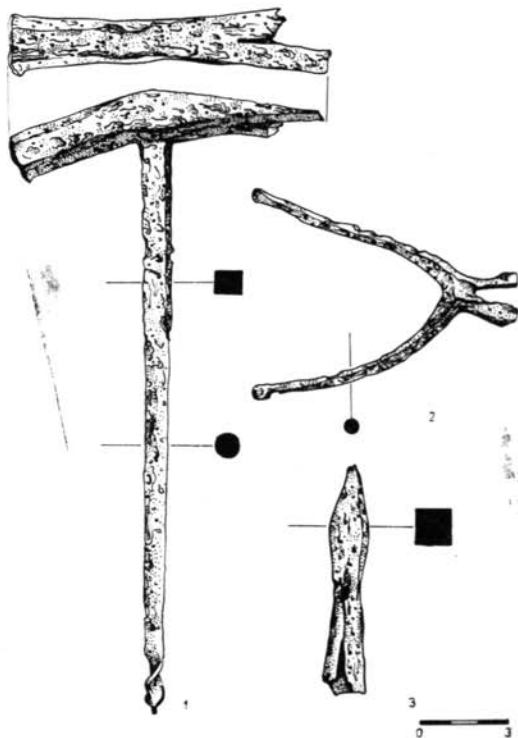
77. Az inquilini között említik: „Gregorius Elek vigil in arce — Andreas Borsway hortulanus hortus arcis — Albertus Zakach cocus in arce — Bartholomeus Kertez vigil in arce — Stanislaus Lengyel braxator cerevisii in arce” (Orsz. Levélt. E. 156. Urb. et Cons. fasc. 122/2. — az adatért Baranyai Bélánénak tartozunk köszönettel. — Nem egyedülálló eset, hogy zsellérek fegyveres, s egyéb szolgálatot teljesítettek egy várban. Ez széles körben elterjedt szokás lehetett, erre utal, hogy ekkor a dunántúli Sárvár uradalmában igen nagy számban láttak el zsellérek fegyveres szolgálatot, várbeli darabontként: **Buza J.**: Mezőgazdaság és parasztság a török korban. In: Sárvár monográfiája. Szombathely. 1978. 289—291.

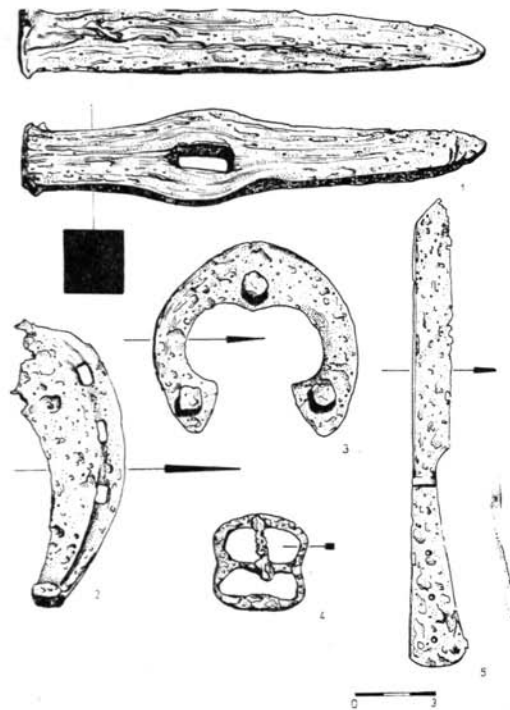
 VÖRÖS
 SZÜRKE

0 15

37. kép. 15—16. századi cserépedények a várból
(Pisch Ildikó rajza)

39. kép. Vaseszközök a várból
(Pisch Ildikó rajza)

Ez az első adatunk a vár szolgaszemélyzetéről, biztos azonban, hogy a korábbi századokban is éltek itt hasonló és még sok más, a vár életében nélkülözhetetlen foglalkozást űző emberek. Az ásatások során előkerült különböző szerszámokat — szőghúzóval ellátott kalapácsot, kőfejtő csákányt, kést — ők használták, a vár fegyvereseinek emlékét őrzi viszont a számszerij-nyílhegy, a sarkantyú, csat, csizmasarokvas, lovaikét a patkó (38—39. kép). A 15—16. századi asztali edények közül festett poharakról, kancsókról, korsókról tudunk, a konyhai fazekak finomabb kidolgozásúak ugyan, mint a korábbiak, de többségük továbbra is mázatlan (37. kép). Ekkor fűtésre már kályhaszemekből rakott cserépkályhákat is használtak, de csak igen kevés kályhacsempe-töredék került elő eddig. Talán ez is jelzi, hogy birtokosai csak ritkán lakták.⁷⁸

78. A mellékelt rajzokon szereplő vaseszközök közül a kőfejtőszerszám valószínűleg XIII—XIV. századi, a kalapács, a nyílhegy és a sarkantyú XV. századi. Meg kell jegyezni, hogy igen sok várunkból — így Fülekről, Dévényből, Solymárról, Csóvárról, Fejérkőről — kerülnek elő mezőgazdasági eszközök, melyek arra utalnak, hogy a várakban nemcsak a kiszolgáló személyzet élt, hanem mezőgazdasági tevékenységet végző szolgák is. — Vö.: **Feld I.—Jakus L.—László Cs.** 1979. 55. Az eddig előkerült kályhacsempe-anyagból csak kevés, általában többszínmázos töredék keltezhető a XV. századra, ezek egy része egyezik a terebesi várból előkerültekkel. Vö.: **Slivka, M.** 1979. 165—166.

Perényi Gábor halála után, hatalmas vagyonára igénylők tömege jelentkezett. A Balassák rokoni kapcsolataikra hivatkozva támadták a Miksával kötött szerződést, a Báthoriak és az Erdődiek örökösödési szerződés címén iktatták be magukat a birtokokba. A másik Perényi-ágból János és György, valamint az elhunyt özvegye és leánya mindezeknek természetesen ellene mondtak. Így hosszú per támadt, mely — bár csak az 1590-es években zárult le véglegesen — Füzér vonatkozásában azonban már gyakorlatilag 1569-ben eldőlt a Báthoriak javára. Báthori Miklós országbíró és testvére, György ebben az évben 55 ezer forintért adománylevelet szereztek maguknak a várra, és az a következő évben, összes tartozékával — Füzerváralja, Mátyásháza, Regmec, Biste, Mikóháza, Vily, Radvány, Pálháza, Nyíri, Komlós, Kápolna, Kajata, Hollóházapuszta és más, távolabbi birtokrészek — együtt az övék lett.⁷⁹

A Báthoriak ebben az időben az ország leggazdagabb főúri családjai közé tartoztak. Hatalmas birtokaik az ország különböző megyéiben feküdtek, legrégebbi és legjelentősebb uradalmaik azonban Szabolcs, Szatmár és Bereg megyék területén húzódtak. Itt, az ősi birtokokközpontjaikban, Ecseden és a névadó Nyírbátorban tartották székhelyüket is, az utóbbi szolgált a család temetkezési helyül is.⁸⁰ Nem érthetetlen tehát, hogy az e birtokokhoz viszonylag közeli Füzér megszerzéséért vállalták a hosszú pereskedést és az igen jelentős pénzüsszeg kifizetését is.

Mindez összefüggésben állhatott azzal is, hogy a 16. században az országban megindult a földesúri gazdálkodás szerkezetének lassú átalakulása. Az árutermelés és a pénzforgalom növekedése, a piaci

79. **Pettkő B.** 1911. 229—230. A felsorolt birtokok mellett ekkor még több, Hernád-völgyi falut is a várhoz számítottak.

80. A Báthoriak birtokaira ld. **Nagy I.**: Magyarország családai... Pest. 1857. I. 216—232.; **Csánki D.** 1890. I. 457—464., 504—505., 531., 568—580. II. 131—184.; **Karácsonyi J.** 1901. II. 20—90.

lehetőségek megnövekedése, a háborús konjunktúra arra készítette a földbirtokosokat, hogy jelentős mértékben növeljék a saját kezelésben levő birtokot. A majorságok létrehozása, — mely sokszor a paraszti földek kisajátításával, nemegyszer pedig a jobbágyság elűzésével is járt —, nem következett be azonos módon az egész országban, jelentősen függött a gazdasági fejlettségtől.⁸¹

E majorságépítő tevékenységből a Báthoriak sem maradtak ki, kihatásnálták a Hegyközben a 16. század második felében kibontakozó gazdasági fellendülést, mely a 17. század elején érte el csúcspontját. Ez nélkülözhetetlenné tette egy udvarház és egy majorsági épületegyüttes felépítését a vár alatt. Készítésének pontos időpontját nem ismerjük, de legkésőbb a 16. század végén sor került erre.

Általánosnak tűnik az országban, hogy a 16—17. században a kastélynak át nem alakítható, nehezen megközelíthető hegyi várak alatt kisebb-nagyobb udvarházak és kastélyok épülnek. Ezek egyrészt kielégítették a kényelmes, tágas, sőt, gyakran a reprezentatív lakóhely iránti igényt, másrészt a majorsági gazdálkodás kibontakozása következtében jelentkező új feladatok ellátására is alkalmasak voltak. Ekkor az uradalmakban már sokkal nagyobb számú irányító személyzetre, új gazdasági épületek — istállók, ólak, magtárak, műhelyek — sorára volt szükség. Ezek már nem fértek el a magaslatokon épült várakban, viszont az új épületek mellett megfelelő helyet találtak.⁸²

A Füzeren felépült egyszerű, fából készült udvarház — melynek pontos helyét nem ismerjük, de feltehetően a falu szélén, a vár déli oldala előtt helyezkedett el — bizonyára nem a Báthoricsalád tagjainak igényeit kívánta kielégíteni. Ők, ha időnként megfordultak birtokukon, nem itt, hanem a várban szálltak meg. Inkább a vár és a nagybirtok közvetlen irányítója, a tiszttartó élhetett itt.

1589-ben Bácsmegyei Gáspár volt a füzeri tiszttartó, akit forrásaink hatalmaskodó, erőszakos embernek rajzolnak. Működése ellen

81. **Maksay F.:** Parasztság és majorgazdálkodás a XVI. századi Magyarországon. Bp. 1958. 5—111., Urbáriumok, XVI—XVII. szd. (Szerk. **Maksay Ferenc**). Bp. 1959. 11—40., **Szabó I.:** A nemesség és a parasztság osztályviszonyai a XVI—XVIII. században. In: *Jobbágyság — parasztok* (tanulmánykötet). Bp. 1976. 237—253.

82. Az udvarház és a majorság 1567 és 1620 között épült fel Füzeren, ugyanis az első inventáriumban (1567) még nem esik róla szó, 1620-ban viszont már áll. A gazdasági fellendülésre: **Balassa I.** 1964. 13. Ugyanebben az időben épült udvarház vagy kastély többek között Csejte, Sáros, Detrekő, Déva és Vágbeszterce várai alatt is — ld. **Pison, S.** 1977. 108., 264., 272., 356.

számos panasz volt: 1589-ben előbb Petheő István környékbeli nemes házát támadta meg embereivel és tizenegy jobbágyot a füzéri várba hurcolt. Majd karácsony másnapján Rákóczi Zsigmond regéci uradalmának jobbágysai közül fogatott el többet, s csak Pálházan engedte el őket. A következő évben viszont már Báthori István — aki nagybátyja halála után a füzéri uradalmat örökölte —, panaszkodott amiatt, hogy Rákóczi emberei az ő szépsi jobbágyaitól 61 hordó bort vették el. Ugyanebben az évben Bácsmegyei — makoltatásra akarván használni a vár erdeit — meglepetéssel vette tudomásul, hogy azokban Rákóczi sertései vannak. Erre azokat azonnal behajtatta a füzéri várba. Válaszul Rákóczi a füzéri disznókat hajtatta el, s Szent Jakab napján meg is tizedeltette őket.⁸³

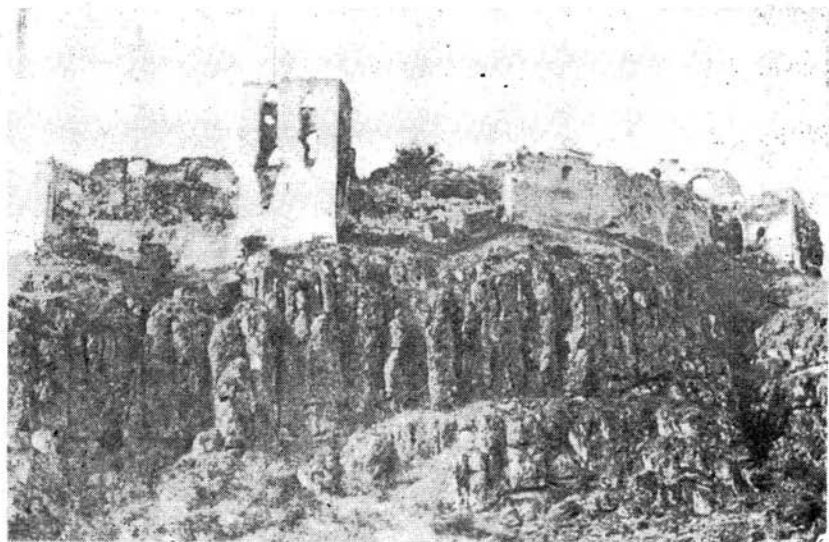
A majorsági gazdálkodás kiépítése mellett, közelebbről ismeretlen okból a Báthoriak néhány, az uradalom középpontjától távolabb eső birtokot — 1574-ben három kis birtokrészt, 1581-ben Felsőregmecet és néhány szőlőt, majd Mikóházát — eladományoztak, vagy zálogba adtak. Ez a rövid távon sok pénzt hozó, de hosszabb időt tekintve, a bevételek csökkenésével járó politika azonban sokkal inkább Füzér következő birtokosaira, a Nádasdiakra volt jellemző.

Nem lévén ugyanis fiúörököse ecse di Báthori Istvánnak — aki szintén országbíró volt —, ő 1603-ban hatalmas birtokainak leányágra jutó negyedét — Füzér, Ecsed, Varannó és Beckó uradalmait — hűgára, Báthori Erzsébetre, Nádasdi Ferencnére hagyta. Nádasdi Ferenc gyermekei azután 1614-ben osztoztak meg édesanyjuktól maradt birtokaikon. Ekkor Füzér vára és tartozékai Nádasdi Pálnak jutottak, az ő várbeli udvarbírója volt 1618-ban Telekesi Török András.⁸⁴

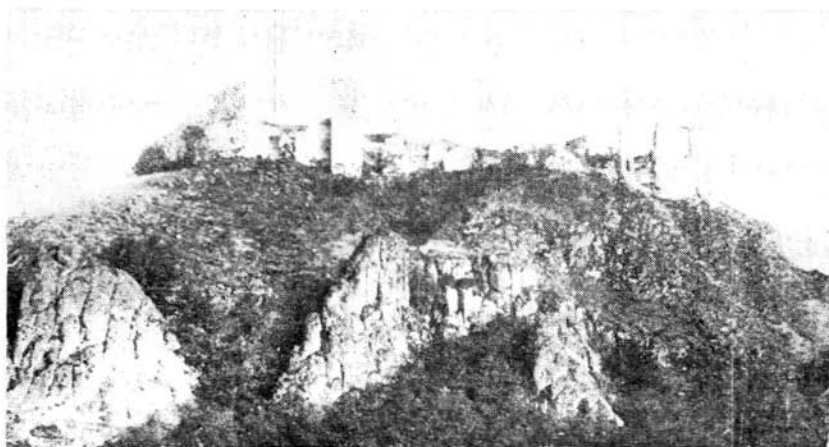
A 16. században az ország vezető birtokosai közé emelkedett Nádasdiak kiterjedt birtokai — a Báthoriakkal ellentétben — az ország nyugati felében: Somogy, Zala, Vas, Sopron, Moson és Nyitra vármegyékben, valamint Horvátországban feküdtek. Ezek a különö-

83. **Enyiczkey B.**: Abaúj-Torna vármegye története. In: Abaúj-Torna vármegye és Kassa. Magyarország Vármegyéi és Városai. I. Bp. 1896. 498.; **Korponay J.**: Abaúj vármegye monographiája. Kassa. 1866—1870. II. 72—73., 78.

84. **Pettkő B.** 1911. 230—231., Báthori Erzsébettel, a „vérben fürdő csejtei asszonnyal” gazdag irodalom foglalkozik, elítélésének tényleges okai és bűnösségének mértéke azonban még ma sem teljesen tisztázott. Vö. **Komáromy A.**: Adatok Csejte történetéhez. In: Történelmi Tár. 1899. 722—724.; **Rexa D.**: Báthory Erzsébet, Nádasdy Ferencné. Bp. 1908., **Benda K.**: Egy új forrástudomány: a történeti grafológia. In: Kortárs. 1977. 7. 1054—1072. stb.

40. kép. A várromok délről, 1910 körül. OMF.
(reprodukcio Hász András)

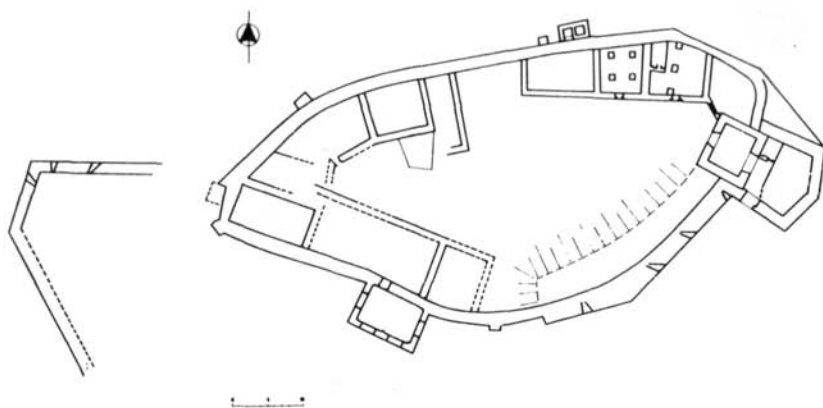
41. kép. A várromok északról, 1910 körül. OMF.
(reprodukcio Hász András)

42. kép. Báthori Erzsébet.
MNM. (fotó J. Karáth)

43. kép. Nádasdi Pál. MNM.
(fotó J. Karáth)

44. kép. A vár alaprajza a 16—17. században
(László Csaba rajza)

sen jól szervezett, számos majorsággal rendelkező uradalmak prefektusok vezette tartományokra oszlottak. Fő központjaikban — elsősorban Sárváron, valamint Kapuváron, Lékán, Csejtén — nagyrészt új, kényelmes várakban és kastélyokban laktak a család tagjai.⁸⁵

A mindezekről igen távol eső füzéri uradalomban a jövedelmek legegyszerűbb biztosítására a falvak zálogba adása, a jobbágyság felszabadítása látszott a legalkalmasabbnak. Ez különösen a század második felében öltött nagy mértéket. A birtokok jövedelme ugyanis jelentősen csökkent: az említett gazdasági fellendülés véget ért, sőt, a lakosság jelentős része elköltözött a Hegyközből. Nádasdi Pál fia, Ferenc 1649-ben Bistét, Mátyásházát és Komlóst 12 ezer tallérért zálogosította el, majd 1654-ben ugyanilyen összegért Füzért, Kajatát, Vilt, Mátyás- és Pálházát, Komlóst, Nyírit, Kápolnát és az ez idő tájt feltűnő Filkeházát adta Mosdóssy Imrének. 1660-ban csak rövid időre szerezte mindezt vissza, mert hamarosan Semsey György és Hartyáni András lettek zálogbirtokosai. Így 1665-ben már csak Füzér, Pálháza, Vil és Mátyásháza szerepelt a várbirtokok között. Ezek a várral együtt 1668-ban Bónis Ferenc kezére kerültek, 3500 forint évi haszonbér fejében.⁸⁶

Ezek alapján igen valószínű, hogy a Nádasdiak szinte meg sem fordultak füzéri birtokukon. Az uradalmat zálogba vevő nemesek is főként az udvarházban lakhattak — ebben az időben nem volt ritka a fából épült nemesi udvarház, patics- és sövényfalú, szalmával fedett kúriáról is tudunk. A vár lassan megszűnt lakóhely lenni. Így az utolsó birtokosai, kik néha még lakhatták, Báthori Miklós és unokaöccse lehettek. Közlebbi adatok híján így hozzájuk kell kötnünk számos olyan átalakítást-bővítést, melyet eddigi kutatásaink során a 16—17. századra határoztunk meg. Természetesen nem kizárt, hogy néhány részlet még a Perényiek korából származik, s az is valószínű, hogy a Nádasdiak idejében is folytak jelentéktelen javítások-átalakítások, melyek azonban lényegesen nem módosították a kialakult épületrendszert.

85. A Nádasdiak birtokaira és azok szervezetére: **Komoróczy Gy.:** Nádasdy Tamás és a XVI. századi magyar nagybirtok gazdálkodása. Bp. 1932. 21—24.; **Hettyéssy I.:** A Nádasdy-uradalom gazdasíztjeinek termelési és elszámolási vitája 1623—24-ben. In: Agrártörténeli Szemle. 9. (1967) 457—480.

86. **Pettkó B.** 1911. 231—247.; **Balassa I.** 1964. 15. Jellemző, hogy míg 1620-ban Füzéren a jobbágyság, zsellérek és azok fiai száma 110 volt, 1689-ben már csak 45.

Ebben az időszakban falazták el a kapubástya keleti kétharmadát egy tömör falazattal, mely a lőrések megszüntetésével is járt. Csupán a kaputorony keleti homlokzata előtt maradt meg a bejárásra szolgáló keskeny tér, melyet dongaboltozattal fedtek (44. kép). Északi részét keskeny kis fallal leválasztották, az így létrejött kis helyiség bejáratának cölöplyukai is előkerültek az ásátás során. A ma is álló dongaboltozat közepét egy hatalmas nyílás töri át, melyről már nem dönthető el, hogy egy, a felső szintre vezető nyílásról, valamilyen védelmi berendezésről, vagy csupán egy későbbi beszakadásról van-e szó. A bástya terének elfalazása falainak megemelésével és ezzel kapcsolatban a védelem fokozásával magyarázható. Az ekkor létrehozott emeletén új helyiséget, vagy helyiségeket alakítottak ki, melyből csak a torony keleti falához támaszkodó ormfalat ismerjük, a tetőszerkezet gerendáinak fészkeivel. Ugyancsak a magasításban, főleg a bástya déli oldalán, kívül is találunk nagyobb gerendákra — esetleg kőkonzolokra — utaló fészeksort (34. kép). Ez egy kiugró gyilokjáró maradványa, melyről a bástya környékét ellenőrizhették.

Talán ezzel egy időben az északi várfalat az itt álló gazdasági épületszárny teljes hosszában egy tufaköből készült köpenyezéssel — ez rásimul a bástya melletti, holt teret kitöltő korábbi falazatra — és egyúttal egy mintegy 2 méteres magasítással látták el. Felső részén új védőpártázatot, vagy lőrésort alakítottak ki, melynek megközelítésére egy faszerkezetű gyilokjáró szolgált. Támasztógerendáinak lenyomatát a várfal egyetlen megmaradt részletén ma is megfigyelhetjük (45. kép).

Valószínű, hogy ez az emelés-köpenyezés az itt húzódó épületszárny átépítésével és bővítésével is összefüggésben volt. Ekkor erősen átalakították a 15. századi helyisésort, udvari falát néhol egészen az alapozásig visszabontották. E fal keleti végét összekötötték a torony sarkával, s ezzel itt egy újabb helyiséget kaptak. Ennek, ásátási megfigyeléseink szerint, döngölt padlója és fafödeme volt, bejáratának csak kis részlete került elő.

A következő, nagyobb helyiség ablakainak ülfülkeit ekkor részben elfalazták. Nyugati falát megvastagították és mellette — ismeretlen helyről elbontott faragott kváderekből, reneszánsz keret-töredékekből — egy boltozott, padkás sütökemencét építettek. A síkfödém hordozására a helyiség észak—déli tengelyében három vaskos pillért készítettek, melyeket széles boltívek kötöttek össze (44—46. kép). Ez az erős födém és az itt előkerült nagy mennyiségű kályhacsempe talán arra utalnak, hogy a helyiség felett ekkor egy emeletet alakítottak ki, melyben egy díszes kályha állt.

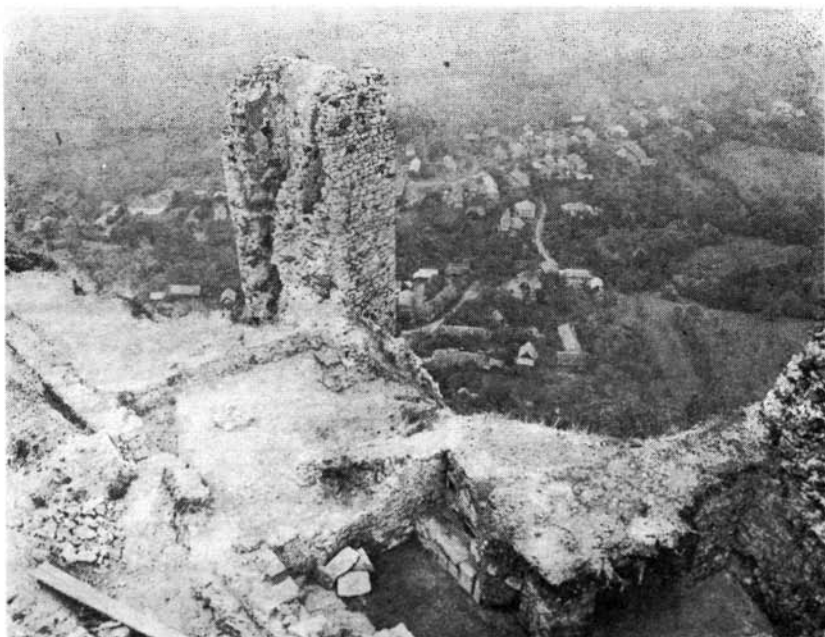

45. kép. A gazdasági épületszárny maradványai és a várfal keletről, 1977. (fotó Hász András)

Az ez után következő konyha udvari fala teljesen újjáépült, új bejáratához is használtak fel másodlagosan faragott köveket. A belsőben négy 80x80 cm-es kőpillért készítettek (46. kép), melyek egy magas kürtöt és talán a szabad tűz felett elhelyezkedő vasrostélyt tartottak. Csekély alapozásuk miatt egy viszonylag könnyű szerkezetre gondolunk. A helyiségnek továbbra sem volt szilárd padlója, a hamut és a hulladékot továbbra is csak elterítették.⁸⁷

A legnagyobb változtatás a szárny nyugati végét érte, itt ugyanis a közfalak elbontásával egyetlen helyiséget alakítottak ki, melyet terazzopadlóval burkoltak. Falaiból igen kevés maradt ránk,

87. Ilyen megoldású konyhakürtő több helyen is létezhetett ebben az időben, így az erdélyi Ádámos és Gernyeszeg kastélyainak konyhájában is hasonlót kell elképzelnünk: **B. Nagy M.** 1973. 126., 332. — Ezzel szemben viszont a valószínűleg középkori somlővári konyhakürtő — mely ép állapotban maradt ránk — más formájú és nehezebb szerkezetű.

46. kép. A sütőház, a konyha és a deákház maradványai, 1977.
(fotó Hász András)

de azt tudjuk, hogy ez az épületrész is emeletes volt. Ezt az az árnyékszék igazolja, melyet később építettek itt a várfal külső oldalához (46—48. kép). Ez az — a várfal leomlása miatt ma toronyként kiemelkedő — épület két fő részből áll: a sziklapadkára támaszkodó rézsűs alapépítményből, melyben két, négyzetes akna volt, és a két árnyékszéktől alkotta felső részből. A nyugati árnyékszék a földszintet szolgálta ki, míg a keleti az emeletről volt megközelíthető. A terekben jól megfigyelhető az ülő-, illetve a lábdeszka lenyomata, sőt, az emeleten eredeti helyén maradt meg az ülőfülke hátsó alátámasztása is. A földszinti árnyékszék felett egy harmadik helyiséget is találunk, melynek funkcióját nem ismerjük. Innen érdekes módon nemcsak kifelé nyílt ablak, hanem az emeleti árnyékszék felé is.

Ezeknél a bővítéseknél és átalakításoknál kivétel nélkül fehér tufát használtak építőanyagként. Csupán az egyező építőanyag és néhány azonos technikai megoldás miatt tételezzük fel, hogy nagy-

jából a gazdasági épületszárny átalakításával egy időben a palotában is folyt munka. E részről azonban jóval kevesebbet tudunk, mivel itt nem történt még teljes feltárás, hanem csupán szondázó kutatás. Valószínű, hogy ekkor az északi palotaszárnyat bővítették kelet felé, egy keskeny épületrésszel — tornáccal vagy lépcsőfelfárral —, melyet nem pincéztek alá. Ezen kívül talán az egész északnyugati részre emeletet is építhettek, s ehhez a régi várfal megerősítését és megemelését ugyanúgy oldották meg, mint a gazdasági szárnynál: a falat egyúttal egy igen gondosan rakott külső köpenyezéssel látták el.⁸⁸ E köpenyfal déli vége a korai palota ismeretlen korú nyugati árnyékszékéhez épült hozzá, mely ma már nincsen meg, de egy múlt századi ábrázolás szerint, aknás megoldású volt (3. kép). A falvastagítás északi végződését nem ismerjük, talán a csonkjában ma is meglevő másik árnyékszékkel zárult, lehet, hogy azzal egykorú (41. kép). Az új fal közepén egy nagyméretű, egykor körkeretes ablakot alakítottak ki (49. kép). Ehhez hasonló ablakok lehettek a déli palota külső falában is, de ezeket szintén csak régi ábrázolásról és fényképről ismerjük. (18. és 40. kép), korukat így nehéz meghatározni. A palota földszinti és emeleti termeit az ásati leletek szerint ekkor színes padlótegélák burkolták.

Ugyancsak az ásás során került elő az a rendkívül nagy mennyiségű kályhacsempe-töredék, mely a vár 16. század végi és 17. századi kályháiból származik. Belőlük rendkívül sokfajta, mázatlan, zöld- és többszínmázaz, növényi és geometrikus mintákkal, alakos ábrázolásokkal díszített darabot lehetett összeállítani (50—54. kép). Hasonló csempéket a sárospataki várból és a mai Szlovákia területéről ismerünk. Az ekkor használt asztali és konyhai edények igen finoman korongoltak, kívül gyakran festették, belül változatos mázakkal vonták be őket. Az egyszerű, füles fazekak mellett, díszes és egyszerűbb tányérokat, korsókat és kancsókat ismerünk (55—57. kép).

Ennyiben foglalható össze mindaz, ami a család- és birtoktörténeti adatokból és eddigi helyszíni kutatásaink eredményeiből a 16—17. századi füzéri várról mondható. El kell ismernünk: az egykori valósághoz képest mindez igencsak kevés, így még a vár egykori helyiségeinek pontos funkcióit sem rekonstruálhattuk. Szerencsére azonban 1620-tól kezdve már egy újabb forráscsoport

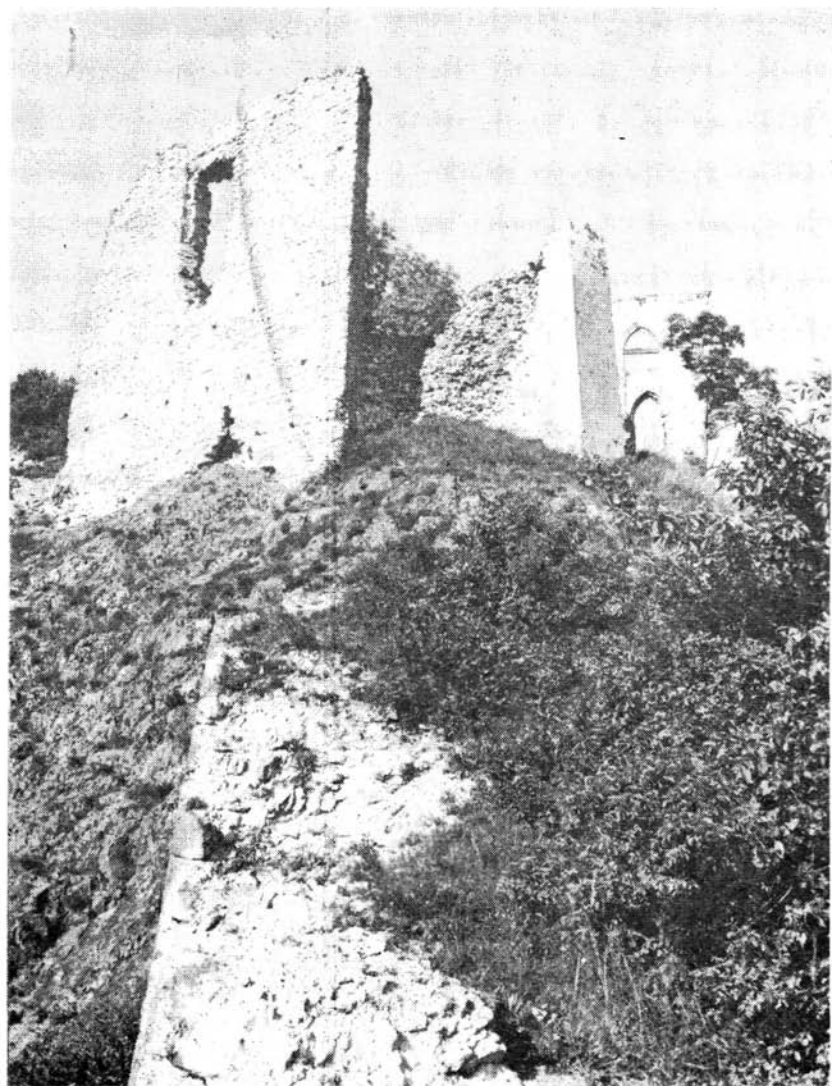
88. Itt maga a várfal, melyhez a köpenyezés hozzáépült, ma már nincs meg, de az utóbbi belső falfelülete egyértelműen bizonyítja, hogy egy magasan álló falhoz épült hozzá.

48. kép. Az árnyékszék 1938-ban
(reprodukció Hász András)

47. kép. A deákház kettős árnyékszéke, 1977.
(fotó Hász András)

49. kép. A vár délnyugati sarka (fotó Hász András)

is a rendelkezésünkre áll, melynek elemzésével kiegészítve az eddig elmondottakat, kibontakozik előttünk a 17. századi vár képe, épületeivel, berendezéseivel, kályháival, felszereléseivel. Ez pedig az a négy nagyobb és számos kisebb leltár vagy összeírás — inventárium és conscriptio —, mely a 17. században a füzéri uradalomról készült.

Ezek olyan gazdasági jellegű iratok, melyek egy-egy birtok földállományát, a hozzátartozó várat, kastélyt, vagy udvarházat és azok gazdasági épületeit, a jobbágyokat, azok szolgáltatásait stb. veszik számba. Általában tulajdonosváltás, elzálogosítás, vagy épp vagyonekbozás alkalmával készültek, készítőjük azt írja le bennük, amit személy szerint fontosnak tart. Így az egyes leírások szárazak, tömörek — szigorúan csak a termények, felszerelések felsorolására szorítkoznak — mások bővebbek, a gazdasági szempontból kevésbé fontos részletekre is kitérnek, néha kifejezetten olvasmányosak.⁸⁹

A munkánk mellékletében teljes szövegében olvasható négy nagyobb, 1620. és 1668. között keletkezett inventárium segítségével a vár számos épületét és helyiségét sikerült azonosítanunk, s valószínű, hogy a régészeti kutatás folytatásával a vár további részeit is pontosan helyhez tudjuk kötni. Természetesen a teljesen elpusztult emeleti helyiségek és más épületrészek már csak feltételeesen azonosíthatók. Egy azonban bizonyos: bár az egyes leltárak nem teljeseek — az 1644. évi csak a palota egy részét írja le —, s a különböző helyiségek elnevezései sem egyeznek meg mindegyikben, az első és utolsó inventárium készítése között eltelt majd ötven év alatt a vár formája, épületei alig változtak, sőt, néhol még a felszerelés is változatlan évtizedeken keresztül. Ez azt a korábbi feltevezésünket igazolja, hogy a füzéri várban lényeges változás a Nádasdiak idejében nem történt, mindaz, ami a helyszíni kutatások során napfényre került, még a Báthoriak alatt nyerte el végleges formáját. A négy összeírás így kiegészíti egymást, de egyúttal egy folyamatról — a vár pusztulásának folyamatáról — is tanúskodik.

Az inventáriumok általában három részből állnak: a párkány — azaz a keleti hegynyeregben elhelyezkedő elővár —, maga a hegytetőn álló vár és végül a vár alatt található udvarház és majorság leírásából. A terepadottságok miatt bizonyára elég kis méretű párkányt palánk — árokkal védett fakerítés — vette körül,

89. Az inventáriumok és conscriptiók, mint történeti források korszerű értékelése és nagyszámú XVII—XVIII. századi erdélyi inventárium mintaszerű közzététele: **B. Nagy M.** 1973. Munkánkban a szerző célkitűzéseit követtük és számos megállapítását hasznosíthattuk.

50. kép. Mázatlan kályha-
csempe a déli palota-
szárnyban állt kályhából
(fotó Valent Ede)

51. kép. Mázatlan kályha-
csempe a déli palota-
szárnyban állt kályhából
(fotó Valent Ede)

52. kép. Zöldmázos kályha-
csempe a nyugati palota-
szárnyból (fotó Valent Ede)

53. kép. Mázatlan kályha-
csempe a deákházból
(fotó Valent Ede)

54. kép. Az 1934—36. évi munkák során előkerült kányhacsempék
(reprodukción Hász András)

55. kép. 16—17. századi
mázás fazék
(fotó Kováts Tibor)

56. kép. 16—17. századi
mázás fazék
(fotó Kováts Tibor)

57. kép. Virágdíszes tányér (fotó Kovács Tibor)

melynek nyomai néhol ma is látszanak. Benne egy padlásos pince és egy „négy lóra való” istálló állt. A század közepén már mindkettő elég rossz állapotban lehetett, a pincében korábban néhány hordó sört, később pedig bort tartottak. Valószínű, hogy ennek a pincének beszakadt maradványa látható a várromokhoz vezető út keleti oldalán — a ma is „Párkányrét”-nek nevezett terület szélén. 1644-ben még egy pincét is összeírtak ezen a részen. Igen rossz állapotban volt 1665-ben a palánk bejáratánál álló „drabant ház”, az őrség fából készült, tapasztott falú házacska is.

A palánktól falépcső vezetett fel a várhoz. Nem tudjuk, hogy ez pontosan honnan indult, vajon csak a ma is meglevő, a sziklába vágott lépcsőfokokat burkolták-e fával, vagy már az út alsó részén is falépcső könnyítette-e meg a közlekedést. Az sem derül ki a leírásokból, hogy az út melyik oldalán helyezkedett el a kerített vadaskert, ahol 1620-ban 11 szarvast számláltak össze.

A várkapu bonyolult védelmi rendszeréről az 1665-ben felvett összeírás számol be a legrészletesebben. Eszerint a falépcső végénél egy valószínűleg teljesen fából készült védőmű helyezkedett el, kétszárnyas kapuval, melyet egy „vas sarkon forduló emelcsős kapucska”, azaz egy kisebb felvonóhíd védett. Csak ezután következett maga az ötszögű kapubástya, ennek egy régebbi, valószínűleg az előbbitől eltérő szerkezetű felvonóhídja volt. Egy lakat, két retesz és egy, a működtetéséhez szükséges lánc tartozott hozzá. Ez utóbbi nyomát a kapu szemöldökrészén ma is megfigyelhetjük. A vár

tulajdonképpen, erősen megvasalt kapujáról nem derül ki, hogy milyen megoldású volt, de a ma megfigyelhető nyomok egy befelé nyíló, kétszárnyas kapura engednek következtetni.

Bár mindegyik inventárium részletesen leírja a kapunál található láb- és kézbilincseket, béklyókat, lakatokat, a tömlőc helyét csak az 1665. évi adja meg pontosan. „Az kapu ellenében” — olvashatjuk a szövegben, s így a vár börtönét a kapubástya dongaboltozatos földszintjének kis fallal lerekesztett, északi részével azonosíthatjuk, ahol nem volt épp kényelmes helye a raboknak (44. kép).⁹⁰

A tömlőc mellett nyílt a négyzetes kaputorony kétszárnyas kapuja — mely a bástya felépítése előtt, a vár tulajdonképpeni kapuja volt — ezen keresztül lehetett bejutni a „kapuközbe”, azaz a torony földszintjére. Az összeírt felszerelések szerint, itt tanyázott az őrség.⁹¹ Innen ugyancsak kétszárnyas kapu vezetett a vár „piacára”, azaz a várudvarra.

A torony és a bástya emeleti helyiségeire a „kapu feletti ház”, „kapu feletti torony”, „sáfárház feletti bástya”, „kapu feletti bástya”, „kapu feletti lövő bástya”, „kapu feletti gerendás felház” elnevezéseket használják az összeírások. Közülük az 1620-ban említett kapu feletti ház bizonyára a torony első emelete, mely asztallal, két hosszú karszékkal és nyoszolyákkal volt berendezve. Talán ez lenne a „gerendás felház” is, ahol 1665-ben szelölő kemencéről — a középkori kandallóról — írnak. Vagy a torony legfelsőbb szintjére, vagy pedig a bástya emeletére vonatkozhatnak a „bástya” elnevezések, itt 1640—1660 körül tarackok álltak. A „kapu feletti torony” esetleg a kaputorony második emelete lehetett, ez 1620-ban raktárként szolgált, zsiradékokat, tejtermékeket és 15 mázatlan cserépfazekat tároltak itt.

Egészen pontosan ismerjük viszont a vár északkeleti épület-szárnyának 17. századi beosztását, helyiségeinek elnevezését és berendezését. Ezt egyrészt annak köszönhetjük, hogy az összeírók útját e részen pontosan meghatározhattuk, másrészt, hogy az eddigi kutatások során teljesen feltártuk a területet. Így a kaputoronyból az udvarra kimenve „jobb kéz felől vagyon az Sáfár ház”, tehát az épületszárny keleti, szélső helyisége. Ez 1620-ban a vár általános

90. Hasonló elhelyezésű tömlőcről tudunk sok kastélyban is: Aranyosmegyes: „... tömlőc és kapuközi közös...”, Szentbenedek: „... a kapun belül vagyon a földben rakófaból egy elhagyatott tömlőc...” — **B. Nagy M.** 1973. 31., 219.

91. Nem tudjuk, hol helyezkedett el és milyen megoldású volt az itt említett „kőkéményes tűzhely”.

felszerelés- és szerelékraktáraként szolgált. Só, köles, kender és fűszerek mellett rengeteg teknőt, ládát, hordót, zsindey- és lécszeget, vasszerszámokat — meszelőkanalat, horgot, fahasító éket — és egy „égett boros vaslábast” — talán pálinkafőző edényt — írtak itt össze. 1665-ben fűrész, csákány, fűrő, nyárs és rézmozsár mellett már 57 szakállas puskát és 8 muskétát is tartottak itt. Korábban csak az emeletén — a „sáfárház felett való házban” — volt a fegyvertár — a „Czejt ház” (Zeughaus), ahogy 1665-ben említik. Itt 1620-ban nagy mennyiségű lőszert — többek között 250 közepes ágyúhoz, 4400 szakállas puskához való vasgolyót — írtak össze. 1665-ben emellett még tüzes gránátokat és „cserepekben való tüzes szerszámokat”, sisakokat, nyakvédő páncélt is látott itt az összeíró. Ide egyébként a „kapu feletti gerendás felház”-ból lehetett bejutni.

A sáfárházzal nyugat felől szomszédos helyiség a sütőház volt. „Jól fűtő kemencéjét” és a helyiséget két részre osztó „bolthajtásos kőlabakat” — melyeket sikerült feltárnunk — először ugyan csak az 1644. évi összeírás említi, de ezek bizonyára már 1620-ban is megvoltak, csupán az utóbbi inventárium készítője inkább az ingóságokat tarthatta fontosnak. Le is írja részletesen a sütőház felszerelését: sütőteknőt, szitát, „kenyérszakasztó” táblát, pecsenyesütő horgot, rézmozsarat. Húsz év múlva még vágóasztalról és húsvágó tőkéről is értesülünk. Tehát nem csupán a kenyeret készítették itt, de a pecsenyék is a hatalmas kemencében sülték. 1665 körül azonban már aligha sütöttek itt bármit is: ekkor csak egy rossz székől és egy kalodából állt a felszerelés. A következő helyiségben, a konyhában 1620-ban szintén gazdag felszerelést írtak össze. „Kőkémény alatt, lábakon” való „jó tűzhelyéről” ugyan csak 1644-ben szerzünk először tudomást, de ez — melynek maradványait ugyan csak feltártuk — ugyanúgy meglehetett már húsz évvel korábban is, mint az említett sütőkemence. Vaszakékból, serpenyőből, két vaskésből, vasnyársból, egy bárdból és tormareszelőből, vasrostélyokból, rézmozsarakból, tálmosószékből, hét óntálból és 17 fatányérból állt ekkor össze a konyhai felszerelés. 1665-ben azonban már itt sem találta sok nyomát az életnek az összeíró. Egyébként innen lehetett egy falépcsőn feljutni a várfal védőfolyosójára, „fokára” is.

A konyhával szomszédos következő helyiség „deákház”, vagy „secretariusok háza” néven szerepel az összeírásokban. Eredetileg bizonyára az uradalom igazgatásával kapcsolatos írásbeli munkát végző deákok, írnokok lakhattak itt. Az épületrész kétszintes volt, mindebből — mint említettük — falcsonkokon kívül, csak a kettős árnyékszék maradt ránk. A földszinten egyszerűbb berendezés — asztal, lóca, láda — mellett, 1644-ben egy „öreg, fejér, kívülfűtős kályhás kemencét” írtak itt le, mely 1665-ben már igen rossz ál-

lapotban volt. Valószínűleg az ehhez tartozó csempetöredékeket találtuk meg itt (53. kép). Az emeletről csak az 1620-as leírás tudósít bennünket, ekkor ez kényelmes berendezéssel rendelkezett, bizonyára az uradalom valamelyik tisztviselője lakta. Négyszögletű asztal, karszékek, a fal mellett lócák, nyoszolya, fogasok, gyertyatartó, hamuverő, ezüstpohár volt a szobában, a falon Báthori Gábor fejedelem képe függött, a fűtést zöld csempékből rakott kályha szolgálta. Szó esik a ránk maradt emeleti árnyékszékről is. Az épületrész padlása szárított gyümölcs tárolására szolgált.

A leírásokból egyértelműen kiderül, hogy az ismertetett épületszárnyat virágoskert választotta el a vár nyugati részét elfoglaló palotától. Talán ennek lehetett a kertésze az 1567-ben említett zsellér. Az már nem dönthető el, hogy mekkora volt ez az 1665-ben már „puszta”, azaz elhagyott kert, melyben ez idő tájt már csak egy eperfa és egy gabonatartó szuszékokkal teli fészer állt, de csak a vár középső részének északi felét foglalhatta magába.⁹²

A legnehezebb feladatot a palota helyiségeinek azonosítása jelenti. Itt ugyanis még korántsem került sor teljes feltárára, tehát még az épületszárnyak pontos alaprajzát sem ismerjük. De ami ránk maradt, az is csupán a pincészet, legfeljebb a földszint csekély része. A leírásokból viszont egyértelműen kiderül, hogy egyes épületrészek emeletesek voltak. Helyiségeiket azonban az összeírók nem mindig az egyes szintek sorrendjében írták össze.

Néhány ponton azonban valószínűleg nem tévedünk sokat az azonosításnál. Az inventáriumokból ugyanis egyértelműen kiderül, hogy a V-alakú palota északi szárnyának szélső, a virágoskerttel szomszédos helyisége a földszinten az „öreg alsó palota” volt, mely a berendezéséhez tartozó, vörös márványból készült asztal miatt, a század első felében „kőasztalos ház” néven is szerepel. Ennek maradványait találhattuk meg közvetlenül a ciszterna és az északi várfal között (44. kép). A tőle keletre feltárt keskeny épületrész valószínűleg a „virágkert tornácával” azonosítható, talán itt volt a feljárát a palotaszárnyak udvari homlokzata előtt körbefutó, fából készült, bizonyára nyitott folyosóra.⁹³ Az „öreg alsó palota” — melynek deszkás mennyezete volt, s ez megfelel ásatási megfigyelése-

92. A virágkert helyét igazolják ásatási megfigyeléseink is — vastag humuszréteg, épületek hiánya — tehát, lektorunk, Fügedi Erik véleményét nem tudjuk elfogadni, aki szerint „egy virágoskertnek mindig az épület déli részén kell elhelyezkednie, ezt kívánja a józan ész”. Figyelembe véve a vár méreteit, valamint azt, hogy a kertet északról magas várfal védte, a déli vagy északi „rész” itt nem is takar lényeges különbséget. A leírások vas csatornákat is említenek a kertben, talán e vízgyűjtőbe vezették ezek a csapadékok.

inknek is — berendezése 1620-ban csak asztalból és két lócából állt, de 1644-ben már hét padszékkel is összeírtak benne. Kályhájáról előbb azt írták, hogy zöld, később azt, hogy fehér csempékből rakott, tehát időközben újra cserélték. 1665-ben árnyékszéket is említenek itt.

Ebből a helyiségből nyílt egy boltozatos terem („középső bolt”, „boltos ház”), mely az összes leírás szerint, jól berendezett és valószínűleg mindvégig lakható volt. Ezt az épületszárny nyugat felé szomszédos helyiségével azonosítjuk, melynek pincerésztét tártuk fel. Itt nagy mennyiségű, boltozatból származó téglák kerültek elő, valamint az inventáriumokban is szereplő zöldmázás csempékből rakott kívülfűtős kályha töredékei (52. kép). A terem berendezése kezdetben festett, négyszögű asztalból, lócákból és fogasokból állt, később kerek asztalt, karszékeket, padszékeket, festett nyoszolyát, deszkarekeszt, fogast, farámát láttak itt az összeírók.

A boltozatos szobából a „szenes házba” lehetett jutni, itt volt „egy szenelő hely, kő kemencés”, tehát ebből az előtérből fűtötték a boltos terem kályháját. A helyiségből — ahol hordókat, fatányérokat is tároltak — árnyékszék is nyílt. Valószínű, hogy ez a szoba a ma is magasan álló nyugati falvastagítás belső oldalán helyezkedett el, de ennek a résznek a pontos alaprajzát még nem sikerült felderítenünk.

Szomszédos volt vele a vár egyik reprezentatív helyisége: a „felső ebédlő palota”, melyhez kívülről — talán az említett külső folyosóról — falépcsőn lehetett feljutni. Itt tehát szintkülönbség lehetett a helyiségek között, de ez az építéstörténeti megfigyeléseink alapján érthető: az ebédlőpalota a vár délnyugati sarkában, a legrégebbinek tartott épületrészben helyezkedett el. Ebben az esetben e helyiség azóta már leomlott árnyékszéke látszik egy múlt századi ábrázoláson (3. és 44. kép). Az ugyancsak zöld kályhával fűtött terem berendezése 1644-ben fehér asztalból, két zöld karszékből, egy fehér karszékből, egy kétszemélyes, karnélküli „székből”, két nyoszolyából, valamint ruhatartó ráamákból és fogasból állt, s ekkor már itt függött Báthori Gábor képmása, melyet 1620-ban még a deákház emeletén láttunk. 1665-ben még egy ötrészes, ajtó, falba épített almáriumról is értesülünk.

Nagy valószínűséggel azonosíthatók az eredetileg ugyancsak reprezentatív rendeltetésű helyiségek a déli palotaszárnyban is, mely helyszíni megfigyeléseink szerint, csak pincére és földszintre tagolódott. A keleti, szélső helyiség — melynek zárófalát még nem tudtuk pontosan meghatározni — 1665-ben már annyira rossz állapotban volt, hogy „puszta palota” néven említik. De korábban sem volt már lakható, 1620-ban kifejezetten terményraktárnak használták: hatalmas mennyiségű liszt, zab, búza, árpa, komló sze-

repel ekkor az összeírásban. Kőkéményes szelőlőhelyéhez tartozott talán az a sok kályhacsempe-töredék, melyet az alatta levő pince északnyugati sarkában találtunk, s amelyekből három típust is össze lehetett állítani (50—51. kép).

Innen nyílt nyugat felé az „öreg ház”, egy viszonylag nagyméretű helyiség, melynek falai deszkaborításúak voltak. Ennek volt egyedül két ablaka a vár összes helyiségei közül — valószínű, hogy ez az a két ablaknyílás, mely a várról 1890-ben készült rajzon még látszik (18. kép). A helyiségnek 1620-ban még egy zöld kerek asztalból, 12 zöld egyes székből, 3 lócából és egy pohárszékből állt a berendezése — legkésőbb a Báthoriak idején tehát a vár „nagyterme” lehetett —, de már ekkor is lisztet és árpát tartottak benne. 1665-ben viszont csupán egy ócska faládát találtak itt. A teremnek zöld kályhája volt, valamint egy árnyékszéke, mely egy kis, boltozatos helyiségből nyílt. Ugyaninnen lehetett bejutni a kápolnába, mely természetesen már 1620-ban használaton kívül volt — padlóján meszet, padlásán puskaport tároltak. 1665-ben kőoltárát, kőből készült „prédikáló székét” említik, ablakai ekkor már csak vashálóval voltak bevonva.

Az inventáriumok a felsoroltakon kívül még több helyiséget is említenek a palotában. Ezek valószínűleg az északnyugati szárny emeletén voltak. Tudjuk ugyanis, hogy a „felső ebédlő palotából” nyílt egy „boltos ház”, piros márványkő asztallal — ez 1644. és 1665. között a földszintről kerülhetett ide, mert az utóbbi évben ott már nem említik — karszékekkel, festett nyoszolyával, kályhával. Majd innen lehetett bejutni egyrészt a tárházba — itt fehér márványkőből készült asztal volt, egy másik, vörös színű asztal mellett, padszék és fekete láda, tehát ekkor lakták — másrészt a „másik boltba”, melynek ugyancsak változatos, az eddigiekhez hasonló berendezéséből egy nyolcszögű asztal és egy kétfiókos almárium említendő még. Talán ezekkel, az 1665-ben leírt szobákkal azonosítható az 1620-as inventáriumból a szintén berendezett „kis-ház”, „nyulak háza”, „zsídóház” és a „hosszú bolt”. Mindezekről azonban közelebbit nem tudunk.

A lakóhelyiségek berendezése — annak ellenére, hogy 1620-ban jelentős részükben terményeket tároltak, s 1665-ben pedig számos közülük már igen rossz állapotban volt — megfelelt a 16—17. századi nemesi várak, kastélyok, udvarházak általánosan használt berendezésének. Ugyanilyen egyesszékek, padszékek, karszékek, aszta-

93. Ilyen fafolyosót ismerünk Nagysajóból és Kővárról is: B. Nagy M. 1973. 184., 238.

lok, lócák, nyoszolyák, rámak, fogasok szolgálhattak a királyi Magyarország és Erdély nemesi lakóhelyein.⁹⁴

A palotaszárnyak jelentős része — mint már erről szó esett — alá volt pincézve. 1620-ban a boros kispincét és a sörös nagypincét — mindkettőben bort, mézet, vajat, lencsét tároltak —, valamint a malompincét írták össze, az utóbbiban még 1665-ben is ott volt ugyanaz a három kézimalom. Részben az előzőekkel egyezhet meg a később említett vizespince, öreg pince és kispince. 1644-ben az északnyugati szárny alatti kispincében borvonó kötelet, szánkót és korcsolyát írtak össze — ezek segítségével juttathatták fel a hegyre a hordókat.

A várudvar nyugati részét a kutak foglalták el. Pontosabban egy „élő” kútról és valószínűleg egy ciszternáról értesülünk, az utóbbi deszkával volt fedve. Jelenleg még nem tudjuk eldönteni, hogy a ma látható, sziklába vágott „ciszterna” valóban vízgyűjtő, vagy pedig kút volt. A másik valószínűleg azóta betemetődött, eddigi árkainkban még nem mutatkozott.

Az udvar délkeleti részén, a várfal melletti földtöltésen és annak tövében helyezkedhettek el a bizonyára fából készült őrhelyek és a katonák számára szolgáló „drabant házacskák”. Ezek pontos helyét és formáját nem ismerjük, mivel a várnak ezt a részét sem tártuk még fel teljesen. Néhány, ugyancsak főleg katonai rendeltetésű építményt ma még feltételelesen sem tudunk helyhez kötni. Ezek közé tartozik a „virágkert felett való torony”, melyben szuszékokban gabonát tároltak, az óraház, hol szintén voltak szuszékok, vagy a porkoláb háza, mely előtt faorsókkal épített folyosó futott.⁹⁵

Körben a várfalakon „fokok”, azaz gyilokjárók, védőfolyosók húzódtak, ezek csekély maradványait már említettük. Itt ugyan csak több őrhely volt kialakítva. 1620-ban a „nyugati fokon”, a „felszéről való fokon” és a „kápolna melletti alsó fokon” — az utóbbi talán a nyugati, alsó védőművel azonosítható — összesen 52 szakállas puská és két réztarack volt elhelyezve. Ugyanezzel a nem túl jelentős katonai felszereléssel találkozunk 1644-ben is. Végül a vár katonai elértéktelenedését jelzi, hogy 1665-ben ezek a szakállasok már nem a falakon, hanem a sáfárházban voltak.

94. A XVI—XVII. századi bútorzatra és berendezésre: **B. Nagy M.** 1973. 47—53.

95. Ez a jól berendezett „porkolábház” talán azonosítható a deákház emeletével, melyet így csak 1620-ban említenek, 1665-ben viszont nem esik szó erről az elnevezésről.

58. kép. Nádasdi Ferenc,
a vár utolsó birtokosa.
MEM (fotó D. Erdőkürti
Zsuzsanna)

Az inventáriumok különösen részletesen írják le végül a vár alatti udvarházat, mely „fából épült... kényelmes lakhely, szükséges épületekkel és istállókkal”, valamint hosszasan ismertetik a közelében fekvő majorságot. A leírások részletes ismertetése igen érdekes lenne, azonban erre nincs lehetőségünk. Számos részlet azonosítása amúgy is igen nehéz lenne, hiszen sem az udvarház, sem a majorság helyét nem ismerjük. Annyi bizonyos, hogy a talán boronából rótt udvarház számos helyiségre tagolódott, volt benne ebédlő, pitvar, szénesház, konyha fakéménnyel és sütőház. Az egyik összeírás alapján arra is gondolhatunk, hogy emeletén faorsós folyosó húzódott. Berendezése a vár helyiségeihez volt igen hasonló.⁹⁶ Az épület palánkkal volt kerítve, ezen belül számos lóistálló, egy sörfőzőház és egy juhászház helyezkedett el, az összes, szükséges felszereléssel együtt.

Az ugyancsak körülkerített majorház szintén nem kőből épült, helyiségeiben főleg gazdasági felszereléseket tároltak, az udvaron voltak az ólak — kezdetben nagyszámú, később egyre kevesebb disznóval, marhával — itt álltak a szekerek, s végül mellette alakították ki a szérűskertet. Veteményeskert, borospince egészítette ki végül a gazdag majorsági telepet, mely bizonyára a füzéri vár-uradalom fő értéke volt ekkor.

Mindez, a tartozékok közül megmaradt néhány faluval együtt tehát 1668-ban Bónis Ferenc kezére került. Azonban csak rövid ideig élvezhette új bérleményét: két év múlva, 1670-ben ugyanis a Wesselényi-összeesküvésben való részvétele miatt, a kincstár lefoglalta Nádasdi Ferenc összes javait. Mind ő, mind pedig a bérlő Bónis börtönbe került, s Nádasdit 1671-ben Bécsújhelyen lefejezték. Az így igazi gazda nélkül maradt vár azután rohamos pusztulásnak indult. Egy 1673. évi tanúkihallgatásból tudjuk, hogy a kincstár valószínűleg még megfelelő őrzéséről sem gondoskodott: a környékbeli falvak népe ez idő tájt „megostromolta” és kirabolta a várat.⁹⁷

1675-ben a várat 1500, a vár alatti nemesi kúriát, istállót és allodiális földeket 300 forintra taksálták. Ugyanekkor viszont egy jó állapotban levő, zsindefedésű kúriát másutt 2000 forintra becsültek, a füzéri várban ekkor tehát már valószínűleg csak a falak álltak.⁹⁸ 1676 májusában még állt a vár, de néhány nap múlva már a következőkről számolt be Wesselényi Pál az erdélyi fejedelemnek: „Most a várakat kezdték hánni a németek, Füzért, Boldogkővet elrontották, Szerencset, Kisvárdát, s többeket is, talán tizenhármát akarnak elrontani...”⁹⁹

Az ezután felvett összeírásokban a vár lerombolt, az udvarház elhanyagolt állapotban szerepel. Így amikor Thököly fejedelemsége alatt Nádasdi István vette birtokba a füzéri uradalmat, felesége itt már csak az udvarházban lakhatott. De ez csak rövid epizód volt a környék történetében, mert a következő évben, 1686-ban már Károlyi László kapta meg a királytól Füzért és tartozékait. Ez a család birtokolta azután majd 250 évig a Hegyközt és vidékét, székhelyük azonban már nem Füzér, hanem Radvány lett.¹⁰⁰

-
96. A fából készített udvarház nem volt ritka ekkor, s ez nem jelentett egy alacsonyabb társadalmi réteghez való tartozást. Alsőporumbákon Bethlen Gábor építtetett fából egy kúriát, Örhegyalján a Telegdy-udvarház szintén fából készült. Megykeréken „... Vagyon fából csinált, tapasztott zsindefyes udvarház...” Csikkozmán „... ezen udvarházat veszi körül sövényből font, fedeles kert... vagon fenyőboronából rakott tapasztott oldalú ház...” — **B. Nagy M.** 1973. 85., 117., 460.
 97. **Pettkő B.** 1911. 248., **Komáromy A.:** A tolcsvai Bónis-család levéltárából. In: Történelmi Tár. 1886. 150.
 98. Ez a bertóti kúria volt — **H. Takács M.:** Magyarországi udvarházak és kastélyok. Bp. 1970. 132.
 99. **Szilády A.—Szilágyi S.:** Török-magyarkori állami okmánytár. VIII. 12. Bp. 1872. 579.
 100. **Pettkő B.** 1911. 249 skk. Radványban egyébként már korábban is állt egy udvarház, bizonyára valamelyik bérlő vagy zálogbirtokos építtette.

Nincs közelebbi tudomásunk arról, hogy mit jelentett pontosan a vár 1676. évi „elrontása”, de szinte biztos, hogy nem egy rendszeres robbantásról volt szó. Ebben az esetben aligha maradt volna ránk ilyen állapotban a bejáratí rész, nem is beszélve a kápolnáról, mely építésmódja következtében első áldozata lett volna egy ilyen pusztításnak. Egykorú adatok szerint a robbanóanyag beszerzése és a robbantás lebonyolítása hatalmas költségekbe került. A köztudat ugyan a 17—18. század fordulóját a nagy várrobbantások időszakaként tartja számon — a Habsburg-uralkodókat és a bécsi udvart hibáztatva ezzel minden korábbi és későbbi pusztulásért is — a valóság azonban sokkal hétköznapibb lehetett.

Mint láttuk, a füzéri vár a 17. század végén már elveszítette gazdasági szerepét. Katonai jelentősége is a minimálisra csökkent: ekkor a háborúkat már nem a várostromok, hanem sokkal inkább a mezej csaták döntötték el. Ebben az időben így legfeljebb a síkföldi erődöket volt érdemes fenntartani, a várkastélyát át nem alakult hegyi várak egyre inkább csak felesleges anyagi terhet jelentettek tulajdonosaiknak. A feudális várak történeti szerepe ezzel véget ért, ekkor, de legkésőbb a 18. században el is hagyták őket. Mindez nemcsak hazánkban volt így: a környező országokban ugyanolyan nagy számban találunk váromokat, mint nálunk.

Ezt az elkerülhetetlen pusztulást itt csupán meggyorsította a bécsi udvar elhatározása: a várak egy részét alkalmatlanná akarta tenni arra, hogy a kibontakozó függetlenségi mozgalmak bázisául szolgálhassanak. Ez azonban csak a védőművek, különösen az újabb ágyúbástyák megsemmisítését jelentette, számos várat — többek között a Wesselényi által említett Boldogköt is — még ezután is lehetett lakni.¹⁰¹ Füzéren viszont, ahol a kincstárnak már sem a

101. Boldogkő várában így legfeljebb a nyugati külső védőművet semmisíthették meg. Ugyanúgy Sárospatakon is csak a külső falakat rombolták le, vagy a felvidéki Sztrecsnón csak a bejárat melletti olaszbástyát robbantották fel, a kiugró kápolna és a lakóépületek jelentős része ma is áll. A példák sorát még lehetne folytatni.

vár, sem pedig pusztuló uradalma nem jelentett különösebb értéket, elrendelték az épületek lakhatatlanná tételét. A kiküldött katonaság felgyűjthatta a tetőket, földemeket, fából készült épületrészeket.

A többi aztán elvégezte az idő, majd a környék lakói. A védelem nélkül maradt falak közül először a gyengébb belső épületrészek omlottak össze — így pusztult el lassan a palota, a gazdasági épületek, így omlott be a kápolna boltozata —, majd az erősebb övezőfalak is romladozni kezdtek. A falu az 1730-as években beköltözött szlovákokkal és ruszinokkal megszaporodott lakossága után — mint mindenütt — itt is a legolcsóbb kőbányának tekintette a romokat. Az új házak építéséhez főleg a szabályos tufakvádereket használták előszeretettel. Ezeket lefeszgették a kaputorony és a kápolna minden elérhető részéről, s csak ott hagyták helyükön, ahol már veszélyesnek tartották a munkát (12., 59. kép). De emellett minden más követ is felhasználtak, még a kápolnaboltozat falazásra ugyancsak alkalmatlan bordáit is beépítették egy vár alatti házba.

A reformkor idején aztán egy újfajta, addig ismeretlen érdeklődés bontakozott ki: a régi romokat a nemzeti múlt emlékeinek kezdték tekinteni. Előbb csak a várakról szóló romantikus regék terjedtek el, majd hamarosan megindult az adatok tudományos igényű összegyűjtése is. Ezzel párhuzamosan metszetek és festmények készültek, a festők romantikus tájak iránti érdeklődésének a romok rendkívül alkalmas témát jelentettek.

Így készítette el 1854-ben Ligeti Antal a füzéri vár ma ismert legelső ábrázolásait. Közülük kiemelkedik olajfestménye, mely a várhegyet nyugatról ábrázolja, előtérben a református templommal (3. kép). A vár északi falából már ekkor is kevés állt, de számos olyan részletet figyelhetünk meg a képen, melyet ma már hiába keresünk: elsősorban a könnyen pusztuló árnyékszékek külső formáját őrizte meg számunkra. Ugyanez vonatkozik Ligeti litográfiájára is, mely a romantikus tájtól eltekintve igen hiteles képet ad a romokról délnyugati irányból (4. kép). Majd 1868-ban jelent meg a Vasárnapi Újságban Greguss János metszete a vár keleti oldaláról, ezen lényegében már a mai állapot látható (5. kép).

A következő rajzokat már a tudományos dokumentálás igényével készítette 1890-ben Miskovszky Viktor. Főleg az a képe fontos számunkra, mely délről ábrázolja a várat: ekkor a kápolnától nyugatra eső falszakaszban még megvolt a palota földszintjének két nagy ablaka (18. kép). A keletről készített rajza közelebről ábrázolja ugyanazt, mint Greguss metszete (17. kép). Végül a nagyrészt

pontatlan alaprajzi vázlatából annyi állapítható meg, hogy ekkor már semmi sem állt a belső épületekből.¹⁰²

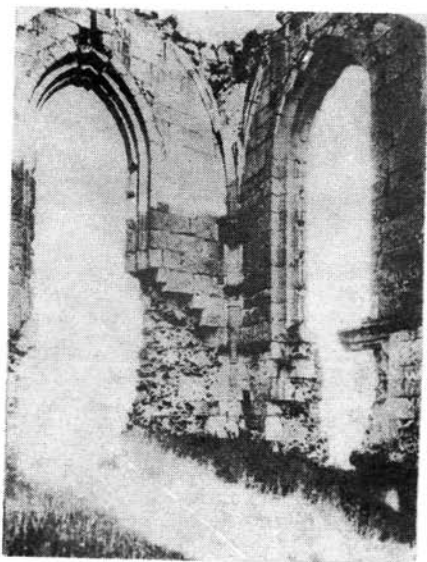
Századunk elejére a történeti értékek megbecsülése egyre szélesebb körben terjedt el. A falu lakói is, akik néhány évtizede még köveket hordtak a várból, becsülni kezdték a romokat, s látva a falak pusztulását, felébredt bennük megóvásuk igénye. Ennek a — napjainkban is élő — közhangulatnak legkorábbi dokumentuma az a levél, melyet 1910-ban Wittich Béla erdészeti segédtsízt intézett a Műemlékek Országos Bizottságához. „Ne tessék figyelembe venni csekély mivoltomat — írja — midőn Nagyságos Uramhoz fordulok a füzéri vár renoválásának ügyében, mert hisz én csak leírom azt, mi vidékünk lakosságának forró óhajta: hogy mentsék meg a végpusztulástól vidékünk büszkeségét: a füzéri várat! Nagyságos Uram! Talán nem hiába kérem Önt, ha elmondom, hogy éppen a vár legszebb része, az öt méter magas, gót stílusú kápolna rövid idő múlva összeomlik és csak egy fehér romhalmaz fogja mutatni azt a helyet, hol 1527-ben a mohácsi vész utáni zavaros időben a szent korona volt oltárának ereklyéje, hol a csejtei Bátori Erzsébet vezekelt rémes bűneiért. Az idei orkánok nagyon megviselték a vár kápolnáját. A csúcsívben összefutó ablakok fejkövei meglazultak, egy rész kiesett, más rész összeroppanva lejjebb csúszott. A külső annyira kihajlott, hogy szabad szemmel is észrevehető a függélyes-től való kihajlása.”¹⁰³

A bizottság — a továbbiakban: MOB — Lux Kálmán építész küldte a helyszínre, aki jelentésében röviden leírva a várat, megerősítette Wittich állításait. Az északkeleti kettős árnyékszék toronynak határozta meg, a nyugati részen egy összeomlott tornyot, a keleti lőrésék mögött boltozatos helyiségeket tételezett fel. A kápolnát teljes helyreállításra méltónak tartotta, a rekonstrukcióra vázlatfüzetében kísérletet is tett. Rajzai és néhány, erre az időre tehető fényképfelvétel (59. kép) szerint, a kápolna ekkor közel mai

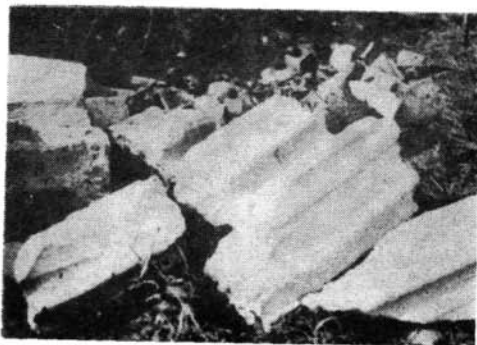
102. Ligeti olajfestménye a Magyar Nemzeti Galériában, litográfiája a Nemzeti Múzeum Történeti Képcsarnokában található (utóbbi 58.1744. alatt). Greguss metszete a Vasárnapi Újság 553. oldalán jelent meg. Miskovszky rajzai az Országos Műemléki Felügyelőség — a továbbiakban OMF — tervtárában őrzött vázlatfüzetében találhatók. Rossz arányú, elrajzolt alaprajza a mai állapotot tükrözi. Közzölve: *Feld I.* az 1. jegyzetben említett cikkében.

103. Az itt és a következőkben tárgyalandó írásos anyag a MOB Irattárában, mely jelenleg az OMF könyvtárában található. Wittich levele 444/1910. sz. alatt.

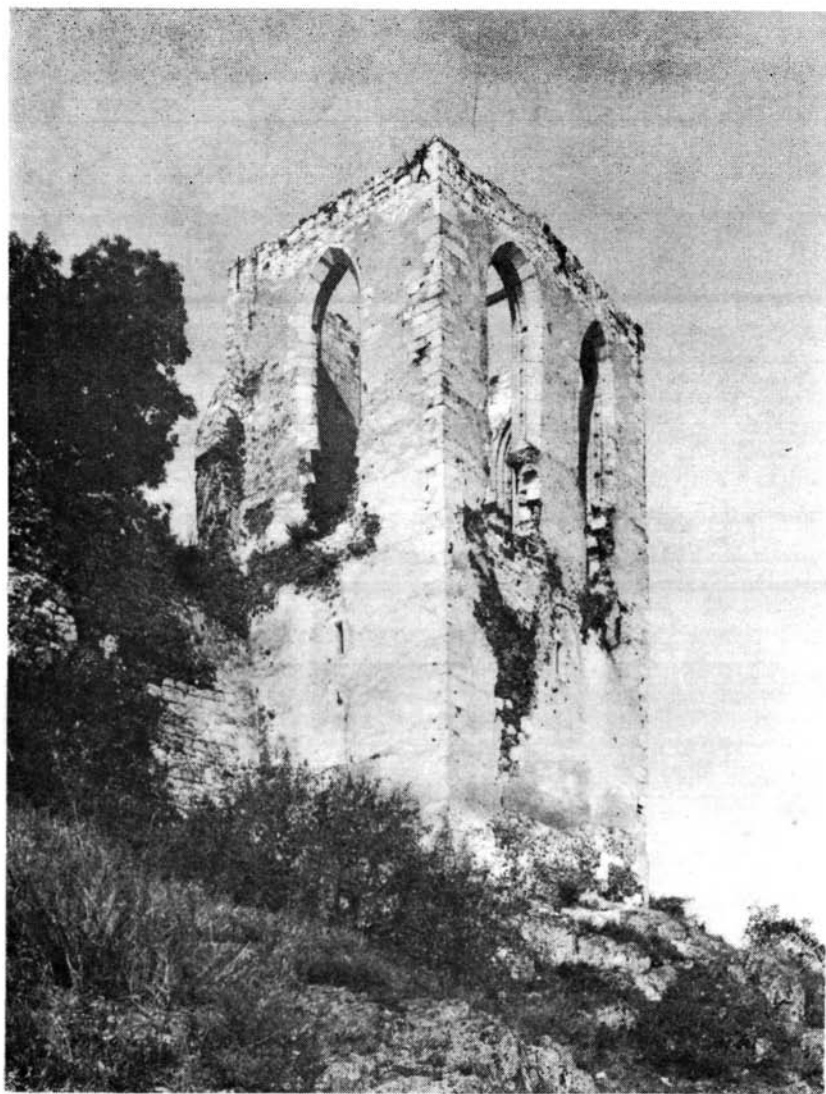
59. kép. A kápolnabelső
1910 körül. OMF
(reprodukció Hász András)

61. kép. A kápolna
kitisztítása során előkerült
boltozati bordák, 1935. OMF
(reprodukció Hász András)

formájában állt, az ülőfülkékből, a boltozatból, vagy a bejáratból nem volt meg több részlet. Hiányzott viszont a délnyugati ablak záróköve, s a keleti ablakok felső része is megcsúszott. Az északi falat három nagy kiromlás törte át. A rajzok és a fényképek jól mutatják, hol hiányzott az eredeti fal, vagy annak kváderburkolata.

60. kép. A kápolna délnyugatról (fotó Hász András)

A fényképek közül kettő különös figyelmet érdemel. Az egyik a vár déli oldalát ábrázolja a palota beomlás előtt álló két nagy ablakával és a kaputorony átszakadásával (40. kép), a másik az északi várfal ma már teljesen lepusztult szakaszát mutatja (41. kép).

Lux a MOB korlátozott anyagi lehetőségeinek tudatában azt javasolta, hogy a kápolna „például egy előkelő vadászhely céljaira” való helyreállítására a tulajdonost, Károlyi László gróftól kérjék fel. A vár egyéb részletei közül csak a kaputorony biztosítását és lefedését tartotta szükségesnek. Javaslatait elfogadták, de az ügy további sorsáról nem tudunk.¹⁰⁴

Az első világháború után újabb kezdeményezés történt a kápolna megóvására. 1923-ban a MOB egyik tagja járt a helyszínen, aki jelentésében ugyanazt javasolta, mint korábban Lux. A bizottság ezúttal levélben kérte Károlyitól a helyreállítást, felajánlva szakértője kiküldését. Erre a gróf erdőtanácsosa válaszolt, elfogadva az ajánlatot, „mert a Gróf úr Önmagyméltóságának eltökélt szándéka, hogy a várkápolnát a lehetőségekig a további pusztulástól megóvják”.

Ekkor Láczy Fritz Oszkár építész utazott a helyszínre. Az ott látottak alapján, részletes javaslatot készített a sürgősen elvégzendő munkákra. Mindenekelőtt az északi fal megerősítését látta szükségesnek. Pótolni javasolta a keleti és a nyugati fal hiányzó burkolatát is, a falak felső megerősítését pedig falkötővasakkal tartotta megvalósíthatónak. Az alkalmazandó módszerekről azt írja: „különös figyelem fordítandó arra, hogy a falak kiegészítése, illetőleg megerősítése a rom összhatásán ne rontson. Feltétlen kerülendő az új falrészek oly kiképzése, mely a figyelmes szemlélőt is abba a tévedésbe ejtheti, hogy azok eredeti alkotások”.¹⁰⁵

A munka azonban mégsem indult meg. Újabb kezdeményezésre volt szükség, mely ismét Füzerről származott. 1928-ban Pacsay Sándor tanító levele jutott el a MOB-hoz. S bár az abban foglaltak szerint Károlyi gróf erdőuradalma minden helyreállítási munkától elzárkózott, a bizottság ismét csak egy újabb levélben kérte a gróftól, a biztosítómunka elvégzésére.¹⁰⁶

Több mint öt év múlva azután már az erdőhivatal értesítette a bizottságot arról, hogy 1934-ben elvégezték a kápolna restaurálását

104. Irattár 538/1910. Jegyzetlapjai és más rajzai az OMF Tervtárában őrzött Lux-hagyatékból, a fényképfelvételek az OMF Fotóarchívumban „Füzér” dossziéjában.

105. Irattár 319/1923, 345/1923 és 430/1923.

106. Irattár 67/1929.

és a munkák folytatásához szakértő kiküldését kérték. Valószínű, hogy Károlyi a környék idegenforgalmának fellendítése érdekében kezdett hozzá végül a vár helyreállításához, ugyanis ez idő tájt alakította át füzerradványi kastélyát is üdülőszállóvá.

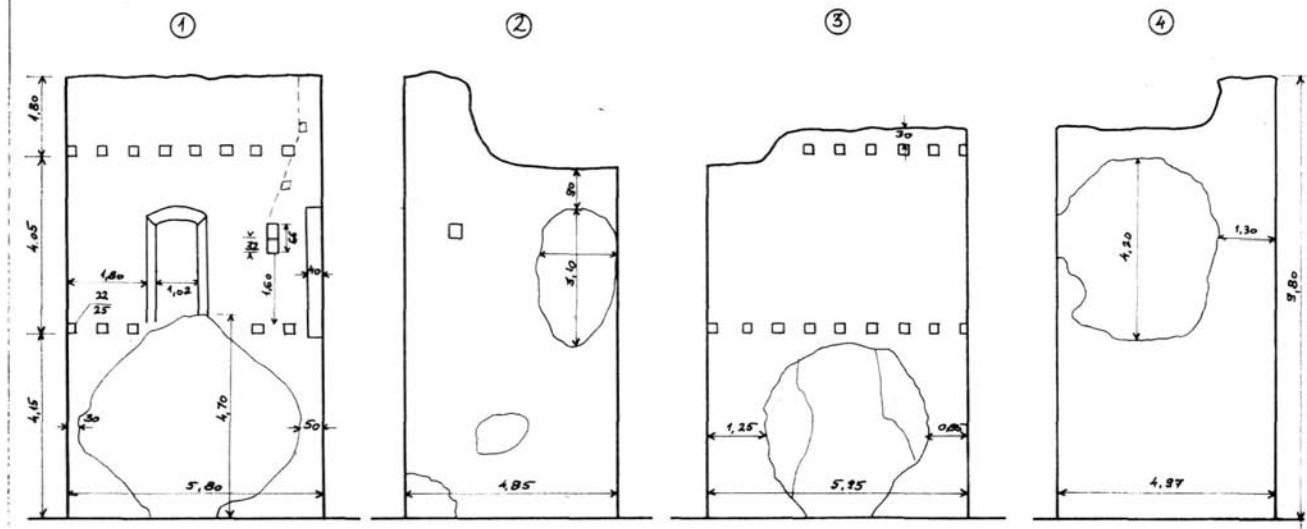
A ránkmaradt leírásokból és fényképfelvételekből megállapíthatjuk, hogy 1934-ben pontosan Lácza utasításai szerint jártak el, s ekkor kapta mai formáját a kápolna. Elvégezték a szükséges al-falazásokat, megerősítették a sarkokat és a falkoronákat, tört kőből pótolták a hiányzó belső burkolatot. Keskeny mellvéd-falat készítették az ülézfülkéknél, helyreállították az ablakzáródásokat (27. kép). Mindezt valóban úgy hajtották végre, hogy az új egyértelműen elválasztható lett az eredetitől. Megalapozatlan kiegészítéseket nem végeztek, még a hiányzó belső tagozatokat sem pótolták ki. Az északi bejárat ajtó bizonytalansága miatt, az itt levő két nagy nyílás széleit is csak csorbázattal alakították ki. Ezzel megakadályozták az épület további pusztulását, sőt, nem kizárt, hogy összedőlését is.

Mindezt azonban csak a helyreállítás első lépésének szánták. Az 1935-ben ismét a helyszínen járt Lux Kálmán ugyanis arról számolt be, hogy a költségek több évre való lebontásával a kápolna teljes helyreállítását tervezi az uradalom. A terveket ehhez a MOB-tól kérték, s azokat Lux még ebben az évben el is készítette. A ránkmaradt tervrajzok (25—26. kép) bizonyára az 1910. évi vázlatok alapján készültek, ugyanis számos pontatlanság figyelhető meg rajtuk.

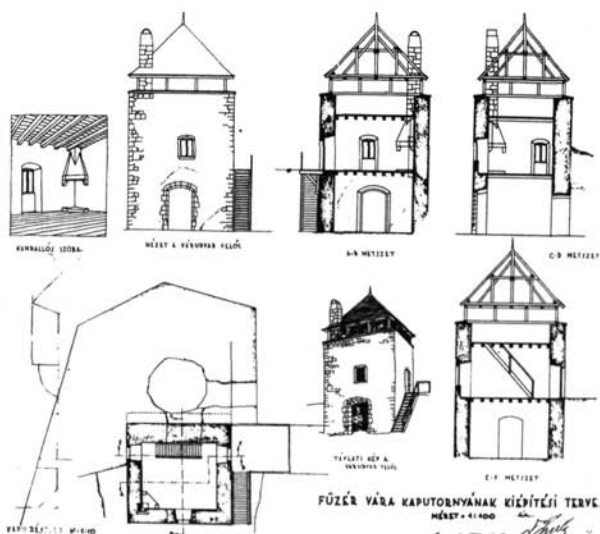
Lux egy vasbetonlemezzel akarta a falakat összefogni, erre került volna a tető, s később erre függesztették volna az általa rekonstruált csillagboltozatot is. A rajzokon megtaláljuk az ülézfülké rekonstrukcióját is, mely nagyrészt hitelesnek tűnik. Az ablakmér-művek azonban csak képzeletbeli kiegészítések, mivel eredeti mér-műdarabokról nem tudunk. A tervből azonban végül is nem valósult meg semmi, bár az állványzat még évekig állt a kápolnabel-sőben.¹⁰⁷

Közben viszont hozzáfogtak a vár másik jelentősebb épületma-radványa: a kaputorony helyreállításához. Egy fénykép tanúsága szerint ez az épület 1935-ben már az összedőlés határán állt: a

107. Irattár 19/1935 és 184/1935. A kápolna itt közölt tervei az OMF Terv-tárában. Téves rajtuk a boltvállak indítása, az ülézfülkét áttörő nyí-lások helye, valamint megalapozatlan az északi bejárat helye és formája.

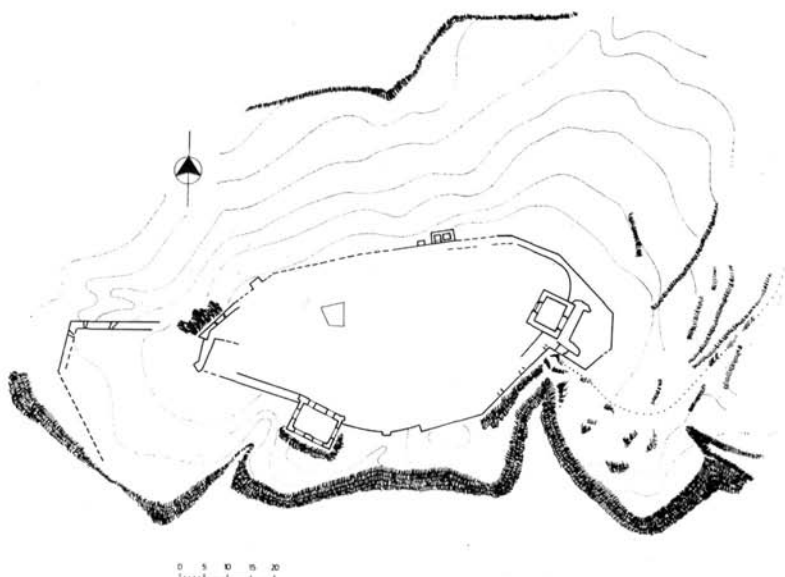
62. kép. A kaputorony belső homlokzatainak kiépítés előtti felmérése,
1935. Lux Géza után (László Csaba rajza)

63. kép. A kaputorony kiépítésének terve, Lux Géza, 1935. OMF
(reprodukció Hász András)

64. kép. A vár keleti része, 1938. (reprodukció Hász András)

65. kép. A várromok alaprajza az 1977. évi kutatás előtt
(László Csaba rajza)

földszinten kívül-belül hiányzott a kváderburkolata, nyílásaiból az emeleten is alig maradt valami (12. kép). Lux Géza ugyanekkor készített felmérése szerint, a nagy kiromlásokon kívül, csak a kandalló maradványai látszottak, s a második emeletről már csak csonkok voltak meg (62. kép).

A torony kiépítésének terveit is Lux Géza készítette el (63. kép), s ezek alapján, a munka 1936-ban meg is indult. A szerkezeti megerősítés mellett, az első emeleten egy menedékszoba, a másodikon pedig egy kilátó került volna kialakításra. Az eredeti részletek csekély száma miatt a kiromlásokban teljesen új nyílásokat készítettek, a falkoronát pedig a nyugati fal legmagasabb pontjáig húzták fel. Az utóbbira szánt sátoztetős kilátórész azonban már nem készült el, mint ahogy nem került sor a födémelek visszaállítására, a lépcsők és a bizonyára analógiák alapján tervezett kéményes kandalló megépítésére sem.

Az épület további fennmaradását azonban itt is sikerült biztosítani, bár az elvégzett munka eredményeképpen egy különös, archaizáló torony jelent meg a várban (13. kép). A nyílások, —

melyek az emeleten az egyetlen ép ablakfülke formáját követték — jellegtelen keretezései, de főleg az eredetitől élesen elütő kváderfalazat túlzott hangsúlyt kapott. Nem szerencsés az sem, hogy nem lehet tudni: milyen alapon került ajtó az emelet déli falába, s miért nem ablak, mint az északiba. A földszint keleti kapuja nem épült meg, talán nem találták megfelelőnek a tervet.¹⁰⁸

A vár más részein nem történt helyreállítás, de a fennmaradt fényképek szerint több ponton végeztek még földmunkát, így többek között, részben kitisztították a „ciszternát” is. Nem tudjuk, hogy a torony nyugati oldala előtti területen, ahol Lux Géza „keresztül-kasul szaladó falakat” látott, ásatás történt-e, vagy inkább építőanyagot bányásztak a törmelékből, sőt, az alacsonyabb falakból is. Az 1935 körüli felvételek inkább az utóbbit valószínűsítik (64. kép). E munkák során kerülhettek elő azok a kályhacsempék, melyekről már csupán egy korabeli fotó tanúskodik (54. kép). Ugyancsak elkallódtak azok a boltozati bordadarabok is, melyeket valószínűleg a kápolna kitisztítása során gyűjtöttek össze (61. kép).

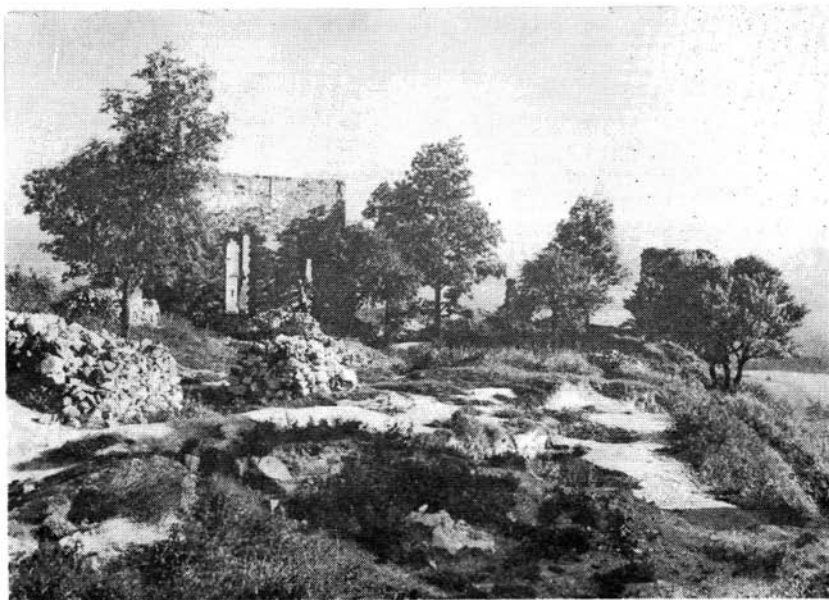
Pontosan nem tudjuk, hogy a szükséges anyagiak fogytával már 1936-ban, vagy csak 1937-ben szakadtak-e félbe a munkák. Folytatásukra a második világháború kitörése miatt azután már nem is került sor. A számos kezdeményezés azonban végső soron eredményre vezetett: a kápolna és a torony már nem romlott tovább. Helyreállításuk — befejezetlenségük ellenére is — érdekes emléke a korabeli műemlékvédelmi szemléletnek.

Ott azonban, ahol nem végeztek biztosítómunkát, tovább folyt a pusztulás. Az 1938-ban készült felvételek szerint, ekkor a kapubástya felső részének még jelentős falazata állt még (34. kép), s megvolt a kettős árnyékszék két emeleti boltozata is (48. kép). Ma ezeket hiába keressük, mint ahogy nem találjuk a déli várfal ablakmaradványait, az északnyugati árnyékszék részleteit, vagy a kápolna ülőfülkéinek új mellvédjeit sem.¹⁰⁹

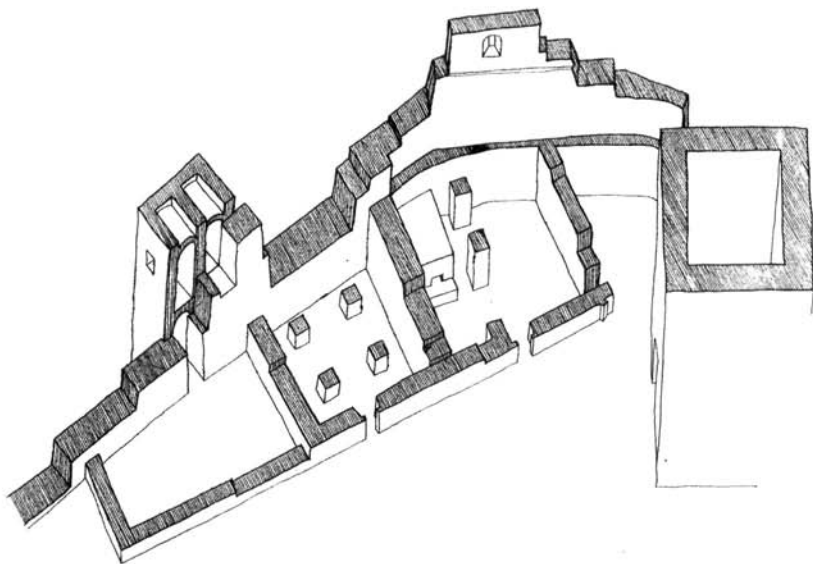
A helyreállítási munkákkal kapcsolatban születtek a vár első, tudományos igényű ismertetései. *Lux Géza* számos rövidebb cikkben foglalkozott 1936 és 1943 között a romokkal, ezek néhány vitatható megállapításuk ellenére, máig alapvető szakirodalomnak számítanak. Ezeket foglalta össze a magyar várak első rendszerezője, *Gerő László* 1955-ben megjelent alapvető munkájában. *Gerő* újabb írásaiban Füzért — bár minden toronyjellegű része kiugrik a

108. A torony tervrajza a felméréssel és más vázlatokkal együtt az OMF Tervtárában található, az említett fényképek az OMF Fotóarchívumában.

109. E fényképek is az OMF Fotóarchívumában vannak.

66. kép. A vár nyugati része ma (fotó Hász András)

67. kép. A vár északkeleti részének helyreállítási terve
(Teleki Katalin, 1979)

falsíkból — „belsőtoronyos” várként említi, sőt számos téves megalapítást is közöl a kápolnáról.¹¹⁰

Az Országos Műemléki Felügyelőség megalakulása után, hamarosan távlati tervébe vette a romok további konzerválását, sőt, 1960-ban terv is készült a kápolna megerősítésére. A munka azonban csak a Hazafias Népfront füzéri szervezetének és a megye műemléki albizottságának ismételt kezdeményezésére indult meg. A füzériek ügyszeretetét mi sem jellemzi jobban, mint az, hogy szinte az egész község dolgozott társadalmi munkában az 1977-ben végzett előzetes feltáráson.

Ekkor ásatásunk először egy árokrendszerrel vizsgálta meg a körítőfalak övezte területet, hol falakra már csak a terep egyenetlenségei utaltak (65. kép). Majd északkeleten és a kápolna előtt szelvényeket alakítottunk ki, azaz kitermeltük az árkok közötti törmeléket. Így rajzolódott ki előttünk a vár alaprajza, s kerültek elő az elpusztult épületek falmaradványai (1. kép). Az egyes építmények korára, szerepére a pusztulási és feltöltési rétegek vizsgálata szolgáltatott adatokat. Ezekben találtuk az ismertetett tárgyi emlékeket is. Munkánk befejeztével az árkokat visszatemetítettük, így ma csak a torony környéke, a gazdasági épületszárny várja feltárt állapotban a helyreállítást (67. kép).

A további munkák megindulása előtt így a látogató a kapubástyán és a kaputornyon áthaladva a váruddvarban csak a sáfárház, a sütőház, a konyha és a deákház falmaradványait láthatja. A kettős árnyékszék és a kápolna soha nem volt „belső homlokzattal” fordul felé, mivel mellőlük már hiányoznak az épületek, melyekhez hozzáépítették őket (66. kép). Így a várfalakon kívül, a fő látnivaló a kápolna, mely töredékes voltában is a feudális főúri vár egykori pompájának emlékét idézi.

110. Lux munkáiban kevés történeti adat található, de azok egy része is téves. Véleménye szerint a kettős árnyékszék „a középkori vértornyok jellegzetes példája”, a kápolna ülőfülke-ablakai lőréses, a kapubástya XV. századi, stb. E megállapításaival nem érthetünk egyet — **Lux G.**: Füzér és Karcsa. In: Turisták Lapja. 1936. 86—88.; **Lux G.** 1941.; **Lux G.**: Középkori várkápolnáink. In: Építészet. 1943. 123. **Gerő László** munkái: Magyarországi várépítészet. Bp. 1955.; Magyar várak. Bp. 1968. 151—153. és **Gerő L.** 1975. 301—303. Téves megállapításaira ld. az 54. jegyzetet.

Végigkísértük munkánkban ezzel egyik legrégebb főúri várunk életét. Az írott adatok, a birtokos családok története és a tárgyi emlékek együtt talán elképzelhetővé teszik, hogy milyen volt egykor a füzéri vár. Talán arra is sikerült választ adnunk, hogy miképp és miért keletkezett, mikor, milyen szerepet játszott, s végül miért pusztult el annyira, hogy ma már a leggondosabb kutató- és rekonstruáló munkával sem nyerheti vissza évszázadokkal előtti formáját.¹¹¹

111. Itt mondunk köszönetet a kutatásban résztvevő munkatársainknak, önzetlen segítségükért Füzér község lakóinak, a népfront és a műemléki albizottság vezetőinek. A rajzok elkészítéséért *Pisch Ildikó*-nak, *Teleki Katalinnak* és *László Csabának*, a fényképekért *Hász Andrásnak*, *Kováts Tibornak* és *Valent Edének*, a vár alaprajzi felméréseért *Eöry Karácsonnak* és feleségének, *Kiss Lászlónak* és *Kuchta Nándornak*, a leletanyag restaurálásáért *Fidrák Tiborné*-nak, értékes tanácsaikért *dr. Draskóczy Istvánnak* és lektorainknak tartozunk köszönettel.

- Balassa I.** 1964. *Balassa Iván: A földművelés a Hegyközben.* Bp. 1964.
- B. Nagy M.** 1973. *B. Nagy Margit: Várak, kastélyok, udvarházak, ahogy a régiek látták.* Bukarest. 1973.
- Csánki D.** 1890. *Csánki Dezső: Magyarország történeti földrajza a Hunyadiak korában.* I. Bp. 1890.
- Csoma J.—Csergheő G.** 1888. *Csoma József—Csergheő Géza: A Perényiek középkori síremlékei.* In: Archeologiai Értesítő. 1888.
- Déthsy M.** 1966. *Déthsy Mihály: Hol állt a középkori sárospataki vár?* In: A miskolci Herman Ottó Múzeum Évkönyve. VI. (1966) 177—186.
- Déthsy M.** 1975. *Déthsy Mihály: Az ónodi vár legkorábbi építkezései.* In: A miskolci Herman Ottó Múzeum Évkönyve. XIII—XIV. (1975) 191—209.
- Déthsy M.** 1979. *Déthsy Mihály: Sárospatak.* Bp. 1979.
- Engel P.** 1968. *Engel Pál: A magyar világi nagybirtok megoszlása a XV. században.* I. In: Az Egyetemi Könyvtár Évkönyve. IV. (1968).
- Engel P.** 1970. *Engel Pál: A magyar világi nagybirtok megoszlása a XV. században.* II. In: Az Egyetemi Könyvtár Évkönyve. V. (1970) 291—313.
- Engel P.** 1977. *Engel Pál: Királyi hatalom és arisztokrácia viszonya a Zsigmond-korban.* Bp. 1977.
- Feld I.—Jakus L.—László Cs.** 1979. *Feld István—Jakus Lajos—László Csaba: Csóvár.* In: Studia Comitatus 7. (1979) 7—61.
- Fügedi E.** 1970. *Fügedi Erik: A XV. századi magyar arisztokrácia mobilitása.* Bp. 1970.
- Fügedi E.** 1975. *Fügedi Erik: Középkori várak — középkori társadalom.* In: Várépítézetünk. Bp. 1975.
- Fügedi E.** 1977. *Fügedi Erik: Vár és társadalom a XIII—XIV. századi Magyarországon.* Bp. 1977.
- Gerő L.** 1975. *Várépítézetünk.* Szerk.: Gerő László. Bp. 1975.
- Győrffy Gy.** 1963. *Győrffy György: Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza.* I. Bp. 1963.
- Hóman B.—Szekfű Gy.** 1935. *Hóman Bálint—Szekfű Gyula: Magyar történet.* Bp. 1935.
- Horler M.** 1979. *Horler Miklós: Módszertani adalékok a magyar késő középkori építészet kutatásához.* In: Építés—Építészettudomány. XI. (1979) 35—48.
- Karácsonyi J.** 1910. *Karácsonyi János: A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig.* I—III. Bp. 1900—1901.
- Kemény L.** 1912. *Kemény Lajos: Abaúj-Torna vármegye története a honfoglalástól 1526-ig.* Kassa. 1912.
- Kemény L.** 1914. *Kemény Lajos: Abaúj-Torna vármegye története.* 1526—1648. Kassa. 1914.

- Lux G.** 1941. *Lux Géza: A füzéri vár kápolnatornya*. In: Technika. 1941. 238—239.
- Nováki Gy.—Sándorfi Gy.—Miklós Zs.** 1979. *Nováki Gyula—Sándorfi György—Miklós Zsuzsa: A Börzsöny hegység őskori és középkori várai*. Bp. 1979.
- Pettkő B.** 1911. *Pettkő Béla: A füzéri vár és az uradalom története*. In: A nagykárolyi gróf Károlyi-család összes jószágainak birtoklástörténete. I. Bp. 1911.
- Pison, S.** 1977. *Stefan Pison: Hrady, zámky a kastiele na Slovensku*. Bratislava. 1977.
- Slivka, M.** 1979. *Michael Slivka: Vysledky prvej etapy výskumu Páricovho hradu v Trebisove*. In: Archeologia historica. 4. (1979) Brno. 149—169.
- Teleki J.** 1852. *Teleki József: A Hunyadiak kora Magyarországon*. I—V. Pest, 1852—1856.
- Tóth-Szabó P.** 1917. *Tóth-Szabó Pál: A cseh-huszita mozgalmak története Magyarországon*. Bp. 1917.
- ZSO** Zsigmond-kori oklevéltár. I—II. (Szerk.: Mályusz Elemér). Bp. 1956—1958.

Melléklet

A FÜZÉRI VÁR ÉS URADALMA 17. SZÁZADI ÖSSZEÍRÁSAI

A következőkben négy olyan 17. századi inventárium közel teljes szövege szerepel, melyek igen részletesen taglalják a vár berendezését, helyiségeit, felszerelését, valamint a vár alatt felépült nemesi udvarház és majorsági központ épületeit és tartozékait. Mellettük még a 17. század végi további összeírásokból is kiemeltük a kifejezetten a várra, a nemesi udvarházra és majorságra vonatkozó részeket. Az uradalomhoz tartozó szántóföldek, rétek, kaszálók, jószágok, az egyes falvak portáinak, a jobbagyok, zsellérek számának részletes leírását viszont elhagytuk, mivel nem lehetett célunk, az uradalom teljes feldolgozása.

Figyelemre méltó különbségeket találunk az inventáriumok szövegében. Az első, 1620-ban felvett összeírás tömör, tárgyyszerű, kifejezetten a várban felhalmozott nagy mennyiségű termény és a felszerelés leírására összpontosít. A vár belsejében kezdi a leltározást, s a továbbiakkal elmentés irányban járja be helyiségeit. A felszerelések és a termények összeírását a párkányban fejezi be, s utána még külön felsorolja a vár katonai eszközeit. Az 1644. évi módszeresebben járja be a várat, de annak leírását a palota közepén megszakítja, s lemegy az udvarházba. Az 1665 és 1668. évi inventáriumok szövege igen erősen hasonlít egymáshoz, valószínű, hogy a később keletkezett szöveg írója ismerte és részben felhasználta a három évvel korábbi leltárt. Ezek tartalmazzák a legrészletesebb leírást a berendezésekről, felszerelésekről, s ezek stílusa a legízesebb.

Az 1671. és 1680. közötti inventáriumok már a kamarai birtoklás idején készültek, a várat, udvarházat már nem tartották fontosnak. Rövid szövegükből is megállapítható azonban a vár felrobbantásának és az udvarház pusztulásának pontos dátuma.

Az összeírások közlésénél igyekeztünk megtartani az eredeti példány formáját és korabeli írásmódját. A szövegben előforduló, zárójelbe tett kérdőjelek az inventárium szövegében olvashatatlan szavakat jelölik.

(Nemzetes és Vitézlő Szalay Pál és Komáromy György urak által készített inventárium Füzér várának összes javairól 1620 márciusában.)

*Legelsőben az várban,
Virágkert felet valo Toronyban*

vagyon borsó	cub. 2. gr. 1.
vagyon lencse	cub. 1/2.
vagyon keles kása	cub. 1. 1/2. gr.
vagyon hittvan hordo	No. 5.
vagyon rossz kis átalog	No. 6.
vagyon kender kitta	No. 8.
vagyon azon tornyon retesz es ajtó	No. 1.
Tihemiri kamoráján alól	
vagyon egy szuszokban liszt	cub. 51 1/2.
Tihemiri kamorája mellett	
vagyon második szuszokban zab	cub. 50.
Tihemiri kamorája allol	
vagyon harmadik szuszokban árpa	cub. 50.
Az Fokon alszélről valo	
uj szuszokban	
vagyon liszt	cub. 67.
Az fokon valo alszélről	
második szuszokban	
vagyon liszt	cub. 40.
Az kapolna előtt valo második	
szuszokban	
vagyon zab	cub. 20.
Az kapolna előtt valo	
első szuszokban	
vagyon liszt	cub. 63.
vagyon a fokon öres hitván hordo	No. 3.
Az felső végben valo szuszokban	
vagyon árpa	cub. 89.
Az öreg Palotában	
vagyon tizen negi hordoban fejér	
cziponak valo liszt circiter	cub. 35.
vagyon másfél hordoval rotthadot,	
marhának valo liszt circiter	cub. 4.
vagyon abrakosok kinyirre valo	
liszt két hordoval circiter	cub. 5.
vagyon egy kádban zab	cub. 7.
vagyon tizen negi öres hordo	No. 14.
vagyon töltött	No. 1.
vagyon abrak mérő sisak	No. 1.
vagyon rossz öres láda fedetlen	No. 2.
vagyon locza	No. 2.
vagyon egy szuszokban buza	cub. 102.
vagyon mellette valo második	
szuszokban buza	cub. 84 1/2.
vagyon komlo	cub. 3.

vagyon árpa	cub. 1.
vagyon azon az palotában peléhes aito	No. 1.

Az öreg Hazban

vagyon liszt Nioicz hordoban	cub. 21.
vagyon árpa	cub. 192.
vagyon zöld kerek asztal	No. 1.
vagyon ahoz az asztalhoz valo	
zöld egyes szék	No. 12.
vagyon deszkás paraszt pohar szék	No. 1.
vagyon locza	No. 3.
vagyon zöld öregk kalhas kemence	No. 1.
vagyon két övegh ablak négy felé	
nyilo	No. 2.
vagyon azon az házon peléhes ajtó	No. 1.
vagyon azon belöl egy kis bolt és	
azon peléhes ajtó	No. 1.
vagyon abbul a kis boltbul kij	
járo árnyék szék	No. 1.
azon vagyon ajtó	, No. 1.

Az Kapolnaban

vagyon az földén kevés mesz.

Hoszu Boltban

vagyon által rekesztve zab	cub. 600.
vagyon öres hordo	No. 5.
vagyon azon az hazon peléhes ajtó	No. 1.

Az Hoszu bolt melet valo szenes hazban

vagyon öres hitvan hordo	No. 19.
vagyon hoszu asztal	No. 1.
vagyon locza	No. 2.
vagyon azon az hazon peléhes ajtó	No. 1.
vagyon abbul az hazbul kijaro	
arnyek szeken ajtó	No. 1.

Az kezepseő Boltban

vagyon búza szemből	cub. 237.
vagyon negyszeghű asztal	No. 1.
vagyon fogas	No. 2.
vagyon locza	No. 2.
vagyon zöld kálhas kemencze	No. 1.
vagyon azon az hazon negy felé	
nyilo övegh ablak	No. 1.
és egy peléhes ajtó	No. 1.

Az kis Hazban

vagyon nyoszolha	No. 2.
vagyon negyszeghű asztal	No. 1.
vagyon kar szek	No. 3.
vagyon egyes szek	No. 1.
vagyon zöld kalhas kemence	No. 1.
vagyon azon az hazon peléhes aito	No. 1.
vagyon negy felé nyilo övegh ablak	No. 1.

Az Niulak Hazaban

vagyon viz hordo bör szomok	No. 1.
vagyon azon az hazon peléhes ajto	No. 1.

Az Zido Hazaban

vagyon leveles lada	No. 1.
vagyon szvetnik	No. 1.
vagyon locza	No. 1.
vagyon azon az hazon peléhes ajto	No. 1.

Az kö Aztalos Hazban

vagyon zab	cub. 857.
vagyon veres marvan kö aztal	No. 1.
vagyon locza	No. 2.
vagyon zöld kalhas kemencze	No. 1.
vagyon azon az hazon hatt felé nyilo övegh ablak	No. 1.
vagyon peléhes aito	No. 1.

Virag kert Tornaczaban

vagyon egy korpas szuszokban arpa	cub. 98.
vagyon öreg szuszok üres	No. 1.
vagyon üres hordo	No. 2.
vagyon az kertben eper fa	No. 1.

Deak Hazban

vagyon negy szeghű aztal	No. 1.
vagyon locza	No. 1.
vagyon almarium	No. 1.
vagyon azon az hazon hatt felé nilo övegh ablak	No. 1.
vagyon peléhes aito	No. 1.

Konyhan

vagyon rez mozsar teröstul	No. 1.
vagyon vas fazek	No. 1.
vagyon vas serpeniő	No. 1.
vagyon vago kes	No. 2.
vagyon vas nyárs	No. 2.

vagyon vas rostéli	No. 2.
vagyon bard	No. 1.
vagyon torma reszelő	No. 1.
vagyon fa tanyer	No. 17.
vagyon tal moso szek	No. 1.
vagyon kicsin on tal rosz	No. 3.
vagyon öreg on tal	No. 4.
vagyon paraszt szek	No. 3.
vagyon az konyhan ajtó	No. 1.

Sütteo Hazban

vagyon öreg rez mozsar teröstul	No. 1.
vagyon eczett altalogh	No. 4.
vagyon süttö tekenő	No. 1.
vagyon üres hordo	No. 1.
vagyon fel köbol	No. 1.
vagyon asztal	No. 1.
vagyon pecsenie süttö vas macska	No. 1.
vagyon szita	No. 2.
vagyon kenier szakaszto tabla	No. 1.
vagyon pad szek	No. 2.
vagyon rez dob	No. 2.
vagyon vas lancz	No. 2.
vagyon az süttö hazon ajtó	No. 1.

Az Safar Hazban

vagyon kö so	No. 42.
vagyon öres hordo	No. 7.
vagyon fel köbel	No. 5.
vagyon csötter	No. 2.
vagyon kenier hordo tekenő hittvan	No. 3.
vagyon fejer czipo süttö tekenő	No. 1.
vagyon fa hasogato vas szegh	No. 2.
vagyon vas macska	No. 1.
vagyon vas horogh	No. 1.
vagyon vederre való vas abroncs	No. 3.
vagyon vas lampas	No. 1.
vagyon sing vas	No. 9.
vagyon szal vas	No. 1.
vagyon meszelő vas kalan	No. 2.
vagyon ajtora valo vas sarok	No. 2.
vagyon ighetti boros vas labas	No. 1.
vagyon borsolo zsák	No. 1.
item egy hordoban vagyon kelles	cub. 2.
vagyon safran	lib. -gr: 3.
vagyon bors	lib. 1.
vagyon fa olajos kis peleh palaczk	No. 2.
vagyon nyoszollya	No. 1.
vagyon hittvan hoszu lada üres	No. 1.
vagyon kender kitta	No. 3.
vagyon sindel szegh tizen négy ezer	No. 14 000.

vagyon lecz szegh	No. 1 700.
vagyon az safar hazon egy reteszes ajto.	

Az óra Hazban

vagyon kapa	No. 1.
vagyon fa kupa	No. 1.
vagyon vajnak valo döbeny	No. 1.
vagyon gyerttya marto döbeny	No. 1.
vagyon bor vonyo kettel	No. 1.
vagyon istrangh	No. 2.
vagyon bor eghető fazek lábastul	No. 1.
vagyon az órahazon reteszes ajto	No. 1.

Kapu felet valo Hazban

vagyon negy szeghü asztal	No. 1.
vagyon hoszu kar szek	No. 2.
vagyon nyoszollya	No. 2.
vagyon azon az hazon negy felé nyilo övegh ablak	No. 1.
és peléhes ajto	No. 1.

Kapu felet valo Toronyban

vagyon szalona	No. 13.
vagyon háj	No. 15.
vagyon sajt	No. 1.
vagyon turo	No. 3.
vagyon mazattlan cserep fazek	No. 15.
vagyon azon az tornyon reteszes ajto	No. 1.

Safar Haz felet valo Bastyan

vagyon uj sindel maglaval	No. 8.
vagyon a mellet egy járo ora	No. 1.
vagyon üres hordo	No. 4.

Deak haza felet valo fel Hazban

vagyon négy szeghü asztal	No. 1.
és kert felől fal mellet valo loczak	
vagyon kar szek	No. 3.
vagyon nyoszollya	No. 1.
vagyon fogas	No. 2.
vagyon rez gyerttya tarto	No. 1.
vagyon hamu verő	No. 2.
vagyon deszkas paraszt pohar szek	No. 1.
egyes szek zöld	No. 1.
egyes szek paraszt	No. 1.
vagyon egy iczes ezüst pohar	No. 1.
vagyon egy tablan szegheny Istenben elnyugodott Bathori Gabor képe	No. 1.

vagyon zöld kalhas kemencze	No. 1.
vagyon azon az hazon hatt fele nyilo	
övegablak	No. 1.
vagyon egy peléhes ajtó	No. 1.
item abbul a hazbul kijaro arnyek	
szekeken valo vagyon ajto	No. 1.

*Deak haza feliet valo Félhaznak
a padján*

vagyon Dio	cub. 4 1/2.
vagyon aszu vad kerttvel	cub. 2.
vagyon aszu szilva	cub. 3.
vagyon aszu édes kerttvelj	cub. 1 1/2.
vagyon aszu hasogatott alma	cub. 6.
vagyon egy kis kad	No. 1.

Boros kis Pinczében

vagyon pereni majorságh bor hordostul	No. 3.
vagyon pataki erdő berben adatott bor hordo	No. 1.
vagyon pereni dezma bor hordostul	No. 3.
vagyon penzes bor hordostul	No. 8.
vagyon felben, mely most az ő Naga asztalára kel bor hordo	No. 1.
vagyon mez egy altaloghban mediae	No. 9.
vagyon vaj egy kanaban icze	No. 12.
vagyon vaj egy sajtarban icze	No. 16.
vagyon fa palaczk	No. 3.

Sörös Nagy Penczében

vagyon penczes bor egész hordoal	No. 9.
vagyon penczes bor altalogostul	No. 13.
vagyon három hordoal löre	No. 3.
vagyon üres hordo	No. 13.
vagyon bor hordo fa kana	No. 1.
vagyon lencse	cub. 1.
vagyon veres hagyma fel csöterrel, vagyon ezen az penczen kett fele nyilo	
vas szarnyu ajto lakatostul	No. 1.

Az Szenes Hazban

vagyon szalonna	No. 14.
---------------------------	---------

Malom Penczeben

vagyon szaraz kerek malom	No. 3.
vagyon kaposzta hordoal	No. 1.
vagyon savanyu kaposzta altalogal	No. 1.
vagyon kaposzta hordo üres	No. 5.
vagyon kis kad	No. 1.
vagyon bor egető döben kett csujstul	No. 1.

vagyon csöber	No. 2.
azon az penczen vagyon reteszes ajtó lakatostul	No. 1.

Az Puszta kutt Temlecz felet,

vagyon hordo üres	No. 14.
-----------------------------	---------

*Az var Piaczan vagyon
egy kutt,*

vagyon azon vasas veder lenczostul	No. 1.
vagyon az kutnal csöber	No. 1.
vagyon az folyoson felöl vas horogh	No. 2.

Parkan Penczeben (a vár alatt)

vagyon ser hordostul	No. 3.
vagyon üres hordo	No. 2.
vagyon tekenő	No. 2.
vagyon csöber	No. 1.
vagyon ezen az penczen reteszes ajtó lakatostul	No. 1,

Ezen penczenek az padjan

vagyon üres hordo	No. 5.
vagyon altalagh	No. 1.

*Parkanban az lo istalo
Padjan*

vagyon üres hordo	No. 2.
vagyon új sindel circiter mille	No. 2.

Parkanban valo az istaloban,

vagyon egetett mész	cup. 50.
-------------------------------	----------

Az kapu közben, (a várban)

vagyon ember labara való vas	No. 9.
vagyon beko	No. 2.
vagyon ember kezere való bilincsok	No. 4.
vagyon lakatt	No. 7.
vagyon kapu vonyo vas lencz	No. 1.
vagyon gyalogh dob	No. 1.
vagyon szaszlo	No. 2.

*Az kapolna mellett
valo also Fokon,*

vagyon harmincz negy szakalos	No. 34.
---	---------

*Az nap enyészet fellől
valo Fokon,*

vagyon egy rez taraczk No. 1.

*Az kapolna felet
valo toronyban,*

vagyon tunna por No. 8.

*Az ora mellet valo
Por hazban fel polcal*

vagyon tunna por No. 8.
vagyon azon por hazban öreg vas lancz No. 1.

*Item fel szelről valo
Fokon*

vagyon tizen nyolcz szakalos No. 18.
vagyon rez taraczk No. 1.
vagyon vas lampas kenesös
deszkaval rakva No. 8.

Safar hazban,

vagyon fekete on darab No. 1.

*Az hosszú folyoson mely
kapolna előtt vagyon*

vagyon az földben be takarván masfel bal
fekete on darabbal No. 2.

*Safar haz felett valo
hazban*

vagyon közep taraczkhoz valo vas globis No. 250.
vagyon egy altaloghban szakalo
sokhoz vallo golyobis No. 4400.
vagyon masodik altaloghban szakalo
sokhoz valo golyobis No. 2077.
vagyon egy vederben szakalosokhoz
valo vaghdalt vas No. 300.
vagyon algyukhoz valo kö golyobis
egy rakassal, de nincs algyuja.
vagyon fel szakadozott szakalos vas No. 1.
vagyon por terő vas No. 1.
vagyon öreg karika vas lanczostul No. 2.
azon a hazon vagyon egy reteszes
ajto lakatostul No. 1.

*Az kuttналvalо Udvarhaznal,
Szenes hazban (vár alatti nemesi kuria)*

vagyon három fogas	No. 3.
vagyon locza környeslen környül,	
vagyon kar szek	No. 2.
vagyon negy szeghü asztal	No. 1.
vagyon nyoszollya	No. 1.
vagyon ablakra valo tabla	
örögh	No. 6.
vagyon kis deszka paraszt	
pohar szek	No. 1.
vagyon üres lada	No. 1.
vagyon azon az hazon övegh ablak	No. 2.
vagyon az ablakon kívül vas rostély	
és deszka tablak,	
vagyon abbul a hazbul kijaro	
arnyéék szek és azon ajto	No. 1.
vagyon az hazonis pelehes ajto	No. 1.

Ebedleö hazban,

vagyon fogas	No. 3.
vagyon negy szeghü asztal	No. 1.
vannak környeslen környül loczak	
vagyon paraszt szek tamaszték nélkül	No. 2.
vagyon pohar szek	No. 1.
vagyon zöld kalhas kemencze	No. 1.
vagyon azon az hazon övegh ablak	No. 3.
vagyon az ablakon kívül, vas rostel	
és deszka tablak.	
vagyon azon a hazon pelehes ajto	No. 1.

Az Pitvarban

vagyon kar szek	No. 1.
vagyon nyoszollya	No. 1.
vagyon az pitvaron pelehes ajto	No. 1.

Az örögh elseö hazban

vagyon környes környül valo fogas	
vagyon negy szeghü asztal	No. 1.
vagyon pohar szek	No. 1.
vagyon tarka kálhas kemencze	No. 1.
vagyon környes környül valo locza	
vagyon ezen az hazon pelehes ajto	No. 1.
vagyon övegh ablak	No. 4.
vagyon az ablakokon kívül valo vas	
rostély, és deszka tablak.	

Seötteö Hazban

vagyon süttö kemencze	No. 1.
vagyon paraszt locza	No. 2.
pitar ajto	No. 1.
vagyon szoba ajto	No. 1.
vagyon kamora ajto	No. 1.
vagyon paraszt asztal lab nélkül valo	No. 1.
vagyon az süttö haznak a padjan	
harom hoszu asztal	No. 3.

Konyhan

vagyon tabla kin az ettckett fognak	No. 1.
vagyon ablak tabla	No. 1.
vagyon az konyhan egy ajto	No. 1.
vagyon az konyha padjan hordo	No. 11.

Konyha vegeben valo kis házban

vagyon paraszt asztal lab nélkül valo	No. 1.
vagyon fogas	No. 3.
vagyon azon az hazon ajto	No. 3.
vagyon az haznak veghen kaloda	No. 1.

Az Tornaczbán

vagyon locza	No. 1.
Az udvar haz körül valo parkanyon	
vagyon vas szarnyú ajto	No. 1.

Az Udvarhaz Padjan,

vagyon retesz es ajto	No. 1.
vagyon fenyő deszka	No. 14.
vagyon üres hordo uj	No. 32.
vagyon üres ó hordo	No. 15.

Az Istallok környül

valo párkányon vagyon vas szarnyo ajto	No. 1.
vagyon vas szarnyo örögh kapu	No. 1.
Az első istalloban vagyon egy valo	No. 1.
vagyon az istalloban retesz es ajto	No. 1.
A masodik, harmadik és ötödik istalloban	
vagyon mindenekben egy valo	
és az istallokon egy ajtó	
negyedik istallo	
vagyon ajto és valo nélkül	
hatodikban vagyon rez fazek, hitvan	
kiben marhának köverik	No. 1.
vagyon kad	No. 2.
vagyon csöber	No. 1.
vagyon dezsa	No. 1.

Az istallok udvaran

vagyon kocsi szín	No. 1.
vagyon az alat vasolt vasas kocsi	No. 1.

Ezeknek az istallok wegen,

kiyül az uccaban	
vagyon pincze, kiben szoktanak az ur borat arul-	
tatni.	
azon vagyon retesz es ajto	No. 1.

Sör nevelő hazban

vagyon serhez valo öreg h és apro kad	No. 8.
vagyon horog avagy meritő	No. 2.
vagyon tekenyő	No. 5.
vagyon kis dezsza	No. 1.
vagyon leh	No. 1.
vagyon hitvan hordo	No. 5.
vagyon aszalo kemencze	No. 1.
kiben aszu szalad talaltatott	cub. 6.
vagyon ser főzni valo öreg h üst	No. 1.
vagyon egy kadban főtt ser	tin. 18

Keverő Hazban

vagyon kis paraszt főszt kemencze	No. 1.
vagyon kicsirazott szaladnak valo arpa	cub. 6.
vagyon szaladnak valo aszu arpa	cub. 6.

Az juhász hazban

vagyon kamorajaban sajt nyomó galita	No. 8.
sos viznek valo kad vagyon	No. 1.
vagyon vaj köpello gilitta kettő	No. 2.
vagyon csöber	No. 1.
vagyon zendicze feőző vas fazek	No. 1.
vagyon azon az kamoran retesz es ajto	No. 1.
Az pitvarnak is vagyon ajto	No. 1.

Szobajaban

vagyon locza szek	No. 3.
vagyon sajt nyomó szek	No. 1.
vagyon keőből csinalt paraszt kemencze.	No. 1.
vagyon azon az szoban ajto	No. 1.

Juhász haz Udvaran

vagyon juh	No. 196.
vagyon kecske	No. 26.

Az Major hazban,

vagyon szobajaban negy szeghő asztal	No. 1.
vagyon locza	No. 3.
vagyon örögh kar szek	No. 1.
vagyon kis kar szek	No. 1.
vagyon kalhas kemencze	No. 1.
vagyon az szoban ajto	No. 1.
vagyon döbény kibén tejet szűrnek	No. 6.
vagyon vaj köpölyő	No. 1.
vagyon tekenő	No. 2.

Az Major Kamorajaban

vagyon kender magh	cub. 1. gr. 1.
vagyon aztalan kender	man. 100.
vagyon üres hordo	No. 20.
vagyon kapa	No. 2.
vagyon vas gereble	No. 2.
vagyon fel keöbel	No. 2.
vagyon csötter	No. 2.
vagyon fel csötter	No. 1.
vagyon dezsa	No. 6.
vagyon csöbör	No. 8.
vagyon viz hordo seffel	No. 4.
vagyon vas rosta	No. 3.
vagyon gyapja tipő gerebe	No. 4.
vagyon furo	No. 2.
vagyon veső	No. 1.
vagyon fejsze	No. 2.
vagyon kicsin hordobul metszet kad	No. 2.
vagyon hitvan szekrin	No. 1.
vagyon kis szuszok	No. 1.
vagyon az kamoran reteszes ajto	No. 1.

Az Major haz Padjan

vagyon tehen bür	No. 8.
vagyon kis tino bür	No. 1.
vagyon szövő szek	No. 1.
vagyon három reteszes ajto	No. 3.

*Az Major haznal
valo tornaczban,*

vagyon öregh szuszok de vajal	No. 1.
---	--------

*Az Major kertben
valo kis hazban*

vagyon üres hordo	No. 7.
vagyon köbül rakott kemencze	No. 1.
vagyon azon az hazon ajto	No. 1.

Az Major haz nagy udvarán

vagyon örögh téhen	No. 16.
kiknek meddő leszen és	
az tizen negy fejös	
vagyon harmadfőre menő üsző tino	No. 4.
vagyon tavali üsző tino	No. 4.
vagyon tavali bika bornyu	No. 3.
vagyon negyedfőre menő tullyok	No. 4.
vagyon ötödfő tullyok	No. 1.
vagyon tullyok harmadfő	No. 3.
vagyon szanto ökör	No. 6.
vagyon fa hordo ökör	No. 4.
vagyon minden szerszamostul, és egy	
egy lancel egyetemben beres vasas szekér	No. 2.
vagyon fa hordo ekekhez fel szekér	
vasas	No. 1.
vagyon vas czikotto	No. 3.
vagyon eke	No. 1.
vagyon két bokor vas	No. 2.
vagyon vasas borona	No. 1.
vagyon taliga eke ala valo bokor	No. 1.
vagyon hordo fal	No. 2000.
vagyon kad fenek	No. 20.
vagyon hordohoz valo fenek	No. 100.
vagyon galamb haz	No. 3.

Diszno olban

vagyon diszno örögh és süldő	
mindenestül fogva	No. 292.
vagyon az major haz körül indiai tyuk	
kakassal együtt	No. 38.
vagyon lud gunarral együtt	No. 16.
vagyon tyuk kakassal együtt	No. 18.
vagyon pava	No. 2.

Vár alatt az Cheöres kertben az sindeles chörnel

vagyon szuszok	No. 2.
kinek egyikeben vagyon vetni valo arpa	cub. 80.
az masikaban vagyon zab	cub. 150.

Az sindeles cheör mellett

vagyon zsupos cheör üres	No. 1.
vagyon az mellet egy asztag negyedivi	
dezma gabona	cruces 450. man. 10.
vagyon az sindeles cheör mellet masodik	
asztag negyediv majorsag gabona	cr. 528.
vagyon azon asztag mellet valo harmadik	
asztagban negyedivi majorsag buza	cr. 356.

vagyon az mellet valo negyedik asztagban	
negyedei majorság gabona	cr. 572.
vagyon az mellet valo ötödik asztagban	
harmadei majorság és dezma gabona	cr. 420.
vagyon az mellet valo hatodik asztagban	
harmadei majorság és dezma gabona	cr. 467.
vagyon az mellet valo hetedik asztagban	
harmadei majorság és dezma gabona	cr. 472.
vagyon az mellet valo nyolcadik asztagban	
harmadei majorság és dezma gabona	cr. 350. m. 7.
vagyon az megh nevezett asztagoknak	
közepette kilencedik asztag tavali	
majorság és dezma gabona	cr. 473. m. 15.

Var alatt valo Vad kertben

vagyon him szarvas	No. 7.
vagyon Gim szarvas	No. 4.
(A majorsághoz őszi és tavaszi vetések tartoztak, melyeket buzával és árpával vetettek be. A füzéri hegyen egy szőlő is volt.) „In possessione partionaria Sinay vagyon egy nemes curia, melyen vagyon egy kis haz...” „Itt Szinan vagyon két egy egy kerekő malomm, melyekből valo jövedelmének negyed része az úr számára percipialtatik. Ezen kívül, az minemű restentia voltanak, melyeket exigálni kellett volna ad ultimam usoe diem Martii, azok éppen Török Andrásh uram közinel maradtak, et per hoc az ő kegyelme számadasara.”	

1644

(A füzéri vár összes javainak inventáriuma Nádasdy Anna Mária részére, 1644 december 19-én.)

Var

Az Var alatt az Hegyben vagyon egy Pincze, melynek fedele Sindelyes jó ajtaja fél szer reteszes, melyben fér circiter vasa No. 60.
Vagyon ebben az Pinczében majorsági bor nyiri, Füzéri, Komlosi hegyeken termet vasa No. 5.

Parkany

Vagyon az Parkanyban egy Pincze gerendas padlással, ajtaja béllöt vas sarkos reteszes lakattyával, de az lakat az Porkolábnál
Az Pinczében vadnak Pénzen vött borok No. 18.
mely borok hordojat vötték pro f. 12.
Ez Pincze Padlasan vagyon tőgy deszka két szal No. 2.
Ezen Parkanban vagyon egy rozsz lo istallo négy lora valo, melynek fedele ighen rozsz
Az Var Kapujaban lévő szenelő drabant helyén
vadnak ember labara valo vasak No. 7.

Csinzér vagyon három	No. 3.
Nyak vas kettő	No. 2.

Ezek közösek voltak

Ugyan itt vagyon egy bokor réz dob	No. 1.
Gyalogh dob rosz	No. 1.
Vagyon két rosz beko is	No. 2.
Egy kapu fel vono vékony vas lemez	No. 1.

Munitiok

Az folyosokon körös körül vad Szakallasok mellyek közösek voltak	No. 52.
De ennek edgyike el szakadot.	
Az kapu felet valo Bastyan vagyon két Taraczk, három fontosak, melynek edgyikét Patak- rol hoztak	No. 2.
Az ór ablaknalis vagyon egy Taraczk, cir- citer masfél fontos	No. 1.
Taraczkokhoz valo vas golyobisok vadnak	No. 238.
Szakallasokhoz valo golyobisok egy szaruval az cub	71.
Puska por vagyon ötöd fél taraczkokkal kettőt Patakrol hoztak, az jo, az harmad fél tonnaival valo réghi ösze fült — tonna: 4 1/2.	

Sütő Haz

Vagyon egy Sütő haz bolt hajtasos kölabakra.	
Vagyon abban egy jo fűtő kemencze	No. 1.
Egy rosz vagdalo asztal	No. 1.
Ugyan itt egy nagy fa kaloda	No. 1.
Egy hus vago tőke	No. 1.
Egy sütő tekenő	No. 1.
Egy öreg h réz mosár vas köpőjével	No. 1.
Ezek közösek voltak.	
Ez Sütő haznak réghi béllőt vas sarkos hevederes ajtaja.	

Konyha

Vagyon egy konyha Kőkémény alatt
labakon, jo tűzhelyével egyetemben
Vagyon itt kétt vastagh Pad székek.
Ajtaja rosz fél szer sarkos hevederes.
pléh nélkül.

Deak haz

Ez haznak ajtaja réghi vas sarkos heve- deres pléhes kolcsával fordítójával	
Egy öreg h onban foglalt kilincs tablain üveg ablak rajta	
Egy öreg fejér kalyhas kemencze kívül fűtő	No. 1.
Vagyon itt egy deszkas rekeszes	No. 1.

Viragh Kert

- Ez kö kertben vagyon egy fél szer vas sarkos
reteszes réghi ajtó lakat nélkül
- Vagyon itt egy nagy Eper fa
Üres hordo vagyon No. 13.
Két Gabona tarto öreg Szuszék földél
nélkül
- Ab kisebbikben vagyon abaidocz öszi
fült penészes buza cub. 111.
Az masikban vagyon ugyan abaidocz cub. 213.
- Az Viragh Kertből nyilik egy öreg also Palota,
mely kö asztalos haz, ennek ajtaja rakot
vas sarkos hevederes pléhes ajtó, kulcsával
No. 1.
- Vagyon benne egy fejr kalyhas kívül fűtő kemencze
körülötte Pad székek No. 7.
- Egy öreg kilincs tablaju üvegh ablak rajta
Hét darab pad székek No. 7.
Egy süto tekenő No. 1.
Egy darab márvány kö asztal kölabakon No. 1.
- Ez haznak deszkas padlása vagyon.
Az a kö asztalos házból nyilo másik Palota bolt
hajtasos.
- Ennek ajtaja rakot vas sarkos pléhes,
kulcs nélkül
- Egy öreg üvegh ablak rajta romladozott No. 1.
Zöld mazu kívül fűtő kemencze benne.
Egy gyantásos festet asztal No. 1.
Kilenc darab Pad Szék körös körül No. 9.
Harom edgyes zöld kar Szék No. 3.
Egy bikfa nyoszolya No. 1.
Vagyon ugyan itt egy vas rosta No. 1.
- Ez hazból nyilik az Szenes haz, ajtaja rakot vas
sarkos hevederes pléhes kulcs nélkül
vagon itt kö soo No. 7.
Szegeletes bikfaból csinált talnyér No. 75.
vagon

Kis Pincze

- Vagyon egy Pinczeis az föllyül meghirt hazak
alat, melyet kis Pinczenek hinak
bot hajtással.
- Vagyon itt két részben gyümölcs tarto padlabakon.
Hordos bor vagyon vasa No. 18.
Teli majorsagh bor, nyolczvan pénzen vött.
- Vagyon itt egy bor vono kötél No. 1.
Egy korcsolya No. 1.
Egy bor vono szanka No. 1.
Egy kis atalagh borondza turo vasa No. 1.
Egy sajtar vaj circiter No. 1.
Sütő tekenő öreg három No. 3.
Kétt Atalagh Eczett vasával No. 2.

Felseő Ebedlő Palota

Ez felső hazra vagyon egy fa garadicz hiazattya- val, es fabol csinált folyosoja nemighlen jo.	
Ez haznak ajtaja béliöt sima ajto, vas sarkos hevederes, pléhes, kulcsával, forditojával.	
Egy zöld mazu réghi kívül fütő kemencze benne.	
Vagyon egy fehér asztal	No. 1.
Két edgyes zöd kar szék	No. 2.
Egy fehér edgyes kar szék	No. 1.
Egy kétt embernek valo kartalan fehér szék	No. 1.
Kétt fehér nyoszolyak	No. 2.
Kétt ruha tarto Ráma	No. 2.
Egy darab festett fogas	No. 1.
Batori Gabor képe ramas	No. 1.
Ez hazbol nyilik az Arnyék szék fél szer ajtaja	
Egy öregh üvegh ablak hat tablával az Palotaba.	

Palota Padgya

It vagyon aszu gyümölcs, hasogatott alma szil- vaval elegyes	cub. 11.
Asszu alma hasogatot	cub. 2.
Asszu körtvély	cub. 2.
Vad alma asszu	cub. 2.
Asszu szilva	cub. 2.
Cseresznye	cub. 2.
Asszu Barack	cub. 2.
Asszu megy	cub. 1.
Suliom	cub. 1 1/2.
Egy oldal szalonna	No. 1.

Fokon valo Szuszekok.

1. Az első szuszekban az Liszt, szuszek mellet vagyon Buza	cub, 138.
2—3. Az masikban és harmadikban	cub. 138.
4. Ugyan az Fokon egy szuszekban vagyon Liszt	cub. 28.

Var alat valo Udvarhaz

Konyha végiben valo haz	
Az haznak ajtaja béliet vas sarkos pantos retesz.	
Vagyon ebben egy béliöt fütő paraszt kalyhas kemencze	
Harom ablak rajta, kettein fába foglalt üvegh ablak, egy talnyér hijával, harmadik pappiros	No. 3.
Két fehér fényű nyoszoliak	No. 2.
Egy fehér asztal lábastol	No. 1.
Két darab pad székes asztal körül	No. 2.

Vagyon itt egy eget bor főző fazék, az csőri rosszak	No. 1.
Egy atalagban jó eczet (?) (?)	No. 1.

Konyha

*Vagyon egy konyha, fa kémény alatt jó tűzhellyel. Vagyon ebben egy lo eresztő zabla, és egy vaghdalo zabla	No. 2.
Egy fél szer vas sarkos hevederes ajtó rajta.	
Egy rossz almarium vagy talas	No. 1.

Sütő ház

Ez haznak ajtaja réghi fél szer vas sarkos hevederes fa kilincsel	
Ebben egy paraszt kalyhas sütő kemencze.	
Négy darab fejer fogasok	No. 4.
Egy fejer asztal labastol, egy darab (?) benne	No. 1.
Egy fejer öregk kar székek	No. 1.
Egy zöld egyes kar székek	No. 1.
Harom darab padszék	No. 1.
Harom ablak rajta kettei lantornas, harmadik faba foglalt üveghe, két tányér hia	No. 3.
Ennek pitvaraban fél szer ajtó vas sarkos hevederes, reteszes,	
Az Pitvarbol nyilik az kamora székek fél szer ajtó rajta.	
Ugyan ezen Pitvarbol nyilo kamora ajtaja vas sarkos hevederes, reteszes.	
Vagyon itt üres hordo harom	No. 3.
Az Udvarhaz udvaraban vagyon egy köris fa, egy hars fa, és egy dio fa.	
Az Udvarhaz Palankal keritet rossz sindelyezés alat.	
Az Palank ajtaja fél szer vas sarkos, hevederes vas kilincsel.	

Az Udvarház mellett való Istallók

Ennek kerítése Palank rossz sindelyezés alatt, Vagyon rajta egy öregk két felé nyilo kapu vas sarkos.	
Egy kis ajtó is ezen palankon mas felöl vas sar- kos heveder nélkül.	
Vagyon harom istallo	No. 3.
Edgyikük ezek közül vas sarkos pantos reteszes ajtaja lakattjával edgyüt.	
Edgyik ajtó nélkül, harmadik fa sarkos.	
Az edgyikben vagyon üres hordo	No. 19.
Köris vagyon vasa	No. 7.
Tölgy fa kadak vadnak	No. 6.
Egy jó vasas kerek	No. 1.
Egy valu	No. 1.
Az Istallo padgyan vagyon két hosszú asztal	No. 2.

Egy saito közös No. 1.
 Az Istallo szalmával fedet.
 Az véghiben vagyon egy szekér szín naddal földöt.
 Az udvaron vagyon 10 szal épületre való fa.

Maior haz

Ez Maior haznak kerítése hitvan Palank körös körül.
 Egy öreghez deszkas kapu rajta, mellette kis ajtó
 vas sarkos.
 Mas kis ajtó is rajta az var fele nyílik vas sarkos
 pantos fa kilincsel.
 Ezen udvaron egy Hars fa.
 Az Maior haznak tornaczan vas sarkos pantos
 kis ajtó fa kilincsel.
 Az tornaczba egy öreghez szuszék üres,
 kiben belefér circiter cub. 200.
 Az tornaczbol nyílik egy kis kamora ajtaja vas
 sarkos hevederes, reteszes.
 Az kamoraba vagyon kapa No. 1.
 öreghez csakany rossz No. 1.
 nyolcz (?) sindel csinálni való No. 8.
 Két kis vagdalo kés No. 2.
 Egy öreghez vas szegh karo (?) csináló No. 1.
 Egy kapocska No. 1.
 Kétf (?) nyelű kés No. 1.
 Egy derek szegh No. 1.
 Tengely végibe való talnyér karika No. 1.
 Egy (?) (?) No. 1.
 Kétf vasa tengely No. 2.
 Egy kis nyíró ollo No. 1.
 Tizen öt gomboliogh gyapju fonal No. 15.
 Egy vagy köpüllő No. 1.
 Egy két fülű vas fazék No. 1.
 Az major rosszas sindeyezéssel vagyon.
 Az Pitvaron kétf ajtó vas sarkos hevederes
 fa kilincsel.
 Az Pitvarbol nyílik egy öreghez kamora ajtaja
 vas sarkos hevederes reteszes.
 Ez kamoraban egy hordoban vagyon kender magh
 hordo(n) szapu cub. 13.
 Komlo két hordoban vagyon cub. 41.
 Tatarka egy hordoban cub. 2.
 Kétf öreghez tögy kad No. 2.
 Lencse egy szuszékben vagyon rossz földő cub. 8.
 Az majorhaz padgyan vagyon tehen tino bőrök
 közönségesek No. 8.
 Kétf öreghez ökör bőr No. 2.
 Egy bika bőr No. 1.
 Juh bőrök rosszasak No. 28.
 Az Filkehazi szócnek vagyn juhbőr No. 15.
 Borju bőr No. 2.

Ezen Pitvarbol nyilik az szoba ajtaja vas sarkos hevederes fa kilincsel.	
vagyon benne egy fejár asztal labastol	No. 1.
Egy paraszt fütő kemencze	
Kétt darab tőgy fa padszék	No. 2.
Kétt ablak rajta edgyik faban foglalt üveghe, masikon semmi nincsen.	
Kétt öreghe fa kupa vizhordasra valo	No. 2.
Egy öreghe rossz cseber	No. 1.
Egy fejő sajtar	No. 1.
Mas kisseb cseber	No. 1.
Egy vaynak valo kanna	No. 1.
Harom öreghe teinek valo fazék	No. 3.
Kiasztatott kender két kereszt	No. 2.

Major Udvaron valo Kamorak

Vagyon az major haznak két kamora mellyek szalmaval fedettek	No. 2.
Ajtai vas sarkos hevederesek, reteszesek.	
Az edgyikben vagyon egy hordoban borso	cub. 1.
Egy vasas kerek	No. 1.
Ezen Udvaron vagy Kertben vagyon egy (?) kilincs (?) nélkül.	
Tyuk vagyon kakassal edgyütt	No. 22.
Kappan vagy on	No. 2.
Lud	No. 18.
Vagyon egy Galambucsér galambokkal	No. 1.

Barmok száma

Eőregh tehen vagyon ezen majorban	No. 9.
Harmadfű tulok	No. 2
Harmadfű üssző	No. 2.
Tavaly ökör borju	No. 2.
Ötöd fű tulok	No. 1.
De az barmok ighen halnak,	

.....
in summa No. 16.

Disznok Szama

Eőregh artany vagyon	No. 24.
őregh kan	No. 2.
Eme diszno öreghe	No. 25.
Hyan süldő	No. 21.
Egy hizlalo diszno	No. 1.

.....
in summa No. 73.

Juhok szama

Öregh juh vagyon	No. 84.
Öregh kos	No. 10.
(?) jerki barany	No. 6.

.....
in summa No. 100.

(A majorsághoz tartoztak még szántó-
földek, rétek, szőlők, valamint egy szé-
rűskert, melyben osztagban állt a rozs,
buza, zab és széna.)

(A füzéri vár összes ingó és ingatlanjának inventáriuma, melyet a teljhatalmu megbízott Bálintfi János utasítására és Nádasdy Ferenc, Fogaras örökös urának és Magyarország országbírójának számadására, készült 1665. szeptember 18-án.)

Füzér Vára

- A mint adatik az fel-menetel az várban, először tanáltatik két felé nyilo kapu rossz az palánk kerítésén, melynek kapufél fái fen vadnak, edgyik felében vas sark edgy.
- Ezen kapu mellet vagyon edgy Drabant ház tapaszt nélkül valo.
- Az megnevezett kapuig az var kert felől bé van kerítve palánkal a párkany az Kapuig, az Kapun felyül pedig az vár felől pusztá.
- Item az Párkánybol az mint fel mennek az várban, fa grádicz vagyon az vár kapuig fél felől valo kar fákkal edgyüt.
- A váron kívül mindgyárt grádicz végén vagyon edgy emelcsős kapucska vas sarkon fordulo, mellyen vagyon vas fordito edgy és edgy retesz, ezen kapucska-hoz vagyon lakat edgy kolcsostol.
- Ezen kapucskán belől vagyon két felé nyilo kapu fa sarkokon, mellyen edgy retesz fő is vagyon.
- Ezen belől vagyon edgy öreg fel vono kapu, az kin vagyon két retesz, lancz edgy, Lakat vagyon hozzá kolcsostol kettő.
- Ezen belől vagyon az várnak vassal borított erős kapuja szegekkel meg verve vas sarkokon, ezen vagyon két lakat kolcsostol.
- Ezen kapun belől vagyon az kapu ellenében edgy Tömlőcz, Ajtaja kétczer Lakat rajta kolcsostol edgy. Ezen Tömlőcz mellől az mint az kapu köziben mennék, vagyon az Tömlőcz felől két felé nyilo kapu vas sarkosok, edgy retesz rajta.
- A kapu közöt vagyon Tüzelő hely edgy, kő kéményes, vagyon itt edgy rossz gyalog dob. A fal oldalán fogas kettő, Rab vasak három, Béklyok kolcsostol három, nyak vasak lakatokkal kolcsostol kettő, csinzer lakatokkal edgyüt őt, mely lakatok kolcs nélkül valok; Item vadnak itt kolcs nélkül valo lakatok négy; kolcs nélkülvalo béklyos lakatok kettő; A fal oldalán hively nélkül valo koszperd, edgy lánczos bot, Asztal lábastol kettő, körül három pad széek edgyes kar széek edgy, edgy kis paraszt székecske, edgy varga széek, edgy vas nyárs, edgy viz hordo kupa, edgy mosdo sajtár.

Ezen kapun közül az mint az vár piaczára ki men-
nének vagyon két felé nyíló kapu vas sarkos, és he-
vederes. Ki menvén ezen kapun jobb kéz felől vagyon
az Sáfár ház, melynek ajtaja reteszes, fél szeres,
vas sarkos, pléhes kolcsával, mely sáfár házban vad-
nak lövő szakállasok ötven hét. Item vadnak itt nyolcz
muskatélyok. Edgy öreg Fűrész, bor vono kötél kettő,
rosszak, vas csákány edgy, vas rud edgy, vas nyars
edgy, vas karo edgy, Fa aso edgy vasas. Réz mosár tő-
röstől edgy. Furo edgy.

Emellet vagyon az Sütő ház, ajtaja vas sarkos, rete-
szes, melyben vagyon edgy sütő kemencze, edgy kaloda
lánczal edgyüt, edgy edgyes szék rossz.

Emellet vagyon az konyha ajtaja fél szeres, vas sar-
kos, reteszes, edgy kő kémény konyhástól, edgy puszt-
a ablak, edgy rossz nyoszolya, két szék, itt vagyon
az vár fokra járó grádics.

Emellet vagyon az secretariusok háza ajtaja fél sze-
res rossz, vas sarkos, reteszes pléhes kolcs nélkül
valo, két pusztá ablak nyitva, edgy Asztal lábastól,
edgy rossz láda, kőből rakot edgy rossz kemencze, ebből
nyíló árnyék szék, Ajtaja vas sarkos.

Innét kimenvén vagyon pusztá virágos kert hely, mely
helyen vagyon edgy eper fa vadnak itt három vas
Csatornák.

Emellet vagyon edgy öreg ház Ajtaja béllőt, vas sar-
kos, pléhes kolcsostól. Ebben vagyon belől fűtő kaly-
hás kemencze, edgy pusztá ablakja. Az fal oldalán két
ráma, edgy edgyes szék, ebből nyíló árnyék szék, ezen
háznak padlása deszkás.

Ebből nyílik boltos ház Ajtaja rakott vas sarkos, plé-
hes kolcs nélkül, vagyon benne edgy zöld kívül fűtő
kemencze, Ablak rajta nyolcz íveg karika hijával. A
fal oldalán edgy fogas, edgy kerek asztal lábastól,
edgyéb kar szék nyolcz, két pad szék, edgy rekesz
deszkából álló feketével festett. Ajtaja sarkos re-
teszes pléhes kolcs nélkül, edgy festett nyoszolya,
a fal oldalán edgy fa ráma. Azon rámán íveg ablak
edgy. Ezen hazból kimenvén edgy rakott ajton, mely
ajtó vas sarkos pléhes kolcs nélkül, meg lévén for-
ditojával, és vono vasával.

Mellette valo háznak rakott ajtaja vas sarkos plé-
hes kolcs nélkül, Ablakja edgy három részből álló,
mely ablakon csak az felső részén vagyon íveg ab-
lak három karika hijával, vagyon itt edgy szenelő hely
kő kemenczés, melynek ajtaja vas sarkos, ebből nyí-
ló árnyék szék, ajtaja rakot vas sarkos reteszes.

Emellet vagyon az ebédő palota, vagyon itt edgy zöld
kívül fűtő kemencze, Lábastól edgy négy szögű aztal,
két edgyes kar szék, vagyon az fal oldalában öt rész-
ből álló feketén festet Almárium edgy, melynek aj-
taji vas sarkosok, vagyon pléhes kolcsokkal edgyüt,
az fal oldalán edgy fekete ráma, mellyen vagyon az

- Batori Fejedelelem képe. Ablakja négy fiokos, három fiokja jó edgyike rossz, edgyike rossz tíz karika híjával, és edgy néhány íveg karikák meg romladozásával. Ebből nyílik edgy boltos ház ajtaja rakot pléhes kolcsával, vono karikájával edgyüt, vas sarkos. Vagyon itt edgy kívül fűtő zöld mazas kemencze, edgy piros márvány kő asztal lábastol, edgy fekete asztal lábastol, négy edgyes kar szék, Ablakja három karika híjával, kívül vas rostélyos vas hálloval edgyütt, vagyon itt edgy festett nyoszollya.
- Ezen boltos házból nyílik a Tár ház Ajtaja két szeres, vas sarkos, vassal borított, pléhes kolcsával, három retesz rajta, edgyik reteszen béklyos lakat, melyben vagyon fejer márvány kő Asztal lábastol edgy (?) edgy veres fa Asztal lábastol. Fal oldalán valo hat rámək, edgy pad szék, edgy hosszú fekete láda pléhes kolcs nélkül, edgy pusztá ablak és vas halos.
- Piros márvány köves házból nyílik más bolt is, melynek ajtaja Dupla, vas sarkos, pléhes, kolcsával, és fordítójával edgyüt, vagyon itt edgy almárium két fiokjával pléhesek, kolcsok hozzájuk valo. Lábastol edgy nyolcszegű fejer Asztal. edgy fekete nyoszolya, edgy edgyes karszék, ebben szenelő tűz hely, Ajtaja vas sarkos, ebből nyíló árnyék szék, Ajtaja dupla, vas sarkos pléhes kolcs hozzájuk valo. A fal oldalán hat rámək, edgy láda pléhes kolcs hozzájuk valo, melyben vagyon öt száz forint id. est fr. 500. Ablakja négy fiokos négy íveg karika híjával, Kívül vas rostélyos vas hallos.
- Ezen hazakból kimenvén az folyosokra, melyeknek edgyik része az kápolna felől nyíló véggel, másika pedig az Pusztá virágos kert felé. A kápolna felől valo folyoson vagyon két rossz öreg szuszék. Innét bémenvén
- Az kápolna felé, vagyon az kápolna előtt edgy Pusztá Palota fa Padlásos rossz, Ajtaja vas sarkos retesz lakat rajta, hozzá valo kolcs. Szenelő hely benne kő kéményével edgyüt, Ablakja pusztá, vas rostélyos, edgy pad szék benne, három öreg szuszékok.
- Ebből nyíló más edgy ebédő palota. Az fala deszkás rossz. Ajtaja béli vas sarkos, két Dupla Ablak rajta, vas rostélyos, edgy rossz láda lenne.
- Meg irt ebédő palotából vagyon mas edgy Rimay Ház nevű nyíló bolt is, melynek ajtaja béli vas sarkos, retesz, Ablakja pusztá, vas rostélyos. Szenelő hely benne kő kéményes, mely kő kémény felé vas rostélyos. Ebben vagyon edgy darab On, ebből nyíló Árnyék szék, Ajtaja vas sarkos retesz.
- A meg irt kápolna előtt valo Nagy Palotából vagyon az kápolnára nyíló ajtó melynek ajtaja vas sarkos, pléhes hozzá valo kolcs, Fordítójával, és vono vasával edgyüt, edgy kő oltár benne, és edgy kőből rakot pré-

dikállo szék, ablaki puszták vas hállokkal bé von-
va.

Ezen Paloták és Kápolna alatt vadnak négy Pinczék, első malom pincze, Ajtaja fél szeres, vas sarkos reteszes, vagyon benne három kezi malom, vas hajtokkal edgyüt tudni-illik az kettein, az edgyiken nincsen. Másik kis Pincze, Ajtaja dupla, vas sarkos, reteszes, lakat rajta: vagyon benne alma tartani való állás, vas karo edgy. Fa liu edgy, Héber edgy. Harmadik vizes Pincze, Ajtaja Dupla, vas sarkos, reteszes lakat rajta. Negyedik öreg Pincze. Ajtaja dupla két felé nyíló reteszes, vas sarkos.

Ezen Pinczéből nyílik edgy Szalonnás Ház, ajtaja vas sarkos, reteszes lakat rajta. Ablaki körül vas hallosok, vagyon két ház benne. Az Pincze előtt vagyon két kut, mely kutban vas lánczon abroncsos vas veder vagyon, kutnak párkázattya hét vas kapcsokkal vadnak összefoglalva. Az másik élében kut fával vagyon bé Csinálva.

Következik az vár piacza. Az honnat az major ház felől való vár fokra felmenvén, vagyon ott edgy vigyázo hely. Az hol vagyon két pad szék és mellette három darabant házacska, ajtaji vas sarkosok reteszesek, ezek felet az kápolna Padgya, az hol vadnak három tonnácska puska Porok.

Viszont onnat jöven az vár fokára az Ora felé vagyon két nagy öreg szuszék, vagyon edgy Tornycoska, melyben vagyon Ora edgy minden szerszámával.

Alatta edgy vigyázo hely az Udvarház felől, mellette lövő hely, mely helyben vagyon edgy Sugár Taraczk fél szekren, az mely vasas, vagyon mellette Árnyék szék, Ajtaja vas sarkos, reteszes, ezen tul rekesz, Ajtaja vas sarkos reteszes.

Az fokrol ki menvén vagyon az Porkoláb háza, mely ház előtt orsokkal épült folyoso. Az háznak ajtaja Dupla vas sarkos pléhes kolcs nélkül, vagyon benne edgy kő kemencze, edgy Asztal lábastol, pad szék négy darab, Almáriom vas sarkos pléh nélkül. A fal oldalában vak ablak. Ablakja hitvános, vagyon benne edgy pár réz Dob, edgyiknek boritoja lyukas, edgy edgyes kar szék, festett nyoszolya edgy, edgy rossz láda.

Ebből nyíló boltocska, Ajtaja vas sarkos, reteszes, melyben vagyon edgy rossz láda.

Ezen házból viszont az Fokra ki menvén, vagyon az kert felől Árnyék szék, Ajtaja vas sarkos reteszes, vagyon itt edgy Darabant házacska, Ajtaja vas sarkos reteszes.

Ezen Darabant ház mellet vagyon edgy fel járo fa grádiz az folyosóra, Azon felül vagyon edgy por házacska, melyben vagyon harmad fél tonna Agyu por.

Ezen por ház mellet vadnak négy Drabant házacska, hármának Ajtaja vas sarok nélkül valok, ne-

gyedikének ajtaja vas sarkos reteszes, vagyon azon Drabant házacskák előtt edgy hosszú Tekenő. Ezek végiben a vad kert felől edgy vigyázo hely is.

Vagyon ezen tul az kapu felet edgy lővő Bástyá, melylyen vagyon edgy Sugár Taraczk fel Tallyigán, mely vas nélkül való, vagyon itt három vas lámpás.

Ezen tul vagyon az kapu felet vagyon edgy gerendás fel ház, Ajtaja fél szeres rossz, vas sarkos, pléh rajta kolcs nélkül való, vono vasával edgyütt. Vagyon benne edgy szenelő kemencze két iveg ablak rajta, mellyek rosszak.

Innét nyilik az Czejt ház, Ajtaja vas sarkos, reteszes, lakat nélkül, vagyon benne vas Taraczk golyobis két száz ötven id. fr. no. 250. Agyu golyobis kő hetven három id. fr. no. 73. Szakalloshoz valo vas golyobis fél általaggal, Tüzes gránátok kilencz id. fr. no. 9. Cserepekben való Tüzes szerszám száz húsz id. fr. no. 120. Edgy réz Csiga, Ahoz edgy kötél, Deszka met-sző fűrész edgy, másfél szakállas vas, Fa Csiga edgy, rossz sisakok tiz id. fr. no. 10. Fegyver Derékhoz valo nyak vas kettő vasrost edgy. Pecsénye Sütő, Ablakra valo két vas rostély, edgy réz üst. Hars kőtelek no. 13. Szakalloshoz valo forma edgy. Vizhordo bőr tömlő kettő rosszak, két kolcs nélkül valo lakat, edgy rossz pléh kolcs nélkül, Kondérhoz valo réz fedő edgy, négy rossz vas lampas, Ablakra valo vas háló kettő, kemencze Szájára valo vas Tabla no. 2., lővő szerszámhoz valo vas horog no. 1. (A mondat végén levő hat szó olvashatatlan.)

Az vár alatt valo Udvar ház

Mely köres körül tapasztott sövénnel keritve. A vár felől vagyon két felé nyilo kapu vas sarkos, lakat rajta kolcsával, mellette kis kapu vas sarkos, reteszes (?) lakat rajta kolcsostol.

Az külső kerítésben vadgyon egy mashol nyilo Istálló kettő, sindelyezés alat.

Ajtaji mind kettőnek, az külső Ajtó vas sarkos, reteszes.

Az belső fa sarkos, retesz nélkül való. Az nagyobbik Istalloban végig valu.

Emellett vagyon edgy bor ház, meljen vagyon két Ajtó. Az edgyik sarok nélkül másika dupla vas sarkos reteszes, vagyon benne hordo hat száz, id. No. 600., edgy bor törő korlát minden szerszámával.

Ezen tul vagyon edgy lo Istálló, Ajtaja Dupla, vas sarkos, reteszes, végig benne válu, lovak állása padlott.

Emellett vagyon mas Istálló is. Ajtaja Dupla, vas sarkos reteszes, vagyon benne Agy kettő, Széna tarto hely deszkás, két darab Ráma, edgy pad székek. Fa Gyertya tar-to edgy. A fal oldala felig deszkás, mellette vagyon edgy kapu közti az falu felől, vagyon itt uczára nyi-

lo kapu két felől nyilo, vas sarkos reteszes lakat rajta kolcsával.

A kapu mellet vagyon edgy kis élés házacska, Ajtaja fél szeres vas sarkos, reteszes, lakat rajta, három szuszék benne, edgy fél köből két o hordo, sernek való Árpa szalad (?) cub. 9. id. fr. kilencz.

Emellet vagyon szeker szín kapuja vas sarkos, reteszes, vagyon itt nyolcz kád, edgyike rossz, edgy sajto, két vasas borona, két ekéhez való Talyiga szer-számostol, emellet vagyon edgy (?) szín, (?) fedele, vagyon alatta két beres szekér, edgyik járom nélkül való, másika járom, lócs oldalak nélkül. Item vagyon fél szekér mellyen az vasba fát szoktak hordani, ehez edgy láncz. (?) hordok no. 25. id. fr. huszon öt.

Ezen külső kerítésben vagyon edgy kertes ház pitvarostol, A pitvarnak ajtaja fél szeres rossz vas sarkos reteszes, ebből nyilo házacska, Ajtaja fél szeres, vas sarkos, vagyon benne edgy kő kemencze, három hordo gyalult kaposzta, edgy üres kaposztás hordo, padszék körös körül, Ablakja három.

Emellet vagyon edgy veteményes kert, Ajto rajta kettő, mind kettő vas sarkos, reteszes, ezen kertben vagyon köpü (?) (?) (?) tíz. Üres köpü tizenhárom.

Innét bé menvén az belső kerítésben vagyon az kapu előtt edgy rossz kis hidacska, kapuja vas sarkos, reteszes, retesz fővel és ahoz járo vasával edgyüt, belől az kapun edgy rossz fa grádicz kar fájával edgyüt, ezen belől az Tornacz az fűtő ház végiben, vagyon itt edgy paraszt asztal labastol, és edgy pad szék.

Emellett vagyon az Sütő ház. Ajtaja bélettel, vas sarkos pléhes kolcs nélkül fordítójával, vagyon rajta két üveg ablak, edgy paraszt asztal lábastol. Pad szék körülötte kettő, edgy hosszú szék. Láb nélkül való hosszú asztal edgy. Eczetes Almáriom edgy, Ajtaja vas sarkos reteszes. Eczet vagyon benne edgy tonnácskával rossz. A fal oldalan öt Darab ráma, Tanyér tarto Almarion kettő, edgy fűtő kemencze, két vas nyars, három fa tál, tizen edgy tanyér fa. Két szita edgy fa kalán, vágo kés edgy, edgy mosogato, edgy mosár töröstől, edgy vas rost, két Dása, két Csőbör, edgy sütő tekenő, és edgy kisebb tekenő, edgy öreg kupa és két kisebb. Ezen háznak pitvara, Ajtaja bélet vas sarkos kolcs nélkül vagyon benne edgy kő keményes konyha. Azon konyhaban vagyon bé csinálva edgy bor főző fazék minden szerszámostol.

Hossu Asztal. Fa kemény rossz.

Ezen pitvarbol nyilik edgy alsó ház, Ajtaja Dupla vas sarkos, pléhes kolcsával edgyüt, vagyon benne edgy kályhás kemencze benne zöld kívül fűtő. Ablakja három jok, kereszt (?) vasasok. Asztal négy szegű edgy

- lábastol (?). Pad székek körös körül, A fal oldalán három fogas, edgyes székek három, nyoszolya edgy.
- Ebből nyílik edgy Szenelő ház, Ajtaja Dupla vas sarkos pléhes kolcsával, fordítójával, vono vasával edgyüt, edgy Tüzelő hely fa kéményével edgyüt. Pad székek edgy. Ablak kettő puszta, három fogas, láda edgy rossz pléh nélkül. Ebből nyílik edgy Árnyék székek, Ajtaja Dupla vas sarkos reteszes.
- Ezen hazaknak padgyain vagyon edgy Ajtó vas sarkos reteszes, lakat rajta kolcsostol, üres hordo vagyon rajta tizen nyolcz, Aszu alma hordoval négy.
- Vagyon ezen az Sutton két fél ház, melyek előtt vagyon folyoso fa orsokkal csinálva, Ezen az folyoson vagyon edgy rekesz, kinek ajtaja vas sarkos reteszes.
- Ezen folyosokrol nyílik az két fél házakra edgy Pitvar, Ajtaja Dupla vas sarkos pléhes kolcsával, fordítójával edgyütt, ezen pitvarban vagyon edgy deszkás rekesz, Ajtaja vas sarkos, reteszes, melyből nyílik edgy árnyék székek, Ajtaja vas sarkos reteszes, kívül mind deszkás, ezen pitvarbol nyílik edgy kis ház az vár felől, Ajtaja dupla vas sarkos, pléhes kolcsával fordítójával edgyüt, ebben vagyon edgy kívül fűtő zöld mázas kemencze, Asztal lábastol edgy, két Darab pad székek körülötte, edgy fejer nyoszolya, edgyes székek kettő, edgy fekete hosszú láda, két fiával pléhével és kolcsival. A Fal oldalán vagyon két darab fogas, ablakai üvegből valok kettő.
- A veteményes kert felől nyílik ezen pitvarbol mas fél házacska, Ajtaja dupla vas sarkos, pléhes kolcsával fordítójával, vagyon itt edgy zöld mázas kívül fűtő kemencze Fa kéményével edgyütt, vagyon itt edgy Asztal lábastol, két darab pad székek körülötte. A Fal oldalán öt darab festet fogas edgy öreg festet nyoszolya, edgy kis tentás asztal, fiastol, lábastol, edgyes kar székek három, edgy fekete pohár székek, almáriomokkal edgyüt. Mind vas sarkos pléhes, kolcs nélkül valok, üvegh ablakai négy, hárma vas rostélylyos, negyedik fa Táblás vas sarkával, reteszével edgyüt. Rossz Gyertya tarto hamva verőstől, edgy borso lo iskatulya, Abrosz kettő, két törülköző kendő, edgy lepedő. Uj derékalj takostol, párna tokostol edgy.
- A pitvarbol nyílik az Padra edgy fél tolo ajtó vas sarkos, reteszes lakat rajta kolcsostol, vagyon ott hordok hat, mely pad vagyon io sindelyezés alatt.
- Ezen fél házak alatt vadnak bor házacsok kettő Pitvarostol, pitvarnak ajtaja dupla pléhes, kolcsával, vas sarkos reteszes, vagyon itt edgy rossz láda pléh nélkül, kö so vagyon hat, edgy réz kupa, két rez Csók, edgy darab aczél.
- Az veteményes kert felől valo kis ház ajtó nélkül vala, kibén vagyon tehen turo edgy tonnával, két tonna vaj, két sütő tekenők, ablakra valo ráma négy rosszak, edgy vas láb fél lába híjával, (?) há-

rom edgy (?), két béklyo vas, edgy bádok töcsér,
fél szapu, edgy kis csap furo.

Az var felől valo kis ház edgy pusztá ablaka, vagyon
benne két tonna, edgy vas sisak. Ezen belső kerítés-
ben vagyon edgy sáfár ház, Ajtaja dupla vas sarkos
retesz, hat fűtő rossz kettő. Ablakja kettő vas há-
los, edgy öreg szuszék, benne két pad szé, edgy hús
tarto ráma, edgy kenyér tarto láda fedeletől, edgy
bor hűsítő fa Csőbör, hat élés tarto hordo, edgy ká-
dacska, edgy asztal fia, Te(1)jes fazék edgy, edgy
hus vago bárd, edgy halas tonna.

Ezen ház mellet vagyon edgy öreg konyha, ajtaja fél sze-
res, vas sarkos retesz, benne edgy öreg konyha fa
kéményével, fa táblája, vas sarkos, retesz, kívül mel-
lette, edgy hosszú asztal, az konyha padgyán vagyon
edgy ajtó, vas sarkos retesz.

A vár alatt valo maior ház!

Ezen maior ház körös körül keritet rossz sövénnyel,
beiaro nagy kapu rajta, vas sarkos, mellette beiaro
kis kapu, vas sarkos, mely kerítésben vagyon edgy ma-
ior ház rossz, kinek tornacza, pitvara, az Tornacz a-
lat vagyon edgy kamora rossz, Ajtaja vas sarkos re-
tesz, A Pitvarnak ajtaja vas sarkos retesz, mas
ellenében valo Ajtajai vas sarkosok, reteszese.

Ezen pitvarbol nyilik az kapu felől edgy ház pusztá
ajtó nélkül, ugyan ezen pitvarbol nyilik az vár felől
más ház is. Ajtaja fél szeres, vas sarkos, mely háznak
két ablaki rosszak, edgyikén iveg Ablak három kari-
ka hiával.

Ezen kerítésben az Csűr felől barom állások vadnak edgy
rendben tudniillik barom és ökör állások rosszak.
Ugyan ezen kerítésben vagyon az vár felől más iob
maior ház az barom állások felső végiben Tornáczá-
val edgyütt, az Pitvar Ajtaja vas sarkos, és retesz,
vagyon benne edgy kis konyha kő kéményes, ezen pit-
varnak más Ajtaji is vagyon az Csűrös kertre nyilo,
vas sarkos.

Ezen pitvarbol nyilik a maior ház Ajtaja vas sarkos,
vagyon benne edgy kő kemencze, edgy asztal lábastol,
négy pad szé. A pitvarbol nyilik két kamora, Ajtaji
vas sarkosok, edgyik retesz lakat rajta, vagyon ben-
ne edgy kupa, két Sajtár, két Dása, Teyhez valo tiz fa-
zék, két Csőbör, edgy köpüllő, edgy tekenő. Ezen háznak
az vár felől valo végiben vagyon Tyukokk és ludakk
és indusokk valo olak edgy rendben rosszak, melyola-
kon vadnak Ajtok kettő vas sarkosok, két ól pedig
Ajto nélkül valo.

Az álló udvarrol nyilik az Csűrös kert, kinek kapuja
vas sarkos, retesz, rossz, vagyon ezen kertben edgy
rossz Csűr, mely Csűrös kert sövénnyel keritet va-

- gyon itt edgy buza Ásztatag.
 Ezen rossz Csürben vagyon edgy öreg szuszék, melyben
 vagyon buza cub. 260, mely buzát 29 may Anni 1666
 retignaltak kezemhez, mely buzának cu. 18 meg doho-
 sodott anti resignationem.
 Az Csüröskert mellett vagyon edgy Gyümölcsös kert is
 sövénnel kerített, kinek ajtaji vagy inkább kapuja
 vas sarkos retesz, körül sövénnel kerítet, mely
 sövény rossz.

(Az inventárium a továbbiakban a majorság
 teheneit, tinóit, ökreit, pulykát, sertéseit
 veszi számba. A majorsággal szemben
 van még egy sövénnel kerített veteményes
 és egy pince. A vár alatt egy serfőző ház is
 volt, melyben a főzéshez szükséges minden-
 féle szerszámot tartottak.)

1668

(Füzér várának összes ingo és ingatlanjainak
 inventárium, melyet Szilágyi György és Cza-
 ti György készítettek Nádasdy Ferencnek, 1668
 január elsején.)

Füzér vára

- Az mint adatik az fölmenetel az várban, két papu fa
 fönk állok edgyik feliben vas sarok edgy.
 Ezen kapu mellett vagyon edgy drabant ház, tapaszt
 nélkül, sindelezése semmire való, és padlás nélkül.
 Az megnevezett kapuig, ajor s vad kert, felébe be van
 kerítve palánkkal.
 Item az párkánybul az mint fölmennek az várban, fa grá-
 dics vagyon az vár kapuig fel felé valo karfákkal
 edgyütt.
 Az váron kívül, mindgyárt grádics végén vagyon egy emmel-
 csős kapu vas sarkon forduló, melyen vagyon vas
 fordító egy, és egy retesz: ezen kapucskához vagyon
 lakat kulcsostól egy.
 Ezen kapucskán belől vagyon két felé nyiló kapu, fa
 sarkokon, melyen retesz vagyon föstül egy.
 Ezen belül vagyon egy öreg fel vnyó kapu, az kinn va-
 gyon két retesz, láncz egy, lakat vagyon hozzá kul-
 csostol kettő.
 Ezen belől vagyon az várnak vassal borított erős ka-
 puja, szegekkel megverve, de sok szeg héjával vas
 sarkokon, azon vagyon az kapu ellenében egy tömlöcz,
 Ezen kapun belül vagyon
 ajtaja retesz, lakat rajta kulcsostol egy.
 Ezen tömlöcz mellől az mint a kapu közibe mennek,
 vagyon az tömlöczön felől kétfelé nyiló kapu, vas
 sarkokon egy retesz rajta.

- Az kapu között vagyon tüzelő hely, kőkéményes, vagyon itt egy rossz gyalog dob lukas, az fal oldalán fogas kettő, rab vas három, békó kulcsostól négy, nyakvas lakatokkal s kulcsokkal kettő, csinzer öt, csak egyikhez lakat kulcs nélkül, kulcs nélkül való békós lakat kettő, az faloldalon hüvel nélkül való koczperd egy, egy lánczos bót, asztal lábastul kettő, körül három pad szék, egyes padszék egy, egy paraszt szék, egy varga szék, egy vasnyárs, egy vízhordo kupa.
- Ezen kapu közül a mint a vár piaczára kimennek, vagyon két felé nyíló kapu, vas sarkos és hevederes.
- Kimenvén ezen kapun, jobb kéz felől vagyon a sáfárház, melynek ajtaja pléhes, kulcsostól félszeres, vas sarkos, mely sáfárházban vannak lövő szakállasok ötven nyolc, item vannak itt muskatérok nyolc, bor vonyó kötél kettő, fűrészs kicsiny egy, vas rud egy, vas nyárs egy, vas karó, egy, furó egy, egy rossz vas likasztó, muskétákhoz való kanót csomó negyven négy, egy kis vas ajtó, kemencze szájára való.
- Ez mellett vagyon a sütőház, ajtaja vas sarkos, reteszes, melyben vagyon egy sütő kemencze, egy kaloda lánczal együtt, láb nélkül egyes szék, egy.
- Ez mellett vagyon az konyha ajtaja félszeres, vas sarkos, reteszes egy kő kémény konyhástul, egy pusztá ablak, két hosszas szék, itt vagyon az vár fokra járó grádics.
- (Más írással) Ebből nyílik boltos ház, ajtaja rakott, vas sarkos, pléhes, kulcs nélkül, vagyon benne egy zöld mázas kívül fűtő kemencze: ablak rajta egy, üveg ablak rajta nyolcz karika hijával, fogas az fal oldalán négy, kerek asztal lábastól egy, egyes karszék nyolcz, padszék kettő, vagyon benne rekesz, deszkából álló fekete festékkel festett, vagyon rajta ajtó, sarkos reteszes, pléhes kolcs nélkül. Festett nyoszolya egy, ráma az fal oldalán egy, azon rámán üveg ablak egy. Ezen házból kimenvén egy rakott ajtón, mely ajtó vas sarkos pléhes, kulcs nélkül, meg léven fordítója, és vonó vasa.
- Mellette való háznak ajtaja rakott, vas sarkos pléhes kulcs nélkül, ablakja egy, három részből álló, mely ablaknak csak az felső részin vagyon üveg ablak három karika hijával. Vagyon itt egy szenelő hely kő kéményes, melynek ajtaja vas sarkos. Ebből nyíló árnyékszék ajtaja rakott vas sarkos, retesz rajta.
- E mellett vagyon az ebédlő palota, vagyon itt egy zöld kívül fűtő kemence, asztal négy szegű, lábastól egy. Egyes karszék no. 7., vagyon az fal oldalában öt részből álló almáriom feketével festett, mely ajtai vas sarkosok, négye pléhes, kulcsokkal együtt. Az faloldalon ráma, fekete no. 1., mely ráma felé vagyon az Bátorfi fejedelem képe. Ablak rajta négy, fiókos, melynek hárma jó, egyike rossz, tíz karika hijával és egynéhány karikák megromladozásával.

Ebből nyílik egy boltos ház, ajtaja rakott, pléhes kolcsával vonó karikájával együtt vas sarkos, vagyon itt egy kívül fűtő, zöld mázas kemence, egy piros márványkőből álló asztal kőlábastól. Asztal hosszú, lábastól egy. Egyes karszék no. 4. Ablakja egy, három karika hijával, kívül vas rostély rajta, vas hálóval együtt, vagyon itt nyoszolya, festett no. 1.

Ezen boltos házból nyílik az térház. Ajtaja kétszeres, vassal bélet, vas sarkos, pléhes kolcsával, három retesz rajta, egyik reteszen béklyós lakat, melyben vagyon fhér márványkő asztal, négyszegű lábastól no. 1. Fal oldalán való ráma no. 6. Padszék no. 1. Fekete láda, hosszú no. 1., pléhes kolcs nélkül. Ablakja pusztá, vas hálós.

Feljül megírt piros márvány kő asztalos házból nyílik más bolt is, melynek ajtaja dupla, vas sarkos, pléhes, kolcsos, fordítójával együtt, vagyon benne az fal oldalában almáriom két fiokjával, pléhesek, kulcsosok, egy nyolc szegű fejer asztal lábastól. Fekete nyoszolya egy. Egyes karszék egy. Ebben szenelő tűzhely, ajtaja vas sarkos. Ebből nyíló árnyékszék, ajtaja dupla vas sarkos, pléhes kulcsostól. Vadnak ráma körül no. 6. Láda pléhes kulcsostól no. 1., melyben vagyon ötszáz forint id. est fr. 500. Ablakja négy, fiokós, négy karika hijával. Kívül vas rostélyos, vas hálós.

Ezen házból kimenvén az folyósokra, melyeknek egyik része a kápolna felől való folyóson vagyon szuszék öreg no. 2., rosszak. Innét kimenvén az kápolna felé vagyon az kápolna előtt egy nagy pusztá palota, fa padlása rossz. Ajtaja vas sarkos, reteszes, lakat rajta kulcsostól. Szenelő hely benne, kőkéményével együtt. Ablakja pusztá vas rostélyos. Padszék benne egy, öreg szuszékok no. 3., rosszak.

Ebből nyíló más egy ebédlő palota. Az fali deszkás, rossz, ajtaja bélelt, vas sarkos, két pusztá ablak rajta vas rostélyos. Láda vagyon ebben egy rossz.

Megírt palotából vagyon más Rimay ház nevű nyíló bolt is, melynek ajtaja bélelt, vas sarkos, reteszes, ablakja pusztá vas rostélyos. Ebben vagyon egy darab on, ebből nyíló árnyékszék ajtaja vas sarkos, reteszes.

Az megírt kápolna előtt való nagy pusztá palotából vagyon az kápolnára nyíló ajtó, melynek ajtaja vas sarkos, pléhes, kulcsos, fordítójával és vonó vasával együtt, egy kő oltár benne és egy kőből rakott predikáló szék is. Ablaki puszták, vas hálókkal bevonva.

Ezek paloták és kápolna alatt vadnak nagy pinczék. Első malom pincze ajtaja félszeres, vas sarkos reteszes, vagyon benne három kézi malom vas hajtokkal együtt az kettein, az egyiken nincsen vas hajtó. Másik kis pincze ajtaja dupla, vas sarkos, reteszes, lakat rajta. Vagyon benne alma tartani való állás, vas karó egy. Fa liu egy, hébér egy. Harmadik vizes pincze. Ajtaja dupla, vas sarkos, reteszes, lakat rajta. Negyedik

őreg pincze. Ajtaja két felé nyíló, reteszes, vas sarkos. Ezen pinczéből nyílik egy szalonnás ház ajtaja vas sarkos, reteszes, lakat rajta. Ablaki kívül vas hálósok, vagyon itt ház no. 2.

Az pinczéből kijöven előtte vagyon kut no. 1., melyen vagyon vas láncz no. 1., az láncz végén vas abroncsos veder, mely kutnak párkázattyán lévő kövek két vas kapcsolkkal vadnak össze foglalva. Az másik eleven kut fagerendákkal vagyon bévsínálva.

Következik az vár piacza, melyről az major-ház felől való várfokra felmenvén, vagyon ott egy vigyázó hely is, itt vagyon két padszék, e mellett három darabant házacsok, ajtai vas sarkosok, reteszese, ezek felett az kápolna padgyán vadnak három tonnácska lévő szerszámokhoz való porok.

Ezen fokon vagyon szuszék no. 2., vagyon óra az tornyoskában egy, minden szerszámostul. Alatta egy vigyázó hely az udvarház felől, mellette lövő hely, mely helyben vagyon egy sugár taraczk fél vasas szekeren e mellett árnyékszék ajtaja vas sarkos, reteszes. Ezen túl rekesz, ajtaja vas sarkos, reteszes.

Az fokról kimenvén, vagyon az porkoláb háza, mely ház előtt vagyon egy faórsokkal épült folyósó, az háznak ajtaja dupla, vas sarkos, pléhes kolcs nélkül, vagyon benne egy kemencze, fém asztal, négyszegű, lábastól. Padszék négy darab. Almarium vas sarkos, pléh nélkül, az fal oldalában vak ablak, ablakja egy ives hitványos, vagyon itt egy pár rézdob, egyike lukas, egyes karszék no. 1. Festett nyoszolya no. 1. Láda no. 1. rossz. Ebből nyíló boltocska, kinek ajtaja vas sarkos, reteszes, melyben vagyon láda, egy rossz.

Ezen házból viszont az fokra kimenvén, vagyon az vadkert felől árnyékszék, ajtaja vas sarkos, reteszes. Vagyon egy darabant házacska, ajtaja vas sarkos, reteszes.

Ezen darabant ház mellett vagyon egy feljáró fagrádics az folyósóra, azon felül vagyon egy por házacska, melyben vagyon harmadfél tonna ágyu por.

Ezen por ház mellett vadnak négy darabant házacsok, melyeknek egyike vas sarkos, reteszes. Az többi sarok nélkül való. Vagyon ezen drabantházacsok előtt egy hosszú tekenő. Ezen végiben az vadkert felől vagyon egy vigyázó hely is.

Vagyon ezen túl a kapu felett egy lövő bátya, melyen vagyon egy sugár taraczk, fél vasatatlan talyigán áll. Vagyon itt három vas lámpás.

Ezen túl a kapu felett vagyon egy gerendás felház, ajtaja felszeres rossz, vas sarkos, pléh rajta, kolcs nélkül való vonó vasával együtt. Vagyon benne egy szenelő kemencze. Két ives ablak rajta, az kik rosszak.

Innét nyílik az czék ház. Ajtaja vas sarkos, reteszes, lakat nélkül vagyon benne vas taraczk golyóbis no. 250. Ágyu golyóbis kő no. 73. Szakállashoz való vas-golyóbis fél általaggal. Tüzes gránátokkal no. 9. Cserepében való tüzes szerszám no. 126. Egy réz csiga, ahhoz egy kötél, deszka metsző fűrész egy, másik fél szakállas vas. Facsiga egy. Sisakok, rosszak no. 10. Fegyverderékhez való nyakvas no. 2. Rézüst egy, rossz. Hárs kötelek no. 13. Szakállashoz való vas, víz-hordó bőr tömlő no. 2., rosszak. Egy rossz pléh, kolcs nélkül. Réz fődő kondérhoz való egy. Vaslámpások rosszak no. 4. Ablakra való vasháló no. 2. Kemencze számára való vastábla no. 2. Lövő szerszámhoz való vas horog egy.

Az vár alatt való udvarház

- Mely körös körül tapasztott sövénnel kerített, az vár felől vagyon két felé nyíló kapu rajta vas sarkosok, lakat rajta kolcsával. E mellett vagyon kis kapu vas sarkos retesz lakat rajta kolcsostól.
- Külső kerítésben vagyon egymásból nyíló istálló no. 2., fa sindelyezés alatt, ajtok rajtok no. 2. Az külső vas sarkos reteszes, az nagyobbikban vagyon válu végig.
- E mellett vagyon egy bor ház, mellyen vagyon két ajtó, az egyik sarok nélkül, másik dupla vas sarkos, reteszes, vagyon benne hordo no. 600, id. est hatszáz, egy bor törő korlát minden szerszámostul.
- Ezentul vagyon egy lo istálló ajtaja dupla vas sarkos, reteszes fővel együtt, végig benne válu, lovak állása padolat.
- E mellett vagyon más istálló is, ajtaja dupla vas sarkos, retezes, vagyon benne ágy kettő, széna tartó hely deszkás, két darab ráma, pad székek egy fa gyertya tartó egy, a fal oldala félig deszkás. Mellette vagyon két felé nyíló kapu új sarkos, lakat rajta kolcsával.
- Az kapu közti mellett vagyon egy kis élés házacská ajtaja fél-szeres, vas sarkos retezes lakattyával együtt, szuszékek benne no. 3. Egy fél köből. Oh hordo no. 2. Árpa szalad sernek való cub.
- E mellett vagyon szekérszin, egy felé nyíló kapu rajta, vas sarkos reteszes fejével együtt. Vagyon itt öreg kád no. 8., egyike rossz, egy sajto, két vasas borona, két ehhez való talyiga szerszámostul; e mellett vagyon egy szin, deszkával, vagyon alatta két béres szekér, egyik szerszámostul járom nélkül. Másika lőcs, járom oldalak nélkül. Fél szekér vasas, melyen az várban fát szoktak hordani. Ehez láncz no. 1. Ezen szekér szinben vagyon ó hordo.
- Ezen külső kerítésben vagyon egy kertész-ház pitvarostul, pitvarának ajtaja félszeres rossz, vas sarkos, reteszes. Ebből nyílik az szoba ajtaja, félszeres, vas sarkos, vagyon benne egy kőkemencze, vagyon benne há-

rom hordo hasábos káposzta, egy hordó gyalult káposzta, egy üres káposztás hordó, padszék körös körül három, ablakja három.

Ezen kertész ház mellett vagyon egy veteményes kert, ajtó rajta kettő, az falu felől vas sarkos retezes fővel együtt, ezen kertben vagyon köpü méz in alveis no. 10., üres köpü no. 13.

Innét bemenvén az belső kerítésben vagyon az kapu előtt egy kis hidacska, kapuja vas sarkos, retezes, retez fővel és általjáró vasával együtt, mellette vagyon tornác egy a sütő ház végiben, vagyon benne egy paraszt asztal lábastul, mellette egy hosszú padszék.

E mellett vagyon az sütő ház, ajtaja bélelt vas sarkos, pléhes kolcs nélkül fordítójával, vagyon rajta két íveg ablak, egy paraszt asztal lábastul, padszék körülötte no. 2., hosszú szék no. 1., szakasztó hosszú asztal no. 1. Eczetes almáriom egy, ajtaja félszeres, vas sarkos, retezes. Eczet vagyon benne, egy tonna rossz. Az fal oldalán öt darab ráma, tányértartó almarium kettő, sütő kemencze no. 1. Vasnyárs no. 2. Fatál no. 3. Fatányér no. 11. Szita no. 2. Fakalán no. 1. Vagdaló vas-kés, no. 1. Mosogató désa no. 1. Rézmosár töröstdől; vasrost, pecsenye sütő 1. Désa no. 2, csöbör no. 2. Egy sütő tekenő és egy kisebb. Öreg kupa no. 1., ketteji kisebb.

Innét kijöven az pitvarban, ajtaja bélelt vas sarkos pléhes kolcs nélkül, vagyon benne egy kis konyha, kő keményestől, vagyon itt bécsinálva egy égett bor főző fazék minden szerszámostul. Asztal hosszú belefurt lábaival. Fakémény rossz.

Ezen pitvarból nyílik egy alsó ház ajtaja, dupla vas sarkos, pléhes, kolcsával, fordítójával, vonó vasával együtt, vagyon egy kályhás kemencze benne, zöld ablakja három jók, kereszt vasasok. Asztal négyszegű lábastól, fiastól, padszék köröskörül, fal oldalán ráma három, egyes szék három, feje nyoszolya no. 1.

Ebből nyílik egy szenelő ház, ajtaja dupla vas sarkos, pléhes kolcsával fordítójával és vonó vasával együtt, egy tüzelő hely fakéményével együtt. Padszék no. 1. Ablak kettő pusztá. Fogas három. Láda egy, pléh és fedél nélkül. Ebből nyílik egy árnyékszék, ajtaja dupla vas sarkos, retezes.

Ezen házak padgyain vagyon egy ajtó vas sarkos, retezes lakat rajta kolcsostól. Üres hordó vagyon rajta no. 18. Aszu alma hordóval no. 4.

Ezen soron vagyon egy végben két felház, vagyon ezen felházak előtt folyósó faorsókkal csinálva, ezen folyósón vagyon egy rekesz, kinek ajtaja vas sarkos, retezes.

Ezen folyósóról nyílik az két felházakra egy pitvar, ajtaja dupla vas sarkos, pléhes, kolcsával, fordítójával együtt, ezen pitvarban vagyon egy deszkás rekesz, ajtaja vas sarkos, retezes, melyből nyílik árnyékszék,

- ajtaja vas sarkos, retezes, kívül mind deszkás, ezen pitvarból nyílik egy kis ház, az vár felől, ajtaja dupla vas sarkos pléhes, kolcsával, fordítójával együtt. Ebben vagyon egy kívül fűtő zöld mázas kemencze, egy négyszegű paraszt asztal lábastól, két darab padszék körülötte, egy fejer nyoszolya, egyes szék kettő, egy fekete hosszú láda két fiával, pléheivel és kolcsaival. Az faloldalon vagyon két darab fogas, ablaki iverből valók kettők.
- Az veteményes kert felől nyílik ezen pitvarból más házacska, ajtaja dupla vas sarkos, pléhes, kolcsával, fordítójával, vagyon itt egy zöld mázas kemencze kívül fűtő, fakéményével együtt. Egy négyszegű paraszt asztal lábastól, padszék körülötte két darab. Az faloldalon öt darab festett fogas, egy öreg festett nyoszolya, egy kis tentás asztal, fiastól, lábastól. Egyes karszék három. Egy feket pohárszék almáriomokkal együtt, kinek vas sarkai pléhes kolcs nélkül valók, négy iver ablakai, hárma vas rostélyos, negyedik fa táblás vas sarkával, retezével együtt. Rézgyertyatartó, hamvavévtől, egy borsoló iskatulya. Asztal-abrosz kettő, törülköző kendő kettő, ágyra való lepedő egy, derekally új tokostól, főally hakastól egy.
- Az pitvarból nyílik ugyan az padra egy feltoló ajtó vas sarkos, retezes lakat rajta kolcsostól, vagyon ó hordók no. 6., mely pad vagyon jó zsindelyezés alatt. Ezen felházak alatt vadnak borházacsák kettő, pitvarostul, pitvarának ajtaja dupla pléhes, kolcsával, vas sarkos, retezes. Vagyon itt egy rossz láda pléh nélkül. Kőso vagyon hat, egy rézkupa, két rézcsók, égett bor fazékhoz valók, egy darab aczél.
- Az veteményes kert felől való kis ház ajtó nélkül való, kiben vagyon teheturó egy tonnával, tonna vaj kettő, egyik kisebb, másik nagyobb, kettő sütő tekenők, egyik nagyobb, másik kisebb. Ablakara valo farama négy, rosszak. Égett bor főző fazéknak vas láda, egy láda nélkül, három faicze, egy meszely, bélyegző vas kettő, egy bádógtócsér, fél szapu, egy kis csap furu.
- Az vár felől való kis ház ajtó nélkül, egy ablak rajta táblájával együtt, vagyon benne turónak való két tonna, egy vasisak.
- Megirt belső kerítésben vagyon egy sáfárház, ajtaja dupla vas sarkos, retezes, hal sütő, rossz kettő. Ablakja kettő vas hálós, egy öreg szuszék benne, pad szék no. 2. Hustartó ráma no. 1. Kenyértartó láda fedeles no. 1. Bor hivesítő facsöbör no. 1. Élés tartó ó hordó no. 6. Kádacska no. 1. Asztalfia no. 1. Tejes fazék no. 1. Husvágó bárd no. 1. Halas tonna no. 1.
- Ezen ház mellett vagyon egy öreg konyha, ajtaja fél-szeres vas sarkos, retezes, benne egy öreg konyha fakéményével. Fa táblája vas sarkos, retezes, kívül mellete egy hosszú asztal. Az konyha padján vagyon egy ajtó, vas sarkos, retezes.

- Ezen majorház köröskörül kerített sövénnel, bejáró nagy kapu rajta vas sarkos, mellette bejáró kis kapu vas sarkos, mely kerítésben vagyon egy majorház, régi rossz tornáczostól és pitvarostól: az tornácz alatt vagyon egy kamora rossz ajtaja, vas sarkos, retezes. Az pitvarnak ajtaja vas sarkos, retezes, más ajtaja is vas sarkos retezes. Ezen pitvarból nyílik az kapu felől egy ház, pusztá ajtó nélkül.
- Ugyanezen pitvarból nyílik az vár felől más ház is, ajtaja félszeres, vas sarkos, mely háznak két ablaki rosszak, egyiken iveg ablak három karika hijával.
- Ezen kerítésben az csűr felől barom állások vadnak, rosszak, egy rendben, mely rendben vadnak egy végben három részben való ólak rosszak, ajtaival együtt.
- Ugyanezen kerítésben az vár felől, az új majorház felső végiben, tukoknak, ludaknak és indusoknak való ólak négy, rosszak, mely ablakon vadnak két ajtók, vas sarkosok, az ketteji ajtó nélkül valók.
- Ezen udvaron vagyon egy új majorház is, tornáczával együtt. Az pitvar ajtaja vas sarkos és rezes, vagyon benne egy kis konyha kő kéményes, ezen pitvarnak más ajtaja is vagyon az csűrös kertben nyíló, vas sarkos, Ezen pitvarból nyílik az majorház, ajtaja félszeres, vas sarkos és rezes, vagyon benne egy kő kemencze, vagyon egy asztal lábastól, padszék négy.
- Az pitvarból nyílik két kamora, ajtajok vas sarkosok, egyik retezes és lakat rajta. Vagyon benne egy kupa, két sajtár, két désa, öreg fazék tejhez való tiz, két cseber, egy köpüllő, egy tekenő.
- Ezen udvarról nyílik az csűrös kert, kinek kapuja vas sarkos, retezes, rossz, vagyon ezen kertben egy rossz csűr, mely csűrös kert sövénnel kerített, vagyon itt egy buzaasztag. Ezen csűrben vagyon egy öreg szuszék, melyben vagyon buza cub. 26., mely buzát die 24. Maii anno 1666, resignálták kezemhez, kinek no. 18. megdohosódott ante resignationem.
- Ezen csűrös kert mellett vagyon egy gyümölcsös kert, sövénnel kerített, kinek kapuja vas sarkos, retezes, körül sövénnel kerített, mely sövény rossz.
- Az majorbéli fejőstehenek no. 14. Meddő tehenek no. 3. Negyedfő üszőtínók no. 4. Harmadfő üszőtínók no. 2. Harmad fő ökörtínók no. 4. Negyed fő ökörtínók no. 4. Bika no. 1. Borjuk no. 16. Az idei borjuk no. 12. Sertés marhái öregek no. 122. Tavasz malac 15. Öreg pulka no. 15. Kisded pulka no. 20. Lud no. 26. Tik kakassal együtt no. 115.
- Az majorház ellenében vagyon egy veteményes kert, sövénnel kerített, egy darabja rossz. Ajtaja vas sarkos, retezes, retez fővel együtt, lakat rajta rossz, vagyon benne metélő hagyma egy táblával.
- Az udvarház előtt vagyon két pinczék, az egyike sindelyes, a másika szalmával fedett. Az sindelyes pin-

- cze bótozott, ajtaja vas sarkos, retezes, retez fővel együtt lakat rajta kulcsostól.
- Vagyon az vár alatt ugyan az udvarház mellett egy serfőző ház, rossz sindelyezés alatt. Ajtaja dupla vas sarkos, retezes, lakat rajta, vagyon benne egy aszaló kemencze, sörhűtő válu kettő, öreg kád kettő, hűtő kádak no. 6., főzőüst kő kemenczével együtt, meritő no. 2. Csatornák no. 2. Csöbör no. 2. Innét nyílik egy kis ház, ajtaja vas sarkos, retezes, vagyon benne egy kád, árpa áztató, kőkemencze füstös ablakja egy, deszka rámas. Iteni egy válu.
- Vagyon Füzérben mészárszék egy, ajtaja vas sarkos, retezes, heresztő táblája vas sarkos, vagyon benne egy bárd, serpenyő egy pár rézből való minden épületeivel, vas fontok hat darab. Egy vas mása, pondussával együtt.

1671

- (A vár, amely Nádasdy Ferenc apai öröksége s melyet összes jószágával, tartozékaival, jövedelmével és haszonvételeivel, a fentebb kiadott, köztük lévő bizonyos szerződés erejénél fogva Bónis Ferenc bérelt — a királyi kincstár számára lefoglaltatott. 1671. II. 15.)
- A vár alatt van egy fából épült udvarház, mely kényelmes lakhely szükséges épületekkel és istállókkal. Mellette van egy gyümölcsös kis kert...
- A vár alatt másik részen van egy majorság istállókkal, ólakkal, csürrel és majorsági kerttel...

1672

(Bónis Ferencnek elkobzott javai.)

- Az egész vár a birtokhoz tartozik, mely (a vár) jól erődített. A vár alatti udvarház elég kényelmes...

1673

(Tájékoztatás Ö legszentebb felsége gondomra bízott Füzér kincstári jószágairól. 1673. XI. 26.)

- A Vár alatt van egy fából készült zsidellyel fedett nemesi udvarház, amely istállóival és a háznép számára készült hálókamráival elég kényelmes lakhely. Mellette van egy kis veteményes kert de arra ez nem alkalmas. Innen nem messze van egy serfőzőház, teljes felszerelésével együtt. Van egy majorság ahol mindenféle állatot megfelelően lehet tartani. Van egy gyümölcsös kert is, mely mellett egy négyszögletes csűr van.

1675

(Összeírás a kincstár füzéri javairól.
1675. június 14.)

- A kiemelkedő sziklán lévő Füzér vára, mely elég kényelmes, értéke: 1500 ft.
- A vár alatti udvarház értéke, a majorsággal, a kerttel és az istállókkal: 300 ft.
- Sórház a felszereléssel együtt: 100 ft.

1676

(Összeírás a kincstár füzéri javairól.
1676. V. 18.)

- A kiemelkedő sziklán lévő Füzér várának, mely elég kényelmes, értéke: 1500 ft.
- A vár alatti nemesi udvarház, a majorság, a kert értéke az istállókkal együtt: 300 ft.
- Sórház értéke minden szerszámával: 100 ft.

1678

(Összeírás vagy tájékoztatás a gondomra bízott füzéri, mikóházi, vitányi, kolbaszai, szerdahelyi, szomotosi, bolyi, imreghi stb. kincstári jószágokról. 1678. XII. 12.)

Fel, a romos füzéri vár.

- A vár alatt van egy egészében fából épült udvarház, melyet korábban zsindellyel fedtek be és amely egyébként elég kényelmes lakhely lenne. A háznépnek is vannak hálókamrái. Nem messze zsindellyel fedett romos istállók vannak. Az udvarház szobáiban két kályha van. A katonák miatt minden ablak kicsiny. Három ablakra pedig kereszt formában vasat csináltak. Mellette van a gyümölcsös kert, a lerombolt serfőzőház, ahol két kád is van, üst, két edényben szárított alma, egyik teli, másik félig. Három és háromnegyed, azaz $3\frac{3}{4}$ kassai köből tavaszi buza, egy darab egy öl hosszú vasrud. A várból lehozott zár nélküli három erős ajtó, melyeket a várból hoztak le; a második gyümölcsös kert a serfőzőház mellett fekszik, van még egy négyszögletes, zsindellyel fedett csűr, melyet részben a szél lerombolt...

1679

(Összeírás a füzéri vár javairól a kincstár számára. 1679. III. 9.)

- A kiemelkedő sziklán épült füzéri vár értéke — mely elég kényelmes volt —: 1500 ft. Leromboltatása óta felbecsülhetetlen.
- A vár alatti udvarház a majorság, a kert értéke az istállókkal együtt: 300 ft.
- A sórház értéke minden szerszámával: 100 ft.

(A füzéri javak összeírása. 1680. IV. 4.)

... A várat 1676-ban lerombolták. Igen romos. A nemesi udvarházat — felül jó zsindelyezéssel — ... a rebellisek rombolták le...

XVII. század vége

A kiemelkedő sziklán épült Füzér vára, azonban teljesen elhagyatott. A vár alatti nemesi udvarház nagyrészt elhagyott, istállóit elhagyták, a majorsági ház elhagyott...

SZÓ- ÉS KIFEJEZÉSJEGYZÉK

<i>abaidocz</i>	egy fajta kevert gabona,
<i>aestimatio</i>	szemetes gabona
<i>almárium</i>	becslés
	fiókos, ajtós, sok esetben
	vakablakba helyezett szekrényke,
	vagy nagyobb, szekrényszerű bútordarab,
<i>általóg</i>	később kizárólag kis méretű.
	űrmértéknek is használt, városonként
	változó nagyságú hordócska (10—30
	és 75 l)
<i>asztal</i>	változatos formájú darab.
<i>béllett</i>	bélelt
<i>bokor</i>	egy pár, csomó (egy)
<i>bolt</i>	kisebb méretű boltozott helyiség
<i>borfűző fazék</i>	szeszűző üst
<i>bortörő</i>	esztergában faragott fa a szőlő
	összeroncsolására
<i>borondza</i>	brindza sajt
<i>bor vonó kötél</i>	szerkezet mozgatására való
<i>bőr szomok</i>	bőrtömlő
<i>cejtház</i>	fegyveres ház, fegyvertár
<i>cent.</i>	centenárius, mázsa (mértékegys.)
<i>cincer, csinzer</i>	kézibéklyó, bilincs
<i>circiter</i>	kb., cirka
<i>cub.</i>	cubulus, köböl, vidékenként és koronként
	változó gabona-űrmérték
<i>czikato, csikóttó, sikattyu</i>	fából vagy vasból kapcsoló eszköz
<i>sikolyto</i>	(csavar), mellyel a térlát az ekéhez
	kapcsolják
<i>csöber, cseber</i>	egyfülű, vödör alakú faedény,
	melyet szapulásra használnak
<i>csöröskert</i>	csűröskert
<i>csötter</i>	kisebb vasrostély
	(hús sütésére szolgáló)
<i>darabont, drabant</i>	gyalogos katona, testőr
<i>döbény, deberke</i>	alul szélesebb, felül keskenyebb alakú
	kis faedény
<i>egyesszék</i>	egyszemélyes gyakran körtámlás
	ülébútor
<i>emelcsős kapucska</i>	felvonó, emelő kapu
<i>fekete ón</i>	feltehetően robbanótöltetek készítésénél
	használták
<i>félszer</i>	feleakkora
<i>galita, gilitta</i>	főleg tejtermékek tartására való bődön,
<i>gel., gelima, kalangya</i>	egyfajta űrmérték
	kereszt kétszerese, 26—32 kévéből áll
<i>ház</i>	szoba
<i>hébér</i>	lopótök
<i>fl.</i>	florenus, forint
<i>ice</i>	folyadék-űrmérték
	(a budai ice kb. 0,85 l)

<i>item</i>	továbbá
<i>justa (ejtel)</i>	folyadékmérték, a veder (11,30 l) nyolcadrésze
<i>karszék</i>	jobbára többszemélyes ülőbútor
<i>kelles</i>	köles
<i>kerttvel, körtvély</i>	körte
<i>kita, kitta</i>	csomó, köteg, 12—22 fő kender előkészítve fonásra
<i>kittel, kittely</i>	duplán szót, vastag vászon
<i>kozper, koszperd</i>	vékony, rövid tőrszerű szűrőfegyver
<i>lanterna</i>	lámpa vagy ablaküveget helyettesít
<i>libra, font</i>	régi súlymérték, kb. 0,50 kg
<i>liu (lio)</i>	hordóhoz használt fatölcsér
<i>majorház</i>	gazdasági épület a szárnyas majorság és a fejőállatok közelében. Itt dolgozták fel a tejet és gondozták az aprójószágot.
<i>muskotály, muskotér</i>	kanócos puska
<i>muth</i>	osztrák űrmérték (18,446 l)
<i>nyoszolya</i>	oldalrész nélküli, egyszerű heverő
<i>órsós folyosó</i>	fából esztergált fabábos folyosó
<i>padszék</i>	különböző méretben, háttámlával, vagy anélkül készült, többszemélyes ülőbútor, melyet alvásra is használtak
<i>palánk</i>	egymástól — a tervezett fal vastagságának — megfelelő távolságra épített kettős sövényfal, melynek közét földdel tömték ki, oldalát tapasztották, és az egészet zsindellyel, vagy szalmával fedték
<i>paraszt</i>	egyszerű, közönséges, illetve dísztelen, festetlen
<i>parasztshék</i>	egyszerű kivitelű szék (festetlen)
<i>pléh</i>	zár
<i>pléhes ajtó</i>	zárral ellátott ajtó
<i>pohárszék</i>	ebédlőpaloták dísze, polcaira drága edények, poharak, kupák, tányérok kerültek. Mérete a szükségletnek megfelelően változott. Zárható, alsó és felső polcos résszel készült szekrény
<i>sáfár</i>	kulcsár, számadó, gondnok, aki mások vagyonának felhatalmazott kezelője
<i>sing (uln)</i>	64 cm
<i>sullom, sulyom</i>	állóvizek, mocsarak felszínén tenyésző, ehető termésű növény
<i>szakállas</i>	egyfajta, puska, melyen beakaszthatós — a puska rögzítését szolgáló — vashorog van
<i>szanka</i>	kisebb lovas szán, illetve kézi szánkó
<i>szárazmalom</i>	hordó vitelére állati vagy emberi erővel működő malom

<i>szenesház, szenelő</i>	lakószobák, hálószobák melletti helyiség, ahonnan kívülről, fűtőfolyosón át fűtik a szobát
<i>szuszok (szuszék)</i>	gabona vagy liszt tárolására való láda, mely keményfából, vagy sárral tapasztott vesszőfonadékból készült lábakon áll, nyeregtelejű
<i>szvetnik</i>	lámpás (?)
<i>tarack</i>	rövid csövű, meredek röppályájú tábori löveg
<i>tatárka</i>	földes virágú, széles levelű, a pohánkával rokon, régen termesztett gabonanövény
<i>tonna</i>	folyadék-űrmérték, cseber (tartalma 12 ejtel), kalmárhordó
<i>vasa</i>	hordó, űrmérték, vidékenként, változó tartalommal
<i>vas kalan</i>	vaskanál
<i>vas macska</i>	kisebb vasrostély, mely hús sütésére szolgál
<i>quart</i>	véka, fertály

Források:

- 1620: Országos Levéltár. Urbaria et Conscriptiones Fasc. 15/9., valamint Pettkó B. a rövidítésjegyzékben idézett műve 223—300.
- 1644: OL U. et C. Fasc. 15/7.
- 1665: OL U. et C. Fasc. 15/8.
- 1668: Komáromy András: A tolcsvai Bónis-család levéltárából. In: Történelmi Tár, Bp. 1886. 150—181.
- 1671: OL U. et. C. Fasc. 37/B. és 37/43.
- 1672: OL U. et C. Fasc. 44/24.
- 1673: OL U. et C. Fasc. 15/14.
- 1675: OL U. et C. Fasc. 15/15.
- 1676: OL U. et. C. Fasc. 8/16.
- 1678: OL U. et. Fasc. 15/17 és 15/18.
- 1679: OL U. et. C. Fasc. 15/17.
- 1680: OL U. et C. Fasc. 15/19.
- XVII. szd. vége: OL U. et C. Fasc. 15/23.
- Az 1668. évi kivételével kivonatosan közölve a Művészettörténeti Dokumentációs Központ Forráskiadványai sorozatban, a IV. 1. (1967), V. 2. (1969) és a XI. 4. (1975) füzetekben.

DIE BURG FÜZÉR (Auszug)

Die Burg Füzér erhebt sich in Nordost-Ungarn, im Ungarischen Mittelgebirge, dicht an der slowakischen Grenze, auf einer steilen, fast 500 m hohen Felsenspitze (Abb. 2.).

Die Erbauer der Burg gehörten wahrscheinlich dem reichen Adelsgeschlecht Aba an. Der erste, uns bekannte Burgbesitzer, Andronicus der Blinde — von dem die Burg König Andreas II. (1205—1235) nach einer Urkunde aus dem Jahre 1270, in einem näher nicht bestimmbarcn Zeitpunkt gekauft hatte — sollte nämlich zu diesem Geschlecht gehören.⁴

Erst während der Regierung von König Andreas II. war dem ungarischen Großadel erlaubt, anstatt der früheren, nur mit Holz- und Erdwerken befestigten Burgen, mit Steinwehrmauern gestützten Herrnsitze aufzubauen. Das stand im Zusammenhang mit der Auflösung der starken königlichen Macht und mit der Ausbildung der Großgrundbesitztümer des Laienadels zusammen. Die Adeligen konnten durch diese neuen Feudalburgen wesentlich mehr Macht ausüben — so in der nahen Umgebung, wie in dem Land — und in dieser Weise wurde die im Mittelpunkt des Besitztums stehende Burg ein wichtiger Faktor der feudalen Macht.^{5, 6}

Die Burg Füzér sei also vor 1235 — die zur Verfügung stehenden archäologischen Angaben ermöglichen keine nähere Datierung (Abb. 14.) — als Wohnsitz eines Zweiges des Aba-Geschlechts aufgebaut worden. Später lag sie in königlichem Besitz und so spielte sie eine Rolle in den Streitigkeiten zwischen dem König Béla IV. und seinem Sohn Stephan. Im Jahre 1264 konnte die Burg von den königlichen Streikträften nicht eingenommen werden.¹²

Stephan V. schenkte dann im Jahre 1270 die Feste mit den dazugehörigen Dörfern (Abb. 6.) einer Adelsfamilie aus dem Geschlecht Rosd.¹⁴ In der Zeitspanne zwischen 1285 und 1312 ist Füzér in den schriftlichen Quellen nicht erwähnt. Es kann nur vermutet werden, daß die Burg im Besitz des Feudalherrn Amadé war, der viele Burgen in Nordost-Ungarn besaß (Abb. 10.) und nach einer Territorialmacht strebte.^{22, 23}

Nach 1312 wurde Füzér wieder königliche Burg, als eine aus dem Burgensystem der Anjou-Herrscher. In der 1. Hälfte des 14. Jahrhunderts waren in dieser Umgebung die Stellvertreter des Königs die Mitglieder der Familie Drugeth (Abb. 11.). Der Vogt der Füzérer Burg stand auch im Dienste dieser Familie.^{24–26}

Nachdem im Jahre 1386. Sigismund Luxemburger zum ungarischen König gekrönt worden war, fiel eine Reihe der früheren königlichen Burgen in Privathände. So erwarb die Familie Perényi, die aus dem Kleinadel von Sigismund herausgehoben wurde, im Jahre 1389 die Burg Füzér.³⁴ Seit dieser Zeit blieb die Burg bis 1568 im Besitz dieser Familie. Im 15–16. Jahrhundert besaßen die Perényis viele Burgen (Abb. 19.), unter denen die Rolle Füzérs uns wenig bekannt ist. Sie sei aber immer weniger bewohnt gewesen, die auf der Ebene aufgebauten, bequemer Burgen (zuerst Terebes [heute: Trebisov], die als erstes Geschenk Sigismunds die Hauptresidenz der Familie war, dann im 16. Jahrhundert Ónod und Siklós) entsprachen viel mehr den neuen Wohnbedürfnissen. So wurde Füzér vor allem Zufluchtsort, Magazin der Werte und Urkunden.

Die Mitglieder der Perényi-Familie spielten immer wichtige Rolle im Leben des ungarischen Königtums. Zuerst Emerich (gest. 1418), als geheimer Kanzler, dann sein Sohn, Johann, als Haupttrichter der königlichen Freistädte (*magister tavernicorum*).^{37–50} Johanns Sohn, Stephan ist 1483 ergebnislos gegen König Matthias aufgestanden.^{57–60} Dann erst Anfang des 16. Jahrhunderts konnte sein Sohn, Emerich (gest. 1518) zu einer wichtigen Machtposition gelangen: er wurde zum Palatin des Königtums gewählt. Durch seine Lage konnten dann die Grundbesitze der Familie wesentlich vermehrt werden.^{61–65} Sein Sohn, Peter versuchte nach 1526 als Kronwächter in der Zeit der doppelten Königswahl eine selbständige Politik zu führen. Mit seinem Sohn starb dann die Familie aus.^{69–73}

Während der Türkenzeit hatte die Burg keine strategische Funktion, weil sie außer den von den Türken heimgesuchten Gebieten lag. Die Familie Báthori, die die Burg nach dem Tode Gabriel Perényis gekauft hatte, ließ am Fuße des Burgberges ein Adelshaus und neue Wirtschaftsgebäude bauen. Für sie waren die zur Burg gehörenden Grundbesitze besonders wichtig. Aber die Familie Nádasdi, die Füzér 1603 geerbt hatte, hatte schon kein Interesse an diese Güter; ihre andere, hocheentwickelte Grundbesitze lagen weit von hier, in Westungarn. Dementsprechend stellen die im 17. Jahrhundert aufgenommenen Inventare den langsamen Verfall der Burg dar. Im Jahre 1678 wurde dann die Burg von den kaiser-

lichen Soldaten zu unbrauchbar gemacht: sie haben die Dächer und Decken abgebrannt.⁹⁰

Im 18—19. Jahrhundert waren die Mauern der Burg zu Bauarbeiten ins Dorf weggetragen. Die ersten Stiche und Zeichnungen, die über die Ruinen in der 2. Hälfte des 19. Jahrhunderts geschaffen waren, zeigen die Burg fast vollkommen in dem heutigen Zustand (Abb. 3., 4., 5., 16., 18.). Anfang unseres Jahrhunderts erhob sich eine Bewegung zur Rettung der Ruinen, die zwischen 1934—1936 zur Konservierung der Burgkapelle und des Torturmes führte (Abb. 16., 13.), aber die geplanten Rekonstruktionsarbeiten konnten schon nicht verwirklicht werden (Abb. 25., 26., 63.).

Im Jahre 1977 entschloß sich das Baudenkmalamt die erhalten gebliebenen Teile der Burg zu restaurieren. Die erste Etappe dieser Arbeit war eine kurze archäologische Forschung: die Sondierung des ganzen Burgareals durch Suchgräben und die Aufschließung des Nordost-Teiles der Burg (Abb. 1.).

Auf Grund dieser, noch überhaupt nicht vollständigen Untersuchungen können wir versuchen, die architektonische Entwicklung der Burg Füzér kurz zu skizzieren. Sie hatte in ihrer ersten Form im 13. Jahrhundert eine Umfassungsmauer mit unregelmäßigen, ovalen Grundriß, im Nordosten ein einfaches, schmales Tor und in Südwesten einen Palast, dessen Grundriß noch nicht genau aufgedeckt ist (Abb. 8., .). Es ist möglich, daß die Zisterne, im westlichen Burghof auch aus dem 13. Jahrhundert stammt, wie die in Felsen gehauene äußere Aufgangstreppe, wodurch die Burg zu erreichen war (Abb. 7.). Im Hof sollten noch aus Holz gebauten Wirtschaftsgebäude stehen. Das entspricht der Form der anderen zeitgenössigen ungarischen Feudalburgen, zwar über diese Frage die Forschung noch nicht einig ist.^{16—20}

Im 14. Jahrhundert sei der Palast weitergebaut worden, vielleicht mit einer Burgkapelle erweitert — zum Bau der heutigen Kapelle wurden nämlich Steinschnitzereien aus einem früheren Gebäude verwendet (Abb. 32/1.). Entweder noch im 14. Jahrhundert, oder schon in der Perényi-Zeit entstand — zum Teil aus Repräsentationszwecken,³¹ zum Teil für die Verstärkung des Burgeinganges — der zweistöckige Torturm (Abb. 12., 62.), und das frühere Tor wurde eingemauert.

Mitte des 15. Jahrhunderts ließ Johann Perényi oder sein Sohn Stephan eine Kapelle zur südlichen Außenmauer des Palastes bauen. Die Füzérer Kapelle ist ein Meisterwerk der ungarischen Spätgotik. Mit ihrer technischen Lösung — ohne Strebepfeiler, nur mit einem massiven Unterbau (der keine untere Kapelle ist!) und mit ihren Einzelformen — Sitznischen, Wandpfeiler mit Baldachi-

nen und Konsolen verzierten Heiligennischen, Sterngewölbe — ist sie gleichrangig mit den bedeutendsten Bauten dieser Epoche.⁶⁴ (Abb. 21—29.)

Im 15. Jahrhundert ließen die Burgherren noch den Palast mit einem nördlichen Flügel erweitern, und im nordöstlichen Teil der Burg ein dreiteiliges Gebäude aufbauen, dessen mittlerer Raum als Küche diente (Abb. 30.). Auf dieses Bauarbeiten weisen auch die bei den archäologischen Untersuchungen zum Vorschein gekommenen Steinfragmenten hin (Abb. 31—32.). Unter diesen sind auch Renaissance-Steinschnitzereien zu finden, die schon in die 1. Hälfte des 16. Jahrhunderts zu datieren sind.

Mit der Verbreitung der Feuerwaffen sollte die Burg mit neuen Fortifikationen befestigt werden. Bis zum Anfang des 16. Jahrhunderts dienten zur Verteidigung der Burgbewohner nur die Mordgänge der Umfassungmauer und noch der Torturm. Dann wurde zuerst vor den Turm eine fünfeckige, sog. italienische Kanonenbastei aufgebaut, in deren Westmauer das neue, mit Zugbrücke geschützte Burgtor ausgebildet war (Abb. 34.). Später wurde der südliche Umfassungsmauerabschnitt mit einem äußeren Mauermantel verstärkt (Abb. 35.), und bei der Innenseite der Mauer eine bedeutende Erdaufschüttung ausgebildet. Zur gleichen Zeit wurde die tiefere westliche Felsenbank mit einer mehreckigen, ebenfalls mit Kanonenscharten versehenen Fortifikation befestigt (Abb. 36., 44.). Wir kennen auch die Meister dieser Befestigungsarbeiten, unter denen der bedeutendste der italienische Maurer der Perényis, Alessandro Vedani war.⁷⁵

Die letzteren Bauarbeiten in der Burg wurden wahrscheinlich unter den Báthoris durchgeführt. Die Burgvögte der Nádasdi-Familie ließen hier nur die notwendigsten Reparaturen machen, die das Bild der Burg wenig verändert hatten. So entstand spätestens Anfang des 17. Jahrhunderts die Form der Burg, die auf Grund der erhaltengebliebenen Teile und vor allem durch die Analyse der Inventare zu rekonstruieren ist.

Beim Aufgang zur Burg stand die mit Holzpalisaden umgebene Vorburg, mit Ställen und Keller. Oben war das eigentliche Burgtor mit mehreren Zugbrücken verstärkt. In der Torbastei — die mit einem Stock erhöht und eingewölbt wurde — war das Gefängnis eingerichtet. Im Turm wohnte die Burgwache. Das fast vollständig umgebaute und erweiterte Wirtschaftsgebäude enthielt das Zeughaus das Backhaus mit großem, Backhofen, die Küche mit den auf Steinpfeilern stehenden Rauchfang und das „Haus der Sekretäre“, das noch ein Stock hatte (Abb. 44—46.). Aus diesem letzten

Teil des Gebäudes ist nur der doppelte Abort erhalten geblieben (Abb. 47—48.).

Die Palastflügel kennen wir weniger, weil dieser Teil am meisten zerstört und noch nicht vollständig ausgegraben ist. Aus den Inventaren wissen wir aber, daß beide Flügel untergekellert waren, der ältere, südliche Teil — der größeren, repräsentativen Raumlichkeiten innen hatte — nur ein-, der nördliche zweistöckig waren. Nach den Inventaren bestand die Einrichtung der einzelnen Räume aus den im 16—17. Jahrhundert in den ungarischen Burgen und Schlössern allgemein verbreiteten Möbel.⁹⁴

Zwischen dem Palast und dem Wirtschaftsgebäude lag der Burggarten, an der südlichen Erdaufschüttung die Häuschen der Soldaten, die Magazine, usw. (Abb. 44.).

Über die Ausrüstung der Burg berichten uns neben den Inventaren die archäologischen Funde. Wir kennen einige Werkzeuge und Waffen (Abb. 38—39.), glasierte und unglasierte Tongefäße (Abb. 14., 37., 55—57.), verschiedene Ofenkachel (Abb. 50—54.), deren Formenreichtum einmalig ist.

Das Leben der Burg hörte in den 70-er Jahren des 17. Jahrhunderts auf. Seit dieser Zeit war die Verwüstung der Gebäude so stark, daß vor den archäologischen Untersuchungen im von den Burgmauern umgebenen Areal keine Mauer zu sehen waren (Abb. 65.).

Unsere Kenntnisse über die Burg Füzer sind also noch mangelhaft, aber wir hoffen sie mit der Fortsetzung der archäologischen Forschung in den nächsten Jahren zu erweitern. Mit den vorliegenden Abhandlung wollten wir nur durch die Zusammenfassung der bishierigen Angaben eine spätere, architektonisch-archäologische Monographie vorbereiten.

VERZEICHNIS DER ABBILDUNGEN

- Abb. 1. Der Grundriß der Burg nach der Untersuchung im Jahre 1977.
2. Die Burgruinen von Süden
3. Die Burg von Nordwesten, 1854. Ölgemälde von Antal Ligeti
4. Die Burg von Südwesten, um 1854. Litographie von Antal Ligeti
5. Die Burg von Südosten, 1868. Kupferstich von János Greguss
6. a. Die Burggüter im 13—15. Jahrhundert
b. Die Grenzbegehung der Burggüter im Jahre 1270 (nach Šmilauer)
7. Die zur Burg führende, in Felsen gehauene Treppe
8. Der Grundriß der Burg im 13. Jahrhundert (nach den bisherigen Forschungen)
9. Das vermauerte erste Burgtor, während der Untersuchung
10. Die Burgen des Territoriums von Amadé
11. Die von der Familie Drugeth regierten Burgen
12. Der Torturm von Westen, 1935
13. Der Torturm heute
14. Unglasierte Tongefäße aus dem 13—14. Jahrhundert
15. Der Grabstein von Emerich Perényi (gest. 1418.) in Kurityán
16. Der Grabstein von Stephan Perényi (gest. 1438) in Rudabánya
17. Die Burgruinen von Süden, 1890. Zeichnung von Viktor Miskovszky
18. Die Burgruinen von Südosten, 1890. Zeichnung von Viktor Miskovszky
19. Die Burgen der Familie Perényi (sog. Palatin-Zweig) in Nordungarn
20. Der Grabstein von Johann Perényi (gest. 1458) in Terebes (Trebisov) (nach Csoma-Csergheő)
21. Die Burgkapelle von Süden
22. Das Innere der Kapelle um 1930.
23. Die Reste einer Sitznische der Kapelle
24. Heiligennische in der Kapelle
- 25—26. Rekonstruktionspläne der Kapelle von Kálmán, Lux, 1935.

27. Die Kapelle um 1938.
28. Die Sütfassade des Innenraumes der Kapelle
29. Die Westfassade des Innenraumes der Kapelle
30. Der Grundriß der Burg im 14—15. Jahrhundert
(nach den bisherigen Forschungen)
31. Gotische Steinschnitzerei aus dem Wirtschaftsgebäude
32. Gotische und renaissance Steinschnitzereien aus der
Burg
33. Der Grabstein von Emerich Perényi (gest. 1518) in
Terebes (Trebisov) (nach Csoma-Csergheő)
34. Die Torbastei, 1938.
35. Die südliche Burgmauer mit Schießscharten
36. Die westliche Fortifikation mit dem Dorf
37. Unglasierte Tongefäße aus dem 15—16. Jahrhundert
- 38—39. Eisengeräte aus der Burg
40. Die Burgruinen von Süden, 1910.
41. Die Burgruinen von Norden, 1910.
42. Erzsébet Báthori
43. Pál Nádasdi, der Sohn von Erzsébet Báthori
44. Der Grundriß der Burg im 16—17. Jahrhundert
45. Die Reste des Wirtschaftsflügels und die Burgmauer
von Osten, 1977.
46. Die Reste des Backhauses, der Küche und des
„Hauses der Sekretäre“
47. Der doppelte Abort des „Hauses der Sekretäre“
48. Der Abort um 1938.
49. Die südwestliche Ecke der Burg
- 50—51. Unglasierte Ofenkachel aus dem südlichen Palast-
flügel (16—17. Jahrhundert)
52. Ofenkachel mit grüner Glasur aus dem nördlichen
Palastflügel (17. Jahrhundert)
53. Unglasierte Ofenkachel aus dem „Haus der Sek-
retäre“
54. Die zwischen 1934—1936 zum Vorschein gekom-
menen Ofenkacheln
- 55—56. Tongefäße mit Innenglasur aus dem 16—17. Jahr-
hundert
57. Teller aus dem 16—17. Jahrhundert
58. Ferenc Nádasdi, der letzte Inhaber der Burg
59. Der Innenraum der Kapelle um 1910.
60. Die Kapelle um 1938

- 61. Gewölberippen aus der Kapelle, 1935.
- 62. Die Innenfassaden des Torturmes, 1935. Zeichnung von Géza Lux
- 63. Der Rekonstruktionsplan des Torturmes von Géza Lux, 1935.
- 64. Der Ostteil der Burg, 1938.
- 65. Der Grundriß der Burgruinen vor der Untersuchung, 1977.
- 66. Der Westteil der Burg heute
- 67. Rekonstruktionsplan des Nordost-Teiles der Burg von Katalin Teleki

TARTALOM

BEVEZETÉS — — — — —	5
AZ ÁRPÁR-KORI VÁR — — — — —	6
A VÁR AZ ANJOU-KORBAN — — — — —	26
A PERÉNYIEK VÁRA — — — — —	33
A BÁTHORIAK ÉS A NÁDASDIAK VÁRA — — — — —	66
A VÁR PUSZTULÁSA ÉS AZ ELSŐ HELYREÁLLÍTÁS — — — — —	90
IRODALOM — — — — —	104
MELLÉKLET: A FÜZÉRI VÁR ÉS URADALMA 17. SZÁZADI ÖSSZEÍRÁSAI — — — — —	106
1620 — — — — —	107
1644 — — — — —	120
1665 — — — — —	128
1668 — — — — —	136
1671 — — — — —	144
1672 — — — — —	144
1673 — — — — —	144
1675 — — — — —	145
1676 — — — — —	145
1678 — — — — —	145
1679 — — — — —	145
1680 — — — — —	146
XVII. század vége — — — — —	146
SZÓ- ÉS KIFEJEZÉSJEGYZÉK — — — — —	147
DIE BURG FÜZÉR (Auszug) — — — — —	150
VERZEICHNIS DER ABBILDUNGEN — — — — —	155

A SZOROZATBAN EDDIG MEGJELENT MŰVEK:

1. DOBOSY LÁSZLÓ: Várak, várhelyek és őrhelyek Ózd környékén (1975)
(Elfogyott)
2. BENKŐ SÁMUEL: Miskolc történeti–orvosi helyrajza – 1782. Sajtó alá rendezte Szabadfalvi József, fordította M. Kiss Júlia (1976).
3. BAKÓ FERENC: Bükki barlanglakások (1977)
4. KATONA IMRE: Miskolci kőedénygyárak (1977)
5. VASS TIBOR: Jelbeszéd az ózdi finomhengerműben (1977)
6. PETERCSÁK TIVADAR: Hegyköz (1978)
7. VERES LÁSZLÓ: A Bükk hegység üveghutái (1978)
8. LAJOS ÁRPÁD: Nemesek és partiak Szuhafőn (1979)
(Elfogyott)
9. SZABADFALVI JÓZSEF: Festett asztalosmunkák Megyaszóról (1980)
10. SZILÁGYI MIKLÓS: A Hernád halászata (1980)
11. FELD ISTVÁN–JUAN CABELLO: A füzéri vár (1980)

BORSOD-ABAÚJ-ZEMPLÉN MEGYEI
MÚZEUMI IGAZGATÓSÁG